

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Φλουρής Στυλιανός

Ανώγεια: Κοινότητα και Παράδοση

Επιβλέποντες: Θεοδωράκης Ιωάννης
 Δήμας Ιωάννης
 Παπακώστας Χρήστος

Τρίκαλα 2007

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 5597 /1
Ημερ. Εισ.: 13-09-2007
Δωρεά:
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ-ΤΕΦΑΑ
2007
ΦΛΟ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000086564

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1.0 Εισαγωγή.....	4
2.0 Γεωγραφική θέση – Τοποθεσία	7
3.0 Ιστορικά στοιχεία	9
4.0 Εννοιολόγηση του όρου παράδοση.....	13
5.0 Παράδοση και εκφάνσεις της καθημερινής ζωής.....	15
5.1 Κοινωνικές εκδηλώσεις στα Ανώγεια	16
5.1.1 Γέννηση.....	18
5.1.2 Γάμος.....	21
5.1.3 Κηδεία.....	24
5.1.4 Κτίσιμο σπιτιού, κοινά τραπέζια, ανταλλαγή δώρων και φιλοξενία στα Ανώγεια.....	26
5.1.5 Οι χοροί των Ανωγειανών.....	29
6.0 Επαγγέλματα και ασχολίες των Ανωγειανών.....	35
6.1 Ο Ανωγειανός ως ποιητής	36
6.2 Ο Ανωγειανός ως μουσικός.....	48
6.3 Ο Ανωγειανός ως χορευτής.....	51
6.4 Ο Ανωγειανός ως τραγουδιστής.....	56
6.5 Ο Ανωγειανός ως τεχνίτης.....	59
6.6 Ο Ανωγειανός και η προσφορά του στο κοινωνικό σύνολο.....	78
7.0 Οι μαντινάδες στα Ανώγεια και η θεματολογία τους.....	80
8.0 Ο τουρισμός στα Ανώγεια και η επιρροή του στην ντόπια παράδοση.....	86
9.0 Γλωσσάρι – Τοπωνύμια.....	88
9.1 Ερμηνεία λέξεων με ιδιάζουσα σημασία.....	89
9.2 Ερμηνεία φράσεων με ιδιάζουσα σημασία.....	98
9.3 Τοπωνύμια.....	99
10.0 Επίλογος.....	102
11.0 Περίληψη.....	104
12.0 Παράρτημα Α (Συνεντεύξεις).....	105
13.0 Παράρτημα Β (Φωτογραφικό υλικό των Ανωγείων).....	115
14.0 Βιβλιογραφία.....	238

Λουδοβίκος των Ανωγείων

Κατεβαίνοντας από τον ουρανό στον Ψηλορείτη συναντάς τ' Ανώγεια...

«Άνοδος Ανωγείων σημαίνει, εξ Ηρακλείου σεβαστή απόσταση κι ένα ξεδίπλωμα φανταστικής ενδοχώρας, που τηνέ λούζουν αφρικανικοί αγέρηδες κι ένα ατελείωτο μεσογειακό φως. Μια ανοδική πορεία που όταν σταθείς, βλέπεις τους κάμπους να χύνονται ασταμάτητα στις θάλασσες και τα βουνά τα αντικρινά, ερωτικά ν' ασπάζονται τον ίσκιο σου... Υπάρχει πέτρα, ξύλο, χρώμα και πράσινο της Γης. Ευγένεια από τη Φύση κι όχι από σκοπιμότητα... Υπάρχουν οι κάτοικοι, εντατικά γραμμένοι, λες κι ήρθαν στον κόσμο χτες. Υπάρχει κι η φωνή τους. Περήφανα κι όχι αδιάκριτα δυνατή. Για να ακουστεί στην αντικρινή πλαγιά, στην παρακάτω χώρα και στα δύο άκρα του νησιού. Στ' Ανώγεια υπάρχει η Κρητική ματιά που λέει ο Καζαντζάκης...»

Μάνος Χατζιδάκις από τα «Τα σχόλια του Τρίτου», Αύγουστος 1978.

Κεφάλαιο 1.0: Εισαγωγή

Αν θα έπρεπε με μια λέξη να περιγράψουμε το χορό, αυτή θα ήταν «έκφραση». Έκφραση συναισθημάτων, έκφραση αξιών, αρχών, κοινωνικών δομών και συστημάτων. Ο χορός πηγάζει από την «ανάγκη» για δημιουργία και ταυτόχρονα γίνεται «μέσο» για δημιουργία. Πηγάζει από την εσωτερική ανάγκη του ατόμου για αυτοπροσδιορισμό και γίνεται ένα διαφορετικό από τα άλλα επικοινωνιακό μέσο, καθώς έχουμε μετάδοση συναισθημάτων και κοινών τάσεων με κινήσεις του κορμιού συμβολικές και κατανοητές μόνο από «μυημένους» και όσους ανήκουν στην ίδια κοινωνική ομάδα. Μεταξύ άλλων, τα παραπάνω καταδεικνύουν ότι ο χορός είναι «τέχνη» και μάλιστα μια τέχνη σύνθετη, καθώς ως συστατικά της στοιχεία εμπεριέχει τη μουσική και την κίνηση.

Η «γέννηση» του χορού στην ανθρωπότητα είναι χρονικά απροσδιόριστη. Δεδομένων όλων των παραπάνω αναγκών είναι βέβαιο ότι χρονολογείται όσο και οι πρώτες ανθρώπινες κοινωνικές δομές. Ο χορός και ειδικότερα ο παραδοσιακός, είναι ένας τρόπος με τον οποίο ένας λαός ή μια κοινωνική ομάδα βιώνει την ιδεολογία, τις συνήθειες, τα ήθη, τα έθιμα και την παράδοσή τους. Ξεκίνησε ως τελετουργία και επίκληση στο θείο και ανάλογα με τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες και μεταβολές, εξελίχθηκε και μορφοποιήθηκε. Σήμερα λόγω των έντονων ρυθμών, με τους οποίους αναπτύσσονται οι κοινωνίες στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης, ο χορός τείνει να χάνει την ταυτότητα και τη λειτουργικότητά του, καθώς εκλείπουν οι λόγοι για τους οποίους δημιουργήθηκε και οι συνθήκες μέσα στις οποίες αναπτύχθηκε. Οι μελωδίες ισοπεδώνονται, όλοι χορεύουν τα πάντα, σε όλες τις περιστάσεις ακούγονται και χορεύονται τα ίδια τραγούδια και σε κάθε περίπτωση ο χορός δεν βιώνεται αλλά εκτελείται και απλώς αναπαράγεται. Αυτό καθιστά το ρόλο της επιστήμης δυσκολότερο ως προς την έρευνα, καταγραφή αλλά και ως προς τη διεξαγωγή συμπερασμάτων. Στο σημερινό πολυπολιτισμικό κυκεώνα η επιστήμη πρέπει να παίξει το ρόλο του «φίλτρου», ρόλο που κατείχαν οι δομές και οι δεσμοί των παραδοσιακών κοινωνιών. Αυτό την επιφορτίζει με μεγάλη ευθύνη καθιστώντας αυτήν υπεύθυνη για το μέλλον του παραδοσιακού χορού στις σύγχρονες κοινωνίες.

Η παρούσα εργασία εστιάζει το ενδιαφέρον της στο χωριό των Ανωγείων και στην παράδοσή του μέσα από διάφορες πτυχές της καθημερινής ζωής των κατοίκων.

Για την επίτευξη του σκοπού αυτού περιγράφονται τα γεωφυσικά και ιστορικά στοιχεία του τόπου αυτού, σκιαγραφούνται οι παραδόσεις και οι κοινωνικές εκδηλώσεις καθώς και οι ασχολίες και δραστηριότητες των Ανωγειανών. Παρουσιάζονται, επίσης, οι τρόποι διασκέδασης και έκφρασης των συναισθημάτων των Ανωγειανών – χαράς και λύπης – η ντόπια λαλιά και έκφρασή τους, η σύγχρονη ζωή και οι συνήθειές τους, ο τουρισμός και η επίδρασή του και άλλες ακόμη δραστηριότητές τους. Τα περιγραφικά αυτά στοιχεία συμπληρώνονται με φωτογραφικό υλικό και συνεντεύξεις από σημαντικούς παράγοντες της τοπικής κοινωνίας των Ανωγείων.

Πιο συγκεκριμένα στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφονται το γεωγραφικό – γεωφυσικό πλαίσιο των Ανωγείων, στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται σε ιστορικά γεγονότα των Ανωγείων, στο τέταρτο γίνεται μια παρουσίαση και εννοιολόγηση του όρου παράδοση.

Στο πέμπτο κεφάλαιο σκιαγραφούνται πτυχές της καθημερινής ζωής στα Ανώγεια και ιδιαίτερα οι κοινωνικές εκδηλώσεις, όπως η βάπτισμα, ο γάμος, η κηδεία, αλλά και άλλες αφορμές για συγκεντρώσεις, όπως οι καντάδες των νεαρών στα στενά σοκάκια του χωριού και οι παρέες που δημιουργούνται σε καφενεία, σε σπίτια κάνοντας ρεφενέ με ότι διαθέτει ο καθένας. Επιπρόσθετα, γίνεται εκτενής αναφορά στους χορούς οι οποίοι χορεύονταν ,αλλά και που χορεύονται ακόμα και σήμερα στα Ανώγεια, καθώς και σε χορευτές του χωριού ονομαστικά οι οποίοι ξεχώρισαν στον κάθε χορό.

Στη έκτο κεφάλαιο, καταπιανόμαστε με τις ασχολίες και δραστηριότητες των Ανωγειανών, καθώς και τα επαγγέλματα τα οποία εξασκούσαν στο παρελθόν, αλλά και που εξασκούν μέχρι σήμερα για την εξασφάλιση των βιοποριστικών τους αναγκών. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται για την ενασχόληση του Ανωγειανού με την ποίηση, τη μουσική, το χορό, το τραγούδι. Έμφαση δίνεται στα επαγγέλματα που ασκούσαν ως τεχνίτες, αλλά και σε αυτά που χαρακτηρίζονται ως επαγγέλματα κοινωνικής προσφοράς.

Στο έβδομο κεφάλαιο ακολουθεί η περιγραφή της ανωγειανής μαντινάδας, η θεματολογία της καθώς και η σημασία της για τον ίδιο τον Ανωγειανό.

Στο όγδοο κεφάλαιο ασχολούμαστε με τα είδη τουρισμού στα Ανώγεια και την τυχόν επιρροή του στην ντόπια παραδοσιακή κοινωνία και περιγράφουμε κατά πόσο αυτή έχει εκφυλιστεί.

Η ντόπια λαλιά και η έκφραση των Ανωγειανών είναι ένα θέμα που αναλύουμε στο ένατο κεφάλαιο, κάτι που συνιστά ένα ιδιαίτερο στοιχείο των Ανωγειανών, που τους κάνει να ξεχωρίζουν αισθητά από τις υπόλοιπες τοπικές κοινωνίες της Κρήτης όσον αφορά τον τρόπο ομιλίας τους. Δίδονται ακόμη επεξηγηματικές ερμηνείες, όσον αφορά χρησιμοποιούμενες φράσεις και λέξεις με ιδιάζουσα σημασία, καθώς και τοποθεσίες και τοπωνύμια του χωριού.

Τέλος, στο παράρτημα της εργασίας αυτής, παρατίθεται πλούσιο φωτογραφικό υλικό το οποίο περιλαμβάνει εικόνες περασμένων δεκαετιών έως και σήμερα, καθώς και συνεντεύξεις που πήραμε από αξιόλογους παράγοντες των Ανωγειανών τους οποίους και ευχαριστώ θερμά για την πολύτιμη βοήθεια και συνεργασία τους. Συγκεκριμένα επιθυμώ να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον πατέρα Αντρέα κεφαλογιάννη ο οποίος, εκτός από την ιερατική του ιδιότητα, διατελεί πρόεδρος του σκοπευτικού ομίλου, πρόεδρος της ποδοσφαιρικής ομάδας του Αετού Ανωγείων και εκδότης της τριμηνιαίας εφημερίδας «ΑΝΩΓΗ», τον κ. Αριστείδη Χαιρέτη (Γιαλάφτη) μαντιναδολόγο και χορευτή, τον γιο του Βασίλη, λαουτιέρη και μαθητή, τον κ. Πολύδωρο Αεράκη, ζωγράφο, την κ. Δέσποινα Τρίμπου, Λυκειάρχη του Λυκείου των Ανωγείων, τον κ. Νικηφόρο Αεράκη, λυράρη και τραγουδιστή, τον κ. Μύρων Μαυρουδή, λαουτιέρη, καθώς και τον κ. Βαγγέλη και Γιάννη Σαλούστρο, ιδιοκτήτες της παραδοσιακής κρητικής ταβέρνας Αρόλιθος. Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω τους μαθητές οι οποίοι βοήθησαν να καταγραφούν χοροί που χορεύονται στα Ανώγεια και αυτοί είναι οι: Ξυλούρης Δημήτρης (λύρα), Σπαχής Γιάννης (λαούτο), Νταγιαντά Εμμανουέλα (χορεύτρια), Νταγιαντά Ραφαέλα (χορεύτρια), Ανδρεαδάκης Γιώργος (χορευτής) και Πασπαράκης Μανώλης (χορευτής).

Άποψη των Ανωγείων

Κεφάλαιο 2.0: Γεωγραφική θέση - Τοποθεσία

Τα Ανώγεια βρίσκονται στο βορειοανατολικό μέρος του Ψηλορείτη σε υψόμετρο 750 μέτρων. Η ονομασία του λόφου πάνω στον οποίο είναι χτισμένα λέγεται Αρμί. Σ' αυτήν ακριβώς τη θέση του, οφείλει την ονομασία του: **άνω + γαία= ανώγειο**, ψηλή τοποθεσία. Η απόσταση που πρέπει να διανύσει κανείς για να φτάσει στα Ανώγεια είναι 34 χιλιόμετρα από το Ηράκλειο διασχίζοντας το παλιό επαρχιακό δίκτυο και 55 χιλιόμετρα από το Ρέθυμνο μέσω Περάματος. Είναι η πιο ορεινή κωμόπολη της Κρήτης και ένας από τους πιο ορεινούς κρητικούς οικισμούς (Αγία Βαρβάρα Ηρακλείου, Ίμπρος Σφακίων, Χωριά Κέδρους Αμαρίου κ. λ.π.). Το χωριό απαρτίζεται από τέσσερις συνοικισμούς που είναι η Μεσοχωριά (Αρμί – Άγιος Γεώργιος), το Περαχώρι, το Μετόχι και το Συνοικισμό.

Η τοποθεσία των Ανωγείων και η υψομετρική της απόσταση από τη θάλασσα προσδίδουν στο χωριό έναν απομονωτικό χαρακτήρα. Το φυσικό του περιβάλλον είναι μια σύνθεση φυσικών στοιχείων άγριας φυσικής ομορφιάς από πράσινο και λουλούδια. Όταν βρίσκεται κανείς σ' αυτό το «σκληρό» τοπίο μπορεί να απολαύσει τη θαυμάσια θέα, τα όμορφα ηλιοβασιλέματα και να αισθανθεί τη μόνιμη καλοκαιρινή δροσιά.

Οι Ανωγειανοί, αρκετά διαφορετικοί από τους υπόλοιπους Κρητικούς, διατηρούν έντονη την παραδοσιακή μορφή ζωής τους στην ενδυμασία, τη διατροφή, την ιδιαίτερη γλώσσα που χρησιμοποιούν και ακόμα στις εκδηλώσεις της κοινωνικής ζωής που δεν εννοούνται χωρίς τη συμμετοχή των Ανωγειανών τραγουδιστών.

Κοντά στα Ανώγεια βρίσκονται άλλα χωριά, όπως τα Λειβάδια, η Αξός, ο Καμαριώτης (τα οποία αποτελούσαν μαζί με τα Ανώγεια ενιαίο δήμο κατά το 1890) και τα Ζωνιανά. Οι οικισμοί γύρω από τα Ανώγεια ονομάζονται Ανώγεια Χωριά. Τα Σίσαρχα τα οποία βρίσκονται λίγο πριν τα Ανώγεια, όταν έρχεται κανείς από το Ηράκλειο, είναι ένας οικισμός ο οποίος ανήκει στο δήμο Ανωγείων. Ως γνωστόν τα Ανώγεια αποτέλεσαν εκ νέου δήμο από το 1947 έως και σήμερα, τιμής ένεκεν από το ελληνικό κράτος, για τους αγώνες και τις θυσίες που πρόσφεραν σ' αυτό.

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στην εκκλησία του Αϊ Γιάννη με τις περίτεχνες τοιχογραφίες του 14^{ου} αιώνα. Και στο παγκοσμίως γνωστό Ιδαίον Άντρον το οποίο αποτελεί εδώ και 2.500 χρόνια λατρευτικό τόπο του Δία.

Αξίζει να μνημονεύσουμε, επίσης, το υπερσύγχρονο αστεροσκοπείο του Σκοίνακα όπου συνεργάζεται με το Πανεπιστήμιο Κρήτης καθώς και το Χιονοδρομικό Κέντρο το οποίο αποπερατώνεται και θα επαναλειτουργήσει με την συνεργασία Αυστριακής εταιρείας. Σημειώνουμε, τέλος, το όμορφο πετρόκτιστο εκκλησάκι του Αγίου Υακίνθου και τα ξηρολιθικά κτίσματα που ονομάζονται μητάτα, τα οποία βρίσκονται διάσπαρτα στον Ψηλορείτη για τις ανάγκες των βοσκών, κοσμώντας το σκληρό και όμορφο τοπίο του ορεινού αυτού όγκου.

Γεωγραφικός Χάρτης των Ανωγείων

Κεφάλαιο 3.0: Ιστορικά στοιχεία

Όπως προαναφέρθηκε και παραπάνω, τα Ανώγεια πήραν το όνομά τους εξαιτίας του τόπου που είναι κτισμένα «ανώγειο μέρος». Λέγεται, μάλιστα, ότι οι πρώτοι κάτοικοι προήλθαν από το χαμηλότερο γειτονικό χωριό, την Αξό. Έτσι κατά κάποιο τρόπο εξηγούνται και τα διάφορα ονόματα με τα οποία συναντάμε τα Ανώγεια πολλές φορές, όπως Αξικά Ανώγεια ή Ξιγκανώγεια (Η αρχαία Οαξός ήταν βασίλειο κατά την Μινωική εποχή υπό τον Ετέαρχο (Μανουράς, 1976, σελ. 5). Κατά το μοίρασμα της Κρήτης στα 12 αρχοντόπουλα του Βυζαντίου το 1182, τα Ανώγεια και η Λιβάδα με τα περίχωρά τους από τη νότια θάλασσα, τα Βασιλικά Ανώγεια έως το Μυλοπόταμο, δόθηκαν ως φέουδο στην οικογένεια των Φωκάδων. Στο έγγραφο τα Ανώγεια αναφέρονται ως Τοξικά Ανώγεια. Σύμφωνα, όμως, με τους ιστορικούς που έχουν ασχοληθεί με τα Ανώγεια, το όνομα δεν μπορεί να δόθηκε εξαιτίας αυτού του γεγονότος, αλλά όπως ειπώθηκε και παραπάνω από τους πρώτους εποίκους οι οποίοι προήλθαν από την Αξό μετά την καταστροφή του χωριού τους από τους Βενετούς επειδή ήταν κέντρο επαναστατών (Σπανάκης, 1991, σελ. 108).

Σημειώνουμε ακόμη ότι στην Κρήτη υπάρχουν και άλλα χωριά που έχουν το όνομα Ανώγεια, όπως ένας συνοικισμός του Δήμου Ρεθύμνης, συνοικισμός της κοινότητας του Αγίου Αντωνίου της επαρχίας Μεραμπέλλου στο Λασιθί, τα Βασιλικά Ανώγεια της επαρχίας Καινουρίου, τα Άρμανώγεια της κοινότητας Μεταξοχωριού της επαρχίας Μονοφατισίου στο Ηράκλειο κλπ.

Σύμφωνα με τον Μανουρά (1976, σελ. 5) υπάρχουν ενδείξεις ότι τα Ανώγεια πρωτοκατοικήθηκαν τον 11^ο αιώνα και αυτό μαρτυρείται από το γεγονός ότι υπάρχει η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη μέσα στο χωριό η οποία έχει τοιχογραφίες του 12^{ου} – 13^{ου} αιώνα.

Οι Ανωγειανοί πήραν μέρος σε όλους τους εθνικούς και κρητικούς αγώνες κατά των κατακτητών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το ολοκαύτωμα του χωριού δύο φορές από τους Τούρκους (1822, 1867) και μια από τους Γερμανούς (1944). Το χωριό κατέλαβαν για πρώτη φορά οι Τούρκοι το 1648, αφού είχαν καταληφθεί τα Χανιά και το Ρέθυμνο και μετά την έναρξη της πολιορκίας του Χάνδακα (Ηρακλείου) όπου εκεί δημιούργησαν ειδικό καθεστώς για λόγους σκοπιμότητας.

Ένας από τους πρώτους Κρητικούς και ο πρώτος Ανωγειανός που μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία το 1816 ήταν ο Γεώργιος Βασ. Μανουράς – Πιρπυρής ο οποίος ήταν

μεγαλοκτηνοτρόφος. Άλλοι Ανωγειανοί που εντάχθηκαν στη Φιλική Εταιρεία ήταν οι: Βασίλειος Σμπώκος, Καπετάν Μανώλης Δακανάλης (Παπαδομανώλης – γιος του παπά Δακανάλη), Παπά – Μιχάλης Σκουλάς ή Ξώπαπας, Σταύρος Νιώτης, Σταύρος Ξετρύπης και Βασίλειος Αναγνώστη Σκουλάς (Μανουράς, 1976, σελ.5).

Οι Ανωγειανοί έδωσαν το παρών και στην επανάσταση του 1821 κατά των Τούρκων. Το τίμημα για τη συμμετοχή τους στους αγώνες κατά των Τούρκων ήταν βαρύ, αφού το χωριό καταστράφηκε δύο φορές από τους Τούρκους (1822, 1867). Στο Σκλαβόκαμπο Μαλεβυζίου, οι Ανωγειανοί με αρχηγό τον Βασίλειο Σμπώκο έδωσαν νικηφόρα μάχη τον Μάιο του 1822. Τον Ιούλιο του 1822 ο Σερίφ Πασσάς, οργάνωσε εκστρατεία κατά των Ανωγειανών από το Ηράκλειο. Οι Ανωγειανοί πολεμούσαν στη Μεσσαρά με αποτέλεσμα, τα Ανώγεια να λεηλατηθούν από το στρατό του και να πυρποληθούν στις 14 Ιουλίου 1822. Παρόλα αυτά οι Ανωγειανοί τον Αύγουστο του ίδιου έτους, μετά από μάχη και πάλι στο Σκλαβόκαμπο, αναχαίτισαν τον Χασάν Πασσά.

Ο Ρεσίτ Πασάς, ενώ καιγόταν το Αρκάδι, το Νοέμβριο του 1866 προσπάθησε να καταλάβει τα Ανώγεια, αλλά αναχαιτίστηκε επιτυχώς από τους Ανωγειανούς και τους άλλους Μυλοποταμίτες. Την ίδια χρονιά και λίγο πριν την γενναία Κρητική Επανάσταση έγινε μεγάλη συγκέντρωση των οπλαρχηγών και πολιτικών της ανατολικής Κρήτης (Λασιθίου και Ηρακλείου) στα Ανώγεια για την εκλογή των αντιπροσώπων της Γενικής Συνέλευσης των Κρητών. Οι Ανωγειανοί συμμετείχαν ενεργά και στην επανάσταση του 1866. Στο ολοκαύτωμα της Μονής του Αρκαδίου τρεις Ανωγειανοί (Εμμανουήλ Β. Σκουλάς, Γεώργιος και Αρτέμιος Κρασάς) βρήκαν το θάνατο.

Το 1897 οι Ανωγειανοί διέπρεψαν στις μάχες του Μαλεβυζίου έχοντας ως στρατιωτικούς αρχηγούς τους Γεώργιο Νιώτη και Γρηγόριο Σπιθούρη (αρχηγοί Ανατολικού Τμήματος Μυλοποτάμου) και πολιτικό σύμβουλο (Γεν. Γραμματέα) τον Στέργιο Μ. Μανουρά, πρώην Εισαγγελέα Ρεθύμνου. Ανωγειανοί πολεμιστές με αρχηγούς τους Γ. Μ. Σκουλά, Εμμ. Ι. Σκουλά, Μιχ. Κεφαλογιάννη και Γεώργιο Σμπώκο στον βορειοηπειρωτικό αγώνα του 1912. Οι Ανωγειανοί, επίσης, συμμετείχαν και στη Μικρασιατική εκστρατεία.

Οι Ανωγειανοί συμμετείχαν στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στα βουνά της Αλβανίας, όπου έλαβε χώρα ο ελληνο – ιταλικός πόλεμος και διακρίθηκαν υπό τη σημαία του 44^{ου} (Ρεθεμνιώτικου) Συντάγματος της 7ης Μεραρχίας Κρητών. Τα Ανώγεια σε αυτό τον πόλεμο θρήνησαν 18 νεκρούς και πολλούς τραυματίες.

Το Μάιο του 1941, στη Μάχη της Κρήτης η οποία κράτησε 30 μέρες απ' άκρη ως άκρη του νησιού, οι Ανωγειανοί ήταν και πάλι εκεί. Στις μάχες αυτή τη φορά ρίχτηκαν οι αστράτευτοι, οι γυναίκες, τα παιδιά και οι γέροι που με θάρρος και αποφασιστικότητα απέκρουαν για μέρες τις επιδρομές των Γερμανών από εδάφους και αέρος.

Μετά την κατάκτηση της Κρήτης από τους Γερμανούς, οι Ανωγειανοί όπως και οι υπόλοιποι Κρητικοί άρχισαν την αντιστασιακή τους οργάνωση κατά των κατακτητών. Τα Ανώγεια ήταν μια από τις πρώτες περιοχές της Κρήτης που οργανώθηκαν για την αποτίναξη του γερμανικού ζυγού. Έτσι στις 15 Αυγούστου του 1941, που γιορτάζουν τα Ανώγεια, υπογράφηκε το πρακτικό ίδρυσης της «Επιτροπής Απελευθερωτικής Δράσεως» από τους Ανωγειανούς: Ιωάννη Στεφ. Δραμουντάνη (Στεφανογιάννη), Μιχαήλ Χριστ. Ξυλούρη (Χριστομιχάλη), Νικόλαο Γ. Σταυρακάκη, Παπά – Γιάννη Ε. Σκουλά, Γεώργιο Στεφ. Δραμουντάνη (Στεφανογιώργη), ιατρό Νικόλαο Γ. Μανούσο, ιατρό Κωνσταντίνο Γ. Κουνάλη, με την συνεργασία του τότε ανθυπομοίραρχου Δημητρίου Αθ. Κίππη και του ιατρού Ελευθέριου Δρανδάκη. Το Γενάρη του 1942 στα Ανώγεια δημιουργήθηκε ένας πυρήνας αντίστασης. Άλλο ένα γεγονός στο οποίο είχε συμμετοχή το χωριό, ήταν η ταπεινωτική απαγωγή του Φον Κράιπε στο Σκαλάκι Ηρακλείου (κοντά στη Κνωσσό) από μια ομάδα Κρητών αντιστασιακών και Άγγλων. Μετά την απαγωγή οδήγησαν τον Γερμανό διοικητή στα Ανώγεια για να τον κρύψουν και από εκεί τον έστειλαν στην Αφρική.

Τέτοιες δράσεις και συμπεριφορές των Ανωγειανών, που είχαν ως στόχο να πλήξουν τη γερμανική κυριαρχία στο νησί, είχαν ως αποτέλεσμα 142 νεκρούς και την εκτέλεση του ηρωικού Οπλαρχηγού Στεφανογιάννη στις 13 Φεβρουαρίου 1944. Τα Ανώγεια στις 13 Αυγούστου 1944 ξαναζούν για τρίτη φορά το ολοκαύτωμα και την ολοκληρωτική ισοπέδωσή τους, αυτή τη φορά από τους Γερμανούς και μετά από τη διαταγή του Γερμανού στρατηγού Χ. Μίλλερ. Οι Γερμανοί ισοπεδώνουν ολοκληρωτικά 940 σπίτια. Η διαταγή αυτή αποδίδει χαρακτηριστικά την αντιστασιακή δράση των Ανωγειανών κατά των κατακτητών. Αυτή η διαταγή είναι εντοιχισμένη στην εκκλησία του χωριού η οποία αναφέρει: *«Διαταγή του Γερμανού Στρατηγού Διοικητού Φρουρίου Κρήτης.*

Επειδή η πόλις των Ανωγείων είναι κέντρον της Αγγλικής κατασκοπείας εν Κρήτη και επειδή οι Ανωγειανοί εξετέλεσαν τον φόνο του λοχίου φρουράρχου Γενί Καβέ και το σαμποταζ της Δαμάστας και εις τ' Ανώγεια βρίσκουν άσυλον οι αντάρται και επειδή

εκ των Ανωγείων διήλθον και οι απαγωγείς με τον Φόν Κράιπε, χρησιμοποιήσαντες ως σταθμόν διακομιδής τα Ανώγεια, διατάσσομεν την ισοπέδωσιν τούτων και την εκτέλεσιν παντός άρρενος Ανωγειανού, όστις ήθελεν ευρέθη εντός του χωρίου και περίξ αυτού εις απόστασιν ενός χιλιομέτρου. Χανιά 13 Αυγούστου 1944. Ο Στρατηγός Διοικητής Φρουρίου Κρήτης Χ. Μίλλερ».

Το κράτος, αναγνωρίζοντας την εθνική δράση των Ανωγειανών στις 3 - 5 - 1946, με Διάταγμα απονέμει στην Κομόπολη Ανωγείων τον Πολεμικό Σταυρό Α΄ Τάξεως «δια τας καταστροφάς ας υπέστη κατά την περίοδο της τετραετούς Γερμανοιταλικής Κατοχής, των κατοίκων επιδειξάντων αξιοθαύμαστων διαγωγών, αντοχήν απaráμιλλον και ηρωισμόν μέχρις αυτοθυσίας». Για όλες αυτές τις απελευθερωτικές προσπάθειες τα Ανώγεια έγιναν δήμος τιμής ένεκεν από το κράτος.

Ανωγειανοί Καπεταναίοι

Κεφάλαιο 4.0: Εννοιολόγηση του όρου παράδοση

Η έννοια της παράδοσης αναφέρεται σε ένα σύνολο από ήθη, έθιμα, αντιλήψεις, πεποιθήσεις, θρύλους, ιστορικά γεγονότα, κοινωνικές πρακτικές, αισθητικές αντιλήψεις, ακόμη και επιστημονικές γνώσεις καθώς και φιλοσοφικές δοξασίες, οι οποίες μεταβιβάζονται από τη μια γενεά στην επόμενη. «Αποτελούν, δηλαδή, ένα μείγμα της συλλογικής ψυχής που διασφαλίζει τη συνοχή και τη συνέχεια ενός πολιτισμού ή μιας κοινωνικής ομάδας (βλ. Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, Τ. 48, σ. 147, 1990). Η παράδοση με άλλα λόγια τροφοδοτείται από τη «συλλογική ψυχή» ενός τόπου που με γλωσσικά ιδιώματα, προφορικές αναδιηγήσεις, παροιμίες, χορούς, τραγούδια, μαντινάδες και άλλες λαϊκές ρήσεις, αλλά και γραπτές μαρτυρίες αποτυπώνουν τον κορμό ενός πολιτισμού ή σαφέστερα μιας κουλτούρας ενός λαού. Η τροφοδοσία αυτή και η ενίσχυση των συλλογικών πεποιθήσεων, ηθών, εθίμων, συνειδήσεων και παραδόσεων διασφαλίζουν τη συνοχή της εθνικής κοινωνικής ή εγχώριας ομάδας και διαιωνίζουν τη συνέχειά του.

Στην παραπάνω εννοιολόγηση του όρου παράδοση εντάσσονται, επίσης, οι νόμοι - γραπτοί και άγραπτοι - και οι θεσμοί, ενώ ορισμένες θρησκείες περιλαμβάνουν και θεμελιώδη δόγματα ή δοξασίες, οι οποίες αν και δεν καταγράφονται στις «ιερές γραφές» γίνονται ωστόσο αποδεκτά ως έγκυρα και έχουν ισότιμο κύρος με τις αυτές (Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος, σ. 148).

Στις παραπάνω έννοιες πρέπει να προστεθεί και η λαογραφική εκδοχή της, η οποία συνήθως αναδεικνύει μια σύντομη αφήγηση ενός βιώματος ή μιας εμπειρίας που δοκίμασε ή υπέστη ο αφηγούμενος ή ένα τρίτο πρόσωπο που επιχειρεί να εξηγήσει φυσικά φαινόμενα, ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα καθώς και μυθικές παραστάσεις κ.α. (Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος, ο.π. σελ. 148).

Η παράδοση δεν αποτελεί μια φανταστική εννοιολόγηση ή ένα μύθευμα όπως το παραμύθι, αλλά συνδέεται κατά κανόνα με ορισμένα πρόσωπα, γεγονότα στο πλαίσιο ενός χωρόχρονου, γεγονός που την κάνει πιο πιστευτή από την αφήγηση ενός παραμυθιού.

Με βάση τους παραπάνω άξονες εννοιολόγησης του όρου παράδοση θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι τα Ανώγεια έχουν μεγάλη και αξιοθαύμαστη παράδοση, που τροφοδοτείται με ιστορικά στοιχεία, όπως οι ένδοξοι αγώνες κατά των κατακτητών, μύθοι όπως του Κρηταγενή Δία στο Ιδαίον Άντρον, στοιχεία

μουσικής όπως οι ξακουστοί σε όλη την Ελλάδα Νίκος Ξυλούρης, Ψαραντώνης, Βασίλης Σκουλάς, Λουδοβίκος των Ανωγείων και άλλοι, κρητικών μαντινάδων και άλλων ασμάτων που εξιστορούν την καθημερινή ζωή και τα πάθη του χωριού αλλά και την ομορφιά του τοπίου. Οι Ανωγειανοί διαφέρουν πολύ από τους άλλους Κρητικούς ακόμη και των κοντινών τους περιοχών, διατηρούν αναλλοίωτη την παραδοσιακή μορφή ζωής στην ενδυμασία, στο γλωσσικό ιδίωμα και στις κοινωνικές εκδηλώσεις. Οι παραδόσεις αυτές της συλλογικής κουλτούρας στα Ανώγεια εκφράζονται μέσα από τους παραπάνω τρόπους έκφρασης και διαιώνίζουν τον πολιτισμό των Ανωγείων από γενιά σε γενιά.

Όπως προκύπτει από τη βιβλιογραφία που μελετήσαμε για την εκπόνηση της εργασίας αυτής (βλέπε βιβλιογραφία), υπάρχει πολιτική, κοινωνική, εκκλησιαστική αλλά και ατομική βούληση όχι μόνο να διασωθεί η μέχρι τώρα παράδοση, αλλά να εμπλουτιστεί με στοιχεία τα οποία δεν θα αλλοιώσουν το γνήσιο και πρωτογενές ύφος της, αλλά θα το αναβαθμίσουν.

Σημειώνουμε, τέλος, ότι οι Ανωγειανοί όπως και οι άλλοι ορεινοί κάτοικοι της Κρήτης διατήρησαν περισσότερο την παράδοση ανεπηρέαστη από ότι οι πεδινόι κάτοικοι του νησιού, την ελευθερία, τα ήθη και έθιμα των προγόνων τους γιατί, όπως προαναφέραμε, δεν είχαν μεγάλη επικοινωνία με τις πόλεις οι οποίες δεχόταν την επίδραση της ξενόφερτης κουλτούρας.

Δυο γενιές Χαιρέτηδων

Κεφάλαιο 5.0: Παράδοση και εκφάνσεις της καθημερινής ζωής στον κύκλο του χρόνου

Στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας όπως σημειώσαμε πιο πάνω, επισκεφθήκαμε τα Ανώγεια την περίοδο Δεκεμβρίου (2005) – Ιανουαρίου (2006), Ιουλίου – Αυγούστου (2006) και Μαρτίου Απριλίου (2007), προκειμένου να πάρουμε συνεντεύξεις από διάφορους τοπικούς παράγοντες. Η μορφή των συνεντεύξεων ήταν μη δομημένη και για την καταγραφή τους χρησιμοποιήσαμε μαγνητόφωνο και φωτογραφική μηχανή.

Τα πρόσωπα από τα οποία πήραμε συνέντευξη στο κεντρικό καφενείο του χωριού είναι τα ακόλουθα: Πολύδωρος Αεράκης (ζωγράφος), Αριστείδης Χαιρέτης ή Γιαλάφτης (μαντιναδολόγος – χορευτής), πατήρ Αντρέας Κεφαλογιάννης ο οποίος εκτός από την ιερατική του ιδιότητα, είναι εκδότης της τριμηνιαίας εφημερίδας «ΑΝΩΓΗ» και πρόεδρος του σκοπευτικού ομίλου. Στην οικία του Αριστείδη Χαιρέτη πήραμε συνέντευξη από την σύζυγό του κ. Δέσποινα Τρίμπου Λυκειάρχη στο Λύκειο των Ανωγείων, η οποία να σημειωθεί ότι κατάγεται από την Σταυρούπολη Ξάνθης. Επίσης, συνέντευξη πάρθηκε και από το μικρό γιό της οικογένειας τον Βασίλη ο οποίος πηγαίνει στο Λύκειο και παίζει λαούτο. Στη συνέχεια πήραμε συνέντευξη στο παραδοσιακό χωριό «Αρόλιθος» και συγκεκριμένα μέσα στην κρητική ταβέρνα, από τον Νικηφόρο Αεράκη (λυράρη - τραγουδιστή) όπου και εμφανίζεται, Μύρων Μαυρουδή (λαουτιέρη) και Βαγγέλη Σαλούστρο (ιδιοκτήτης ταβέρνας Αρόλιθου).

Στα υποκεφάλαια που ακολουθούν επιχειρούμε την ένταξη του περιεχομένου των συνεντεύξεων για να ενισχύσουμε και να αναδείξουμε τα όσα περιγράφουμε αναφορικά με τις διάφορες εκφάνσεις της καθημερινής ζωής των κατοίκων των Ανωγείων, όπως είναι η βάπτιση, ο γάμος, η κηδεία και άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις, οι οποίες καταδεικνύουν την άρρηκτη σχέση των Ανωγειανών με την τοπική τους παράδοση.

5.1: Κοινωνικές εκδηλώσεις στα Ανώγεια

Στις κλειστές και απομακρυσμένες και σε ορισμένο βαθμό «απομονωμένες» κοινωνίες, όπως στα Ανώγεια, το γλέντι αποτελούσε επί αιώνες μοναδικό μέσο διασκέδασης και ψυχαγωγίας. Αυτό ισχύει στην περίπτωση των Ανωγειανών οι οποίοι αρέσκονται να εκφράζονται με μαντινάδες, τραγούδι και χορό τα οποία αγαπούν με πάθος και αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία της καθημερινής τους ζωής. Ο Ανωγειανός άντρας ή γυναίκα αρέσκεται στο γλέντι μόνος του ή με παρέα, όχι μόνο σε ώρα ξεγνοιασιάς και απόλαυσης, αλλά και σε ώρα εργασίας, στο δρόμο που ταξιδεύει, στη χαρά και στη θλίψη.

Σύμφωνα με τον Σμπώκο (2005, σελ. 163): «Τα Ανώγεια μπορεί να πει κανείς ότι είναι ένας διαρκής τόπος γλεντιού και διασκέδασης και αποτελούσαν πόλο έλξης των απανταχού μερακλήδων και ιδιαίτερα των όμορφων επαρχιών Μυλοποτάμου, Μαλεβυζίου και Αμαρίου. Διαλεκτοί γλεντιστάδες, χορευτές, τραγουδιστές και μαντιναδολόγοι συνέρεαν στα Ανώγεια και παρέμεναν σ' αυτά φιλοξενούμενοι μεγάλα χρονικά διαστήματα, με στόχο το καλό και όμορφο ανωγειανό γλέντι. Πολλοί από τους αγαπημένους αυτούς φίλους των Ανωγειανών άφησαν εποχή με το όμορφο τραγούδι τους και τις εξαιρετικές μαντινάδες τους κι ανάμεσα τους ξεχώρισαν ο γιατρός ο Μανταλένιος κι ο Βουλγαράκης, κάτοικοι των Κορφών Μαλεβυζίου».

Τα γλέντια στα Ανώγεια θα μπορούσαμε να τα διαχωρίσουμε σε τρεις κυρίως κατηγορίες. Σε αυτά που στήνονται από φίλους, απρογραμμάτιστα τις περισσότερες φορές σε σπίτια κάνοντας «κουραμά» (ρεφενέ), στα συνοικιακά που συμμετέχουν γείτονες, συγχωριανοί αλλά και άλλοι και σε εκείνα τα γλέντια των κουρών, ονομαστικών εορτών, το Πάσχα, των Απόκρεων, των Χριστουγέννων, των βαπτίσεων, των αρραβώνων, των γάμων αλλά και των κηδειών.

Τα μοναδικά γλέντια των Ανωγειανών και ιδιαίτερα οι γάμοι συνηθίζεται να κρατούν μία, δύο, τρεις ή και περισσότερες μέρες ανάλογα με το κέφι. Χαρακτηριστική είναι η φράση που μας κατέθεσε, αναφορικά με το γάμο, στη συνέντευξη του ο λαουτιέρης Μύρων Μαυρουδής ο οποίος έχει παίξει σε πολλά ανωγειανά γλέντια: «Αυτηνών άμα τους συνορίζεσαι θα κάμεις και δεύτερο γάμο». Με τη φράση αυτή θέλει να τονίσει ότι το γλέντι δεν έχει όρια.

Στα τμήματα που ακολουθούν περιγράφονται ορισμένα από τα γλέντια και οι κοινωνικές εκδηλώσεις που διεξάγονται στα Ανώγεια, όπως η βάπτιση, ο γάμος, η

κηδεΐα. Περιγράφουμε ακόμη τους χορούς που χορεύονται σήμερα στα Ανώγεια παραθέτοντας ορισμένα θεμελιώδη στοιχεία για τον κάθε χορό.

Γλέντι με το Νίκο Ξυλούρη

5.1.1: Η γέννηση

Η γέννηση ενός «κοπελιού» είναι ένα σημαντικό γεγονός για τους Ανωγειανούς. «Το τραπέζι του φτωχού είναι ισχνό, αλλά το κρεβάτι γόνιμο». Αυτή η φράση και μόνο μπορεί να δώσει χαρακτηριστικά τα πιστεύω των κατοίκων στην ορεινή κομόπολη των Ανωγείων. Οι περισσότερες ανωγειανές οικογένειες αποτελούνται από πολλά μέλη. Αυτό είναι επόμενο, αφού η φράση «τα κοπέλια είναι ευτυχία», δείχνει τη νοοτροπία της κοινωνίας και την αντιμετώπιση που έχει στο συγκεκριμένο θέμα. Η υπερηφάνεια των γονιών είναι εμφανής όταν μιλούν για το πλήθος των μελών της οικογένειάς τους: «Δεν έχουμε λεφτά μα έχουμε κοπέλια». Επίσης, οι οικογένειες που δεν έχουν πολλά παιδιά θεωρούνται ασήμαντες και ανίσχυρες.

Αρκετές είναι οι ταπεινωτικές φράσεις που λέγονται από τους Ανωγειανούς και ιδιαίτερα τις Ανωγειανές, για τις γυναίκες που δεν έχουν παιδιά όπως: «Εσύ δεν ήσουν ικανή, γι' αυτό δεν σου 'πεψε ο Θεός κοπέλια» ή «Δεν σου πάει όμορφα να 'χεις κοπέλια». Το επίθετο που προσδίδουν οι Ανωγειανοί στην άτεκνη γυναίκα για να την χαρακτηρίσουν είναι η λέξη «άκλερη».

Παλαιότερα τη διαδικασία της γέννησης αναλάμβανε η μαμή η οποία έκανε στην έγκυο τα λεγόμενα «ανεβαστάματα», που δεν είναι τίποτε άλλο από μαλάξεις στην κοιλιακή χώρα. Ακόμα έβραζε χόρτα και έπινε το ζουμί τους όπως είναι ο άγκρουστος.

Η έγκυος στα Ανώγεια αποκαλείται «βαρεμένη». Κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης της απαγορεύεται να πάει σε νεκροταφείο, σε κηδεία ή και στο σπίτι ενός ετοιμοθάνατου. Διάφορες είναι οι εικασίες που γίνονται πριν γεννηθεί το παιδί, για το φύλο του. Όταν λένε οι Ανωγειανοί ότι η κοιλιά είναι μικρή και «μπικωτή», δηλαδή μυτερή, τότε λέγεται ότι το παιδί που θα γεννηθεί είναι αγόρι. Εάν η κοιλιά είναι «πλακωτή», τότε εικάζεται ότι το παιδί είναι κορίτσι.

Χαρακτηριστική, επίσης, είναι η ευχή που δίνεται στο αντρόγυνο τη στιγμή που φιλούν τα στέφανα: «Πέντε γιούς και μια κόρη». Όταν η γυναίκα είναι έγκυος όλοι εύχονται: «Με το καλό να κάμης το γιό». Είναι φανερό ότι στην κλειστή κοινωνία των Ανωγείων γενική επιθυμία όλων είναι τα αρσενικά παιδιά, γιατί ενδεχομένως μπορούν να προσφέρουν περισσότερες υπηρεσίες στις σκληρές αγροτικές εργασίες.

Οι πόνοι οι οποίοι κυριεύουν τη γυναίκα κατά τη διαδικασία του τοκετού λέγονται κοιλιοπόνοι. «Η γυναίκα κοιλιοπονά». Παλαιότερα όπου ο τοκετός διεκπεραιωνόταν στο σπίτι με τη βοήθεια της μαμής υπήρχε η εξής διαδικασία. Η μαμή τοποθετούσε δύο μαξιλάρια σ' ένα σκαμνί, κι έβαζε την γυναίκα που ήταν να γεννήσει σε ορισμένη στάση για να διευκολυνθεί ο τοκετός της.

Στη συνέχεια έπαιρνε το μωρό και το έπλενε με ζεστό νερό όπου είχε βράσει ρύζι, αλάτι και το δαχτυλίδι της μητέρας του παιδιού. Και αυτό γινόταν γιατί πίστευαν ότι το ρύζι «φέρνει ευτυχία», το δαχτυλίδι για να γίνει το παιδί πλούσιο και το αλάτι για να γίνουν τα λόγια του αλατισμένα. Όταν η μαμή παρέδιδε το παιδί στη λεχώνα τη ρωτούσε χαρακτηριστικά: «Το παιδί σου θέλεις ή τσι πόνους σου ;» και εκείνη απαντούσε το παιδί μου. Άξιο παρατήρησης και λόγου, είναι η τοποθέτηση στο προσκέφαλο της λεχώνας ενός τετραβάγγελου, ενός σταυρού και δύο «χειρόχτενων». Αυτό γίνεται, γιατί πιστεύεται ότι μέχρι να βαπτιστεί το παιδί, διευθύνεται από κακά πνεύματα και τα αντικείμενα θα αποτρέψουν αυτά να πλησιάσουν στο κρεβάτι.

Το βράδυ οι συγγενείς της νέας μητέρας φτάνουν στο σπίτι για να της ευχηθούν, έχοντας μέσα στο «κανίσκι» τους ζάχαρη, μακαρόνια, ρύζι, αλεύρι κ.λπ. Αυτά τα τρόφιμα ονομάζονται «ξελουχουνίκια».

Η λεχώνα μετά από τρεις ημέρες σηκώνεται από το κρεβάτι, σταυρώνει τις γωνιές του σπιτιού και βγαίνει έξω. Και πάλι ισχύουν κάποιες απαγορεύσεις, όπως ότι δεν μπορεί να πάει σε άλλο σπίτι, να πάει σε κηδεία, στο νεκροταφείο μέχρι να σαραντίσει και να πάρει την ευχή.

Ο νονός του παιδιού καλείται σύντεκνος και συνήθως είναι ο κουμπάρος ο οποίος στεφάνωσε το ζευγάρι. Δεν αποκλείεται όμως οι σύντεκνοι να είναι και πολλοί. Οι υποχρεώσεις του συντέκνου είναι να αγοράσει όλα τα σχετικά για τη βάπτιση όπως ρούχα για το παιδί, λαμπάδα, φόρεμα για τη μητέρα του παιδιού και τα έξοδα για την εκκλησία. Συνηθίζεται, βέβαια, το όνομα του παιδιού να ορίζεται από τον σύντεκνο και όχι από τους γονείς ή οποιοδήποτε άλλο. Μετά τη βάπτιση ο σύντεκνος και οι συγγενείς πάνε στο σπίτι όπου εκεί πρώτος ο σύντεκνος εύχεται στη μάνα του παιδιού: «Να μας ζήσει και να μας πολυχρονίσει και όπως επιθυμούμε να το δούμε». Ακόμα λέγεται ότι αν η λαμπάδα φτάσει σπίτι από την εκκλησία χωρίς να σβήσει, το παιδί θα ζήσει πολύ ευτυχισμένο. Στη συνέχεια ακολουθεί πλουσιοπάροχο τραπέζι όπου εκεί δίνονται και τα «μαρτυρίκια». Την άλλη μέρα ετοιμάζεται «η βούργια» του συντέκνου. Μέσα σ' αυτή βάζουν δύο μεγάλα κουλούρια με πλουμιά,

κρέας, τυρί, καρπούζι και άλλα. Ο κουμπάρος κατά την επιστροφή της βούργιας, είναι υποχρεωμένος να ανταποδώσει.

Παλιότερα, όταν ένα παιδί πέθαινε προτού προλάβουν να το βαπτίσουν, έλεγαν ότι οι γονείς του δεν ξύπνησαν το βράδυ και έτσι πήγαν τα δαιμονικά όντα και το «σβόλωσαν».

Τέλος, όταν κάποιο παιδί αργούσε να περπατήσει, το έβαζαν μέσα σε ένα κοφίνι, το έπαιρναν δυο κοπέλιές οι οποίες έπρεπε να λέγονται Μαρίες και το γύριζαν σε όλο το χωριό. Όποιος συναντούσε τις κοπέλες κατά την περιφορά του παιδιού στο χωριό, μέσα στο κοφίνι έριχναν χρήματα. Μετά από αυτή τη διαδικασία πίστευαν ότι το παιδί θ' αρχίσει να περπατά.

Ανωγειανές με τα κοπέλια τους (δεκαετία του '50)

5.1.2: Ο Γάμος

Ο γάμος στα Ανώγεια είναι μια ξεχωριστή τελετή με μακρά παράδοση. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Παπαντρέα, από τον οποίο πήραμε και συνέντευξη, «ο γάμος χρονολογείται 3.500 με 4.000 χρόνια πριν και αποτελεί», σύμφωνα πάντα με τον ίδιο, «συνέχιση της Διονυσιακής τελετής» (βλέπε παράρτημα). Ο γάμος στα Ανώγεια ακόμα και σήμερα διαρκεί μια βδομάδα. Στην προετοιμασία του γάμου συμμετέχει όλο το χωριό αναλαμβάνοντας ο καθένας διαφορετικές δραστηριότητες και ευθύνες. Ιδιαίτερη συμμετοχή βέβαια έχουν οι συγγενείς και οι στενοί φίλοι του ζευγαριού.

Σύμφωνα με τον Παπαντρέα η προετοιμασία και η οργάνωση του γάμου διαρκεί τουλάχιστον τρεις μέρες. Οι πιο πεπειραμένοι και στενοί συγγενείς του γαμπρού αναλαμβάνουν τη σφαγή των ζώων (συνήθως η ποσότητα κρέατος υπερβαίνει τους 2 – 3 τόνους. Οι μαγείρισσες είναι έτοιμες ώστε να τα ψήσουν και οι «πίκαιροι» (κεραστές)έτοιμοι στα πόστα τους για να εξυπηρετήσουν τους καλεσμένους.

Πριν αρχίσουν οι κύριες εκδηλώσεις του γάμου θα οριστούν εκείνοι που θα πάνε στο βουνό για να κόψουν τα ξύλα (50 – 80 φορτία) που θα χρειαστούν για το ψήσιμο των κρεάτων, αλλά και να εφοδιάσουν το νοικοκυριό των νεονύμφων για τις ανάγκες τους. Άλλοι θα πάνε στη Δαμάστα, ένα διπλανό χωριό, να αγοράσουν και να μεταφέρουν τις καρπούζες του γάμου, ένα έδεσμα που συνοδεύει το γαμήλιο γεύμα.

Την παραμονή και την ημέρα της στέψης οι συγγενείς, φίλοι και άλλοι προσκεκλημένοι θα πάνε στο σπίτι του γαμπρού, ώστε να «χαρίσουν» τα δώρα τους τα οποία είναι σακιά και βούριες γεμάτα με ότι χρήσιμο για το γάμο και το νοικοκυριό (κρασί, κρέας, πατάτες, κρεμμύδια, ρύζι, αλεύρι, μακαρόνια, σταφίδες, δημητριακά, όσπρια, κ.α. το καθένα σε ξεχωριστή πετσέτα). Την ημέρα της στέψης το γλέντι είναι συνεχόμενο και διαρκεί από το μεσημέρι μέχρι και το ξημέρωμα της επόμενης ημέρας. Οι καλεσμένοι που δεν πρόλαβαν να χαρίσουν την παραμονή θα το κάνουν την ημέρα της στέψης και μετά απ' αυτήν, δίνοντας στο αντρόγυνο χρήματα, υφαντά και άλλα χρήσιμα αντικείμενα.

Στη συνέχεια αναφέρουμε τη διεξαγωγή του ανωγειανού γάμου, όπως μας την περιέγραψε ο Παπαντρέας στη συνέντευξη. «Το γλέντι στους γάμους ακόμα και

σήμερα κρατάει 12 – 15 ώρες συνεχόμενα. Η προετοιμασία του γάμου είναι 3 μέρες. Στο γάμο οι χωριανοί έρχονται «ακάλεστοι όλοι» διότι το κάλεσμα είναι «ανοικτό». Καλούνται μόνο οι ξένοι εκτός χωριού. Επίσης, ιδιαίτερο κάλεσμα γίνεται στις «ξομπλιάστρες» (γυναίκες που θα κάνουν τα περίφημα ξομπλιαστά κουλούρια του γάμου), οι οποίες είναι περίπου 60 – 70 γυναίκες. Στις προετοιμασίες συμμετέχει όλο το χωριό. Τα παραδοσιακά ανωγειανά φαγητά που θα γίνουν για την ημέρα του γάμου είναι ρεβύθια με μπακαλιάρο, μελιτζάνες με πατάτες. Αυτά τα φαγητά μπορεί να μην ψηθούν όλο το χρόνο, στο γάμο όμως επιβάλλονται. Στην πλατεία όταν γίνει ο γάμος θα κάτσουν πρώτα οι ξένοι να φάνε και μετά οι χωριανοί. Οι συγγενείς θα πρωτοχορέψουν τρεις χορούς και θα φύγουν να πάνε να πάρουν τα «προυκιά». Θα σπάσουν την πόρτα να τα πάρουν. Μαζί τους παίρνουν το εικόνισμα και ο αδερφός του γαμπρού παίρνει το βασιλικό με τον οποίο θα «βαυαλίσουν» το πρόβειο γάλα με ένα σταυρό από καλάμι και πάνω σε αυτόν καρφωμένα 3 μήλα. Φεύγοντας από το σπίτι της νύφης χτυπούν το χαβάλι (μπρούτζινο κιούπι) ως ένδειξη ότι τα προυκιά πάρθηκαν. Επίσης, μαζί τους παίρνουν τις κουλούρες τυλιγμένες οι οποίες έχουν μέσα φυστίκια, καραμέλες και τους μαντιλέδες (σαρίκια – αντρικά κεφαλομάντιλα) που τους έχει φτιάξει η νύφη για τους άντρες συγγενείς του γαμπρού, τους οποίους θα φορέσουν στους ώμους. Σε αυτή τη φάση της διαδικασίας του γάμου πολλές φορές δημιουργήθηκαν παρεξηγήσεις ακόμα και στο πολύ πρόσφατο παρελθόν. Έπειτα γυρνάνε στο χωροστάσι κάνουν τρεις - τέσσερις χορούς και παίρνουν το γαμπρό με το λυράρη να πάρουν τη νύφη. Την ώρα του μυστηρίου κρατάνε απ' έξω μια κανάτα κρασί με δυο κουλούρια ξομπλιαστά. Κερνάνε ψωμί με το κρασί και χορεύουν και έξω από την εκκλησία. Στο σπίτι του γαμπρού περιμένουν οι «γράδες» (ηλικιωμένες γυναίκες) με τα μαύρα ντυμένες (λόγω ιστορικών γεγονότων), μια γριά γυναίκα θα βάλει άσπρο μαντήλι και αυτή θα χαρίσει στη νύφη. Πρώτα η πεθερά δίνει ένα βαζάκι με μέλι. Δύο βρακοφόροι άντρες περιμένουν με 2 μαυρομάνικα μαχαίρια καρφωμένα στο ανώφλι του σπιτιού. Περνάει από κάτω το αντρόγυνο, στη συνέχεια χαρίζουν στη νύφη και σπάνε το ρόδο ή την καρπούζα μέσα στο σπίτι. Έπειτα κάθονται στο «μπάστο» και τους πετούν ένα αρσενικό κοπέλι στη ποδιά τους για να κάνουν αγόρια, μετά ξανά τους χαρίζουνε (να σημειωθεί ότι οι συγγενείς της νύφης χαρίσανε στην εκκλησία) και γίνεται το κέρασμα καρπουζιού με κρασί. Στη συνέχεια πάνε στο γλέντι κατά τις 10:00 και εκεί τους περιμένουν 30 άντρες με σηκωμένα στα χέρια γουλιδία κρέας και χορεύουν ένα δυο χορούς και το γλέντι συνεχίζεται μέχρι πρωίας. Την επόμενη μέρα προσφέρουν γουρούνι για όσους δούλεψαν στο γάμο.

Όσον αφορά στη φορεσιά που φοριείται στους γάμους είναι μαύρη και μόνο οι μαντιλέδες είναι άσπροι. Τα τελευταία χρόνια συνηθίζεται να φοριούνται οι «κοιλότες» και ιδιαίτερα από τους νέους. Στην ερώτηση που κάναμε στον Παπαντρέα γιατί φοριούνται στο γάμο μαύρα, η απάντηση ήταν «έτσι τα βρήκαμε και τα συνεχίζουμε».

Η χαρά, το γλέντι και η διασκέδαση του ανωγειανού γάμου είναι μεγάλη και θεωρείται μια ιερή υπόθεση που ενώνει εχθρούς και φίλους. Όπως αναφέρει και ο Αριστείδης Χαιρέτης ή Γιαλάφτης: «Την ημέρα του γάμου σπάνε τα τειχιά και σμίγουν οι άνθρωποι». Ακόμα και εκείνοι που έχουν σοβαρότατες διαφορές με τις οικογένειες των νεονύμφων, φροντίζουν την ημέρα της στέψης και του μεγάλου γλεντιού να απομακρυνθούν ώστε να μην χαλάσει το εορταστικό κλίμα του γάμου.

Γαμοκούρα

5.1.3: Η Κηδεία

Ένα άλλο κοινωνικό αλλά συγκλονιστικό γεγονός στ' Ανώγεια είναι ο θάνατος. Η είδηση του θανάτου στ' Ανώγεια θλίβει βαθύτατα εκτός από τους συγγενείς ολόκληρο το χωριό το οποίο συμμετέχει σε αυτή τη δύσκολη στιγμή της ζωής. Αξίζει να σημειώσουμε ότι στην κηδεία όπως και στο γάμο η συμμετοχή και η συμπαράσταση των συγχωριανών είναι καθολική. Όλοι θα τρέξουν στο σπίτι του νεκρού ώστε να προσκυνήσουν, να συλυπηθούν τους συγγενείς, να τους παρηγορήσουν και οι γυναίκες να μοιρολογήσουν. Τα μοιρολόγια αναλαμβάνουν να πουν συγγενείς και άλλοι, τα οποία πηγάζουν από γνήσια συναισθήματα για το πρόσωπο του αποθανόντα. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Παπαντρέα ότι, «Στα Ανώγεια δεν υπάρχουν πληρωμένες μοιρολογήτρες».

Μετά το «ξενύχτισμα του νεκρού» στο σπίτι του την επόμενη μέρα οι παρόντες και ιδιαίτερα οι νέοι παίρνουν στους ώμους τους το νεκρό αποδίδοντας ύστατη τιμή για την όποια προσφορά του στο χωριό και τον συνοδεύουν στην τελευταία του κατοικία. Εκεί οι γυναίκες για τελευταία φορά θα μοιρολογήσουν το νεκρό. Σε κάποιες περιπτώσεις όμως, όπως σε θανάτους μουσικών, επιφανών αντρών του χωριού ή νέων όπου εκεί πλέον ο πόνος είναι αβάσταχτος, κατά τη διάρκεια της ταφής τραγουδάνε πάνω από τον τάφο του νεκρού μαντινάδες με τη συνοδεία οργάνων. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς, όπως μας λέει και ο Παπαντρέας, ότι «αυτό είναι το μοιρολόι του άντρα». Επίσης, οι μπαλωθιές δε λείπουν από τέτοιου είδους κοινωνικά συμβάντα.

Σύμφωνα πάντα με τον Παπαντρέα, «μετά τη λήξη της κηδείας οι παρευρισκόμενοι πλένουν τα χέρια τους και μετά κατευθύνονται στο σπίτι του νεκρού. Μια γυναίκα στέκει στο σπίτι και ραντίζει για τον εξαγνισμό. Εκεί είναι στρωμένο το τραπέζι και έχουν τοποθετηθεί άσπρα πανιά στον καθρέφτη και στην τηλεόραση. Τέλος τελείται ένα τρισάγιο στη μνήμη του νεκρού».

Κατά το βράδυ επιστρέφουν στο σπίτι του νεκρού χωριανές με τις «παρηγοριές» (μαγειρεμένο φαγητό), για να συμπαρασταθούν για άλλη μια φορά στο πένθος και να απαλύνουν το πόνο τους.

Η καθολική συμμετοχή και στο μυστήριο του θανάτου δείχνει μια από τις ιδιαίτερες αλτρουιστικές λειτουργίες της ανωγειανής κοινωνίας. Η κατάσταση αυτή απηχεί τη σκέψη των Ανωγειανών ότι «άμα ποθάνει ο γείτονας και ο δικός μου

νεκρός είναι εκεί πέρα» (βλέπε παράρτημα συνέντευξη με τον Παπαντρέα). Με ανάλογο τρόπο ο Σμπώκος (2005, σελ 135) γράφει: «Ο καθένας χωριστά νιώθει σαν να χάνει ένα κομμάτι του εαυτού του».

Ανωγειανή μαυροφόρα (δεκαετία '50)

5.1.4: Κτίσιμο σπιτιού, κοινά τραπέζια, ανταλλαγή δώρων στα Ανώγεια

➤ Κτίσιμο σπιτιού

Η ανέγερση ενός σπιτιού στα Ανώγεια, είναι μια συλλογική υπόθεση και όχι μόνο του ιδιοκτήτη. Οι συγγενείς και φίλοι αλλά και οι μελλοντικοί γείτονες θα σπεύσουν να βοηθήσουν στο κτίσιμο του σπιτιού ή όποιου άλλου μικρού ή μεγάλου οικοδομήματος θελήσει να κτίσει, όπως στάβλος, αποθήκη, ακόμα και μητάτο στο βουνό. Το έθιμο στα Ανώγεια θέλει να συμμετέχει το κοινωνικό σύνολο σε όλες τις δύσκολες και πολυδάπανες εργασίες.

Τα παλαιότερα χρόνια ακόμα και στο πρόσφατο παρελθόν, η μεταφορά των υλικών γινόταν από τους συγχωριανούς κυρίως τις Κυριακές ή τις υπόλοιπες αργίες του χρόνου (σκόλες). Τα υλικά (πέτρες, άμμος, μεσοδόκια, κεραμίδια) μετέφεραν οι Ανωγειανοί χωρίς τη βοήθεια μηχανημάτων ιδιαίτερα τα παλαιότερα χρόνια, ακόμα και τα πιο βαριά απ' αυτά όπως τα μεσοδόκια. Αυτά βρίσκονται στα γύρω μέρη του χωριού, σε βαθιές ρεματιές όπως του Μάκρη, του Πλατάνακα και του Πλατανιού.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα για το κτίσιμο των καινούριων σπιτιών στα Ανώγεια είναι ότι μετά την καταστροφή του 1944 από τους Γερμανούς ελάχιστα είναι τα κτίσματα που έγιναν με αμειβόμενους τεχνίτες και εργάτες. Τα περισσότερα απ' αυτά έγιναν «καερετικά» (εθελοντικά) από τους Ανωγειανούς. Μετά το τελείωμα των εργασιών της ανεγειρμένης ταράτσας ο σπιτονοικοκύρης έστενε πλούσιο τραπέζι σ' αυτούς που βοήθησαν. Το ίδιο γινόταν και μ' αυτούς που βοηθούσαν στη μεταφορά υλικών.

➤ Κοινά τραπέζια

Ένα άλλο έθιμο των Ανωγειανών που τους ένωνε και τους υποβοηθούσε στη σύσφιξη των μεταξύ τους σχέσεων, ήταν η οργάνωση των κοινών τραπεζιών εκτός από το Πάσχα, τις Απόκριες και άλλες μεγάλες γιορτές. Τα κοινά τραπέζια γίνονταν πότε στο ένα και πότε στο άλλο σπίτι, φέρνοντας όλοι οι συμμετέχοντες τα δικά τους φαγητά. Τις συναντήσεις αυτές συνόδευαν το γλέντι, ο χορός και το τραγούδι.

Ανωγειανή παρέα

Σημειώνουμε ότι επί Τουρκοκρατίας ειδικά σε ώρες πολέμου οι Ανωγειανοί συχνά πήγαιναν στο Μαλεβύζι και στη Μεσσαρά όπου τα αγαθά ήταν σε αφθονία για να κλέψουν ζώα και πολλά αγαθά από τους έχοντες, τα οποία στη συνέχεια μοίραζαν με ιδιαίτερη προτεραιότητα στις χήρες και τα ορφανά στα Ανώγεια.

Ένα άλλο έθιμο ήταν και είναι τα «Σκουτελικά», όπου η Ανωγειανή νοικοκυρά έστελνε αυτό που μαγείρευε σε γειτονικά σπίτια και σε συγγενείς. Το έθιμο αυτό επικρατεί ακόμα και σήμερα όταν υπάρχει επάρκεια σε ένα αγαθό (σταφύλια, κρασί, ρακί, τυρί κ.α.). Αυτό όμως που δείχνει ακόμη περισσότερο τη φιλοξενία των Ανωγειανών είναι το «Ραέτι» των περαστικών από το χωριό, τους οποίους φίλευαν με τα αγαθά τους.

➤ Ανταλλαγή δώρων και φιλοξενία

Μια άλλη καθιερωμένη συνήθεια των Ανωγειανών είναι η ανταλλαγή δώρων κατά την περίοδο των εορτών (Πάσχα, Χριστούγεννα, Απόκριες). Αυτοί που είχαν επάρκεια δεν έσφαζαν μόνο το αρνί για την οικογένειά τους, αλλά και για τους αναξιοπαθούντες οι οποίοι δεν είχαν δικό τους.

Η ανταλλαγή δώρων στα Ανώγεια και το μοίρασμα ορισμένων αγαθών που κάποιοι είχαν σε αφθονία πηγάζουν από τα βαθιά αισθήματα αλτρουισμού, κοινωνικής ευαισθησίας και φιλόξενης διάθεσης των Ανωγειανών. Διακρίνονται για τη φιλοξενία τους και γενικά την περιποίηση των ξένων. Παλιότερα γινόντουσαν προς τιμή του φιλοξενούμενου, εορτές, συμπόσια και αγώνες στην πλατεία του **Αγίου Ιωάννη**, όπου βρίσκεται η ομώνυμη εκκλησία με αγιογραφίες του **12^{ου} αιώνα**. Εξάλλου οι Ανωγειανοί είναι γνωστοί για τη φιλοξενία τους στο μέρος αυτό λόγω του Ξένιου Δία ο οποίος γεννήθηκε, όπως υποστηρίζει ο μύθος, στα Ανώγεια.

Την προστασία των ξένων υπερασπίστηκε πολλές φορές ο Ανωγειανός με κίνδυνο ακόμα και της ζωής του. Υποστηρίζεται ότι πολλοί ήταν εκείνοι που κρύφτηκαν και φιλοξενήθηκαν στα Ανώγεια σε διάφορες περιόδους της ιστορίας, όταν καταδιώκονταν από Σαρακηνούς, Βενετούς, Τούρκους και Γερμανούς (Σμπώκος 2005, σ. 138). Στα Ανώγεια ο ξένος ήταν πάντοτε ένα πρόσωπο ιερό άσχετα από το πώς και για ποιους λόγους βρίσκονταν στα Ανώγεια.

5.1.5: Οι χοροί των Ανωγειανών

«Αφεντικό, φώναξε, έχω πολλά να σου πω,... μα δεν τα πάει η γλώσσα μου.. Θα τα χορέψω το λοιπόν!» Έβλεπα το Ζορμπά να χορεύει κι ένοιωθα για πρώτη φορά τη δαιμονικιάν ανταρσία του ανθρώπου, να νικήσει το βάρος και την ύλη, την προγονική κατάρα. Καμάρωνα την αντοχή του, τη σβελτέτσα, την περηφάνεια“ κάτω στην αμμουδιά τα ορμητικά κι αντάμα περίτεχνα πατήματα του Ζορμπά χάραζαν την εωσφορικήν ιστορία του ανθρώπου».

Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά

Νίκος Καζαντζάκης

Το παραπάνω απόσπασμα του Καζαντζάκη αποδίδει ίσως τα αισθήματα που νοιώθουν οι Ανωγειανοί και την κιναισθήση όταν εκφράζονται με τους χορούς τους.

Σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς (βλέπε Αλιγιζάκης 2005 και άλλους) ο κρητικός χορός – όπως και πολλοί άλλοι – εκφράζουν τη παράδοση που περιλαμβάνει τα ήθη και έθιμα του κρητικού λαού «στο βάθος των αιώνων από την εποχή του Μινωικού πολιτισμού μέχρι και σήμερα». (σελ. 11). Παλαιότερα η εκμάθηση του κρητικού χορού από γενιά σε γενιά γινόταν στους βοσκοτόπους τις ελεύθερες ώρες, στις αγροτικές εργασίες, στα σπίτια από τους συγγενείς, αλλά κυρίως στα πανηγύρια και άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις. Σήμερα, αντίθετα με την προαναφερθείσα παραδοσιακή μορφή εκμάθησης του χορού και λόγω των καταστάσεων της σύγχρονης κοινωνικής ζωής, η εκμάθησή του πραγματοποιείται στα χοροδιδασκαλεία, στα σχολεία και στους πολιτιστικούς / χορευτικούς συλλόγους.

Ως γνωστόν χορός ορίζεται ένα οργανωμένο σύνολο ρυθμικών κινήσεων, όπως βήματα και αναπηδήσεις, που πολλές φορές εμπλουτίζονται με τους προσωπικούς αυτοσχεδιασμούς (φιγούρες) του εκάστοτε πρωτοχορευτή και γενικότερα η δραστηριότητα του σώματος που εναρμονίζεται με τους ρυθμούς της μουσικής (βλ. Ρούμπης 1991).

Ο κρητικός χορός, όπως εξάλλου και οι άλλοι ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί, αποτελούν βασικό δομικό στοιχείο της τοπικής παράδοσης και είναι μέρος του ανθρώπινου πολιτισμού μιας κοινωνικής ομάδας και εξυπηρετεί τις ανάγκες της. Επίσης, αποτελεί μέσω λαϊκής έκφρασης της ντόπιας κοινωνίας και απεικονίζει την

ιεραρχία της κοινωνικής, ηλικιακής και διαφυλικής διαστρωμάτωσης της τοπικής κοινωνίας. Γι' αυτό και παρατηρείται σε ένα χωροστάσι η σειρά των χορευτών να γίνεται με βάση την ηλικία (πρώτα οι ηλικιωμένοι και έπειτα οι νεότεροι), την κοινωνική καταξίωση, το φύλο, αλλά και τη χορευτική δεινότητα και εκτέλεση του κάθε χορευτή.

Τι προσφέρουν, όμως, οι παραδοσιακοί κρητικοί χοροί στο τοπικό και ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Σύμφωνα με ορισμένους ειδικούς οι χοροί εκπληρούν τους παρακάτω σκοπούς:

- 1) Για αυτογνωσία της τοπικής κοινωνίας. Ποιοι είμαστε, από που καταγόμαστε, που κατευθυνόμαστε, με άλλα λόγια μας δείχνει την ταυτότητά μας.
- 2) Τη διάσωση στοιχείων του παρελθόντος. Αναμετάδοση των ηθών και των εθίμων και της παράδοσης γενικότερα.
- 3) Την αναγνώριση των πολιτισμικών επιρροών από το παρελθόν και το παρόν της Κρητικής κοινωνίας.
- 4) Την προσωπική ευχαρίστηση, αφού η ερευνητική διαδικασία στο χορό μας προσφέρει πολλά, σχεδόν όσα και η χορευτική πρακτική (Αλιγιζάκης 2005, σσ 14 – 15).

Οι Ανωγειανοί χοροί που περιγράφουμε στη συνέχεια εντάσσονται στους ευρύτερα γνωστούς χορούς οι οποίοι χορεύονται σε ολόκληρη την Κρήτη. Ένας χορός ο οποίος χορεύεται περισσότερο από τα άλλα μέρη της Κρήτης είναι ο Ανωγειανός Πηδηκτός ο οποίος είναι και ο τοπικός τους χορός.

Οι χοροί που χορεύονται στα Ανώγεια είναι ο Συρτός, η Σούστα, ο Μαλεβυζιώτης, ο Σιγανός, ο Πεντοζάλης, αλλά και ο Ανωγειανός Πηδηκτός.

1) Συρτός – Χανιώτικος: Είναι ένας χορός χαρακτηρισμένος θρησκευτικός. Υποστηρίζεται ότι ανάγεται στη Μινωική εποχή όπου χορευόταν σε θρησκευτικές τελετές από γυναίκες γύρω από ένα βωμό. Η επαφή των ξυπόλητων ποδιών των γυναικών με το έδαφος σε κάθε βηματισμό ήταν χαρακτηριστική. Ανάλογες σύγχρονες χορογραφίες παρουσιάζονται από το Μινωικό τμήμα χορού του Λυκείου Ελληνίδων Ηρακλείου με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τους χτυπητούς συρτούς βηματισμούς των ποδιών των χορευτριών. Το όνομα του χορού λοιπόν διατηρείται από τη Μινωική Κρήτη. Όσον αφορά τη μορφή του χορού, αυτή έχει υποστεί πιθανότατα μεγάλες αλλαγές. Μία που μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα είναι, ότι ενώ στη Μινωική Κρήτη χόρευαν μόνο οι γυναίκες τώρα συμμετέχουν στο χορό και

τα δύο φύλα. Αμφίβολες είναι οι εκδοχές για το πότε πήρε τις τελικές αυτές μορφές ο Συρτός, όπως χορεύονται στην Κρήτη απ' άκρη ως άκρη και από ποιο μέρος της Κρήτης πρωτοχορεύτηκε. Μια εκδοχή όπως αναφέρει και ο (Αλιγιζάκης, 2005) είναι ότι ο Συρτός πήρε την τελική του μορφή γύρω στο 1750 χωρίς να αναφέρεται που και από ποιους χορεύτηκε. Πολλοί είναι οι σκοποί αλλά και οι χορευτικές παραλλαγές που χρησιμοποιούνται από τους μουσικούς και τους χορευτές αντίστοιχα, ανάλογα το μέρος που κατάγονται αυτοί. Ιδιαίτερη εκτίμηση στο Συρτό έχουν σε όλο το νομό Χανίων από τα πολύ παλιά χρόνια. Πολλοί υποστηρίζουν ότι ο Συρτός ξεκίνησε από τα Χανιά και έγινε Παγκρήτιος χορός. Άλλη μια εκδοχή λέει ότι ο Συρτός διαδόθηκε με την καινούρια του πλέον μορφή στην υπόλοιπη Κρήτη από το 1920 και μετά. Μεγάλοι και πολλοί είναι οι Χανιώτες βιολάτορες που έχουν αναδειχθεί στους σκοπούς του Χανιώτικου Συρτού. Στη συνέχεια η επικράτηση της λύρας σε όλο το νησί, έφερε στην αφάνεια όλους αυτούς τους μεγάλους βιολάτορες. Επίσης, μεγάλοι χορευτές αναδείχθηκαν στα Χανιά στους σκοπούς του Συρτού και ιδιαίτερα οι Κισσαμίτες με το μοναδικό Δωρικό τους στυλ επάνω στο χορό. Σε ολόκληρη την Κρήτη υπάρχουν χιλιάδες σκοποί και τραγούδια που χορεύονται με τα βήματα του Συρτού. Έτσι μπορούμε να διακρίνουμε τους σημαντικότερους σκοπούς οι οποίοι είναι οι Χανιώτικοι Συρτοί (Κισσαμίτικος, Σεληνιώτικος, Αποκόρωνας), οι οποίοι έχουν γρήγορο ρυθμό, αλλά και ο Ρεθεμνιώτικος Συρτός όπως αυτός του Ροδινού και ο Σπηλιανός Συρτός του Σκορδαλού ο οποίος εκτελείται σε αργό ρυθμό και με βάση πιο πολύ στη μελωδικότητα του κομματιού. Η παράδοση προστάζει ότι όταν χορεύουν μόνο άντρες στο κύκλο, χορεύουν μόνο οι δύο πρώτοι και οι υπόλοιποι «σέρνονται» από πίσω περπατώντας, περιμένοντας τη δική τους σειρά. Συνήθως οι δύο πρώτοι που χορεύουν είναι συγγενείς ή φίλοι, που ο δεύτερος ξέρει καλά το χορό του πρώτου ώστε να τον συνοδεύσει όσο το δυνατόν καλύτερα. Αν και θρησκευτικός χορός αυτή η μορφή Συρτού από άντρες μόνο, δηλώνει την πορεία των παλικαριών προς τη μάχη με καπετάνιο τον πρωτοχορευτή. Άλλες μορφές στο κύκλο του χορού είναι, άντρες και γυναίκες ανακατεμένοι στο χορό και μια ακόμη μορφή του χορού είναι όταν ένας άντρας σηκωθεί να χορέψει τις γυναίκες τιμώντας ταυτόχρονα μία – μία με το χορό της μπροστά τον άντρα και ο άντρας αυτές. Αυτό μπορούμε να το συναντήσουμε σε πολλούς κρητικούς χορούς. Το πιάσιμο των χεριών είναι από τις παλάμες σε σχηματισμό w με τα χέρια του κάθε χορευτή λίγο ανοιχτά και τους αγκώνες να κοιτούν ελαφρά μπροστά. Το δεξί χέρι του πρωτοχορευτή είναι απλωμένο ψηλά στο ύψος των ώμων και ανάλογα το συναίσθημα κάθε στιγμής το

σηκώνει πιο ψηλά, το κατεβάζει πιο χαμηλά, το βάζει από πίσω ή στη μέση του. Το ίδιο και ο τελευταίος χορευτής, έχοντας αυτός την περισσότερη ώρα το αριστερό του χέρι τοποθετημένο από πίσω. Τα βήματα του χορού είναι δώδεκα ανεξαρτήτως παραλλαγής και η φορά του χορού πάνω στον κύκλο είναι δεξιόστροφη, με μικρές μετακινήσεις πίσω και μεγαλύτερες μπροστά ώστε να προχωράει ο χορός.

2) Η Σούστα: Πολεμικός (πυρρίχιος) αλλά και μετέπειτα ερωτικός χορός. Λέγεται ότι η Σούστα χορευόταν από τους πολεμιστές λίγο πριν από την μάχη για την προετοιμασία της. Όπως είναι γνωστό ο πυρρίχιος αυτός χορός σύμφωνα με τον θρύλο πρωτοχορεύτηκε από τους Κουρήτες οι οποίοι τον έμαθαν από τη Ρέα για να καλύψουν το κλάμα του Δία χτυπώντας συγχρόνως τα δόρια και τις ασπίδες τους, ώστε να μην ακούσει ο Κρόνος το κλάμα του γιού του. Ο Αλιγιζάκης (2005) στο βιβλίο του αναφέρει, ότι ο χορός αυτός διαδόθηκε στην υπόλοιπη Ελλάδα από έναν χορευτή το Μηριονή, σαν πολεμικός βηματισμός για την αποφυγή των βελών, κάτι που αναφέρεται στην Ομήρου Ιλιάδα. Ακόμα αναφέρει ένα άλλο θρύλο που αποδίδει το χορό στο γιό του Αχιλλέα, τον Πυρίχχη, που όταν κυριάρχησαν οι Δωριείς, οι στρατιώτες στη Σπάρτη εκπαιδεύονταν σε αυτό το βηματισμό, αποτελώντας μέρος της στρατιωτικής τους εκπαίδευσης. Ο χορός γινόταν με τη συνοδεία των ήχων από τύμπανα με απότομες ρυθμικές αλλαγές, κάτι που τους γύμναζε στη σβελτάδα και ευλυγισία που είναι απαραίτητα στη μάχη. Αργότερα και κατά την περίοδο που οι Ενετοί είχαν καταλάβει την Κρήτη, ο χορός απέκτησε χαρακτήρα ερωτικό και πήρε πλέον το όνομα *susta* (όταν εκτελούνται τα τρία βήματα της Σούστας είναι σαν ελατήριο). Η Σούστα με την τελική της πλέον μορφή και ονομασία χορευόταν μόνο στο Ρέθυμνο και μόνο από τις κοπελιές. Σήμερα ο χορός συναντιέται σε όλη την Κρήτη, όπου ο χορός χορεύεται ζευγαρωτά από άνδρα – γυναίκα με διάφορες φιγούρες, που προσδίδουν στο χορό χαρακτήρα ερωτικό. Πολλές φιγούρες όπως περάσματα ο ένας στη θέση του άλλου με την πλάτη ή σταυρώματα με τα χέρια, θυμίζουν πολεμικές κινήσεις τις οποίες εκτελούσαν στην αρχαιότητα οι άνδρες για την προετοιμασία του πολέμου στον πυρρίχιο τότε χορό. Η Σούστα συναντάται στα γλέντια της Κρήτης και από ετερόφυλα (κυρίως), αλλά και από ομόφυλλα ζευγάρια. Οι λαβές των χεριών είναι από τις παλάμες στο ύψος των ώμων, τα χέρια ελεύθερα ανοιχτά, πίσω στην πλάτη (άνδρες), στη μέση (γυναίκες).

3) Πεντοζάλης: Εκτιμάται ότι ο χορός αυτός είναι πολεμικός και προέρχεται από το αρχαίο υπόρχημα της Μινωικής Κρήτης. Δύο είναι οι κυρίαρχες εκδοχές για το πώς πήρε το όνομά του ο χορός. Η πρώτη είναι ότι ο ίδιος ο χορός έχει πέντε ζάλα

(βήματα) σύμφωνα και με τη μαντινάδα, «Άλλο χορό δε ρέγομαι από τον Πεντοζάλη, που πάει τρία ζάλα μπρος και δύο γιαγέρνει πάλι». Κάτι τέτοιο βέβαια στην πραγματικότητα δεν υφίσταται γιατί ο συγκεκριμένος χορός έχει παραπάνω βηματισμούς. Το μόνο που μπορούμε να διακρίνουμε αναλύοντας τα βήματα, είναι ότι έχουμε πέντε στατικά και πέντε προωθητικά δεξιά στη φορά του κύκλου. Μια άλλη εκδοχή λέει ότι ο χορός πήρε αυτό το όνομα εξαιτίας της πέμπτης επανάστασης (το πέμπτο ζάλο) των Κρητών ενάντια στους Τούρκους το 1770, επονομαζόμενη και ως επανάσταση του Δασκαλογιάννη, τον οποίο αργότερα και έγδαραν οι Τούρκοι. Η λαβή των χεριών είναι από τους ώμους, πράγμα που υποδηλώνει την ενότητα, την αλληλεγγύη και την εμπιστοσύνη ανάμεσα στους χορευτές. Σύμφωνα με την παράδοση ο χορός χορεύονταν μόνο από άντρες. Σε αυτό το χορό μπορούμε να παρατηρήσουμε τις πολλές ομαδικές και συντονισμένες φιγούρες των αντρών. Κατά την περίοδο της δεκαετίας του '50, όπου τότε έδρασαν μουσικά οι «Πρωτομάστορες» της κρητικής μουσικής όπως λέγονται σήμερα, άρχισε ο Πεντοζάλης να χορεύεται μετά τον Σιγανό χορό διασκευάζοντας στην ουσία τις κοντυλιές που παίζονταν στην κεντρική και ανατολική Κρήτη. Σήμερα παρατηρούμε στα γλέντια ο Πεντοζάλης να χορεύεται σε μεικτή διάταξη (άντρες – γυναίκες) στον κύκλο του χορού.

4) Ο Μαλεβυζιώτης: Είναι πηδηκτός χορός και προέρχεται από την επαρχία Μαλεβυζίου του νομού Ηρακλείου, όπου συνορεύει με την επαρχία Μυλοποτάμου του νομού Ρεθύμνου. Θεωρείται ως ο αρχαιότερος κρητικός χορός και έχει την καταγωγή του από τον αρχαίο χορό της Μινωικής Κρήτης, τον Ορσίτη, που βγαίνει από το ρήμα ορύνυμι (επιτίθεμαι). Θρησκευτικός μα και συνάμα πολεμικός χορός. Αν και χορός με τοπικό χαρακτήρα (της επαρχίας Μαλεβυζίου) όπως για παράδειγμα ο Εθιανός Πηδηκτός στην Εθιά Ηρακλείου, επικράτησε όλων των άλλων και χαρακτηρίστηκε Παγκρήτιος λόγω της άνεσης που δίνει στον χορευτή και ιδιαίτερα στον πρωτοχορευτή για αμέτρητους αυτοσχεδιασμούς στην εκτέλεσή του. Ο ρυθμός του χορού που θα παιχτεί από τους οργανοπαίχτες ποικίλλει ανάλογα με τον λυράρη, αλλά και την ηλικία, τη σβελτάδα και τη χορευτική δεινότητα του κάθε χορευτή. Ο Μαλεβυζιώτης είναι αρεστός ιδιαίτερα από τους νέους ολόκληρου του νησιού, γιατί είναι ο χορός που τους καλεί να δείξουν τις χορευτικές τους ικανότητες. Ορισμένες φορές, μάλιστα, μετατρέπεται σε οργιαστικό ρυθμό και παρασύρει το λυράρη, ιδιαίτερα όταν επηρεάζεται από τον πρωτοχορευτή ή και το αντίθετο, ανεβάζοντας στα ύψη την αδρεναλίνη του γλεντιού και αυτών που συμμετέχουν στο χορό. Ο χορός είναι μεικτός και η λαβή w πιασμένη από τις παλάμες. Μια εκδοχή για το τι

σημαίνουν τα μπρος και πίσω βήματα του χορού είναι οι εξής: Τα 8 πίσω βήματα είναι μικρότερα από τα μπροστινά και συμβολίζουν την άμυνα και τα 8 μπροστά συμβολίζουν την επίθεση στη διαδικασία μιας μάχης.

5) Ο Ανωγειανός Πηδηκτός ή Μυλοποταμίτικος: Τοπικός χορός του χωριού των Ανωγειών, ο οποίος έχει πολλά κοινά σημεία με τον Μαλεβυζιώτη, αφού όπως προαναφέρθηκε οι δύο επαρχίες συνορεύουν. Ο χορός ονομάζεται και Μυλοποταμίτικος, αφού χορεύεται και στην ευρύτερη περιοχή του Μυλοπόταμου, αλλά και σε χωριά του νομού Ηρακλείου όπως η Γέργερη. Υπάρχουν δύο βασικές παραλλαγές που χορεύεται ο Ανωγειανός χωρίς να σημαίνει αυτό, ότι ο κάθε πρωτοχορευτής θα περιοριστεί σ' αυτές. Η λαβή των χεριών είναι χιαστί και χορεύεται μόνο από άντρες. Σε ειδικές περιπτώσεις μια γυναίκα θα χορέψει Ανωγειανό, όπως όταν θα παντρευτεί. Σύμφωνα και με τις μαρτυρίες που μας κατέθεσαν στη συνέντευξη ο Ανωγειανός έχει τις ρίζες του σε ένα οργιαστικό χορό τον οποίο χόρευαν οι Κουρήτες πρόγονοι των Ανωγειανών (βλέπε παράρτημα, στη συνέντευξη). Επίσης, ο πρώτος με τον τελευταίο έκλειναν τον κύκλο έχοντας στη μέση τα όργανα. Αν και ο χορός αυτός έχει έναν ιδιαίτερα τοπικό χαρακτήρα, λόγω του δυναμισμού του αλλά και των ιδίων των Ανωγειανών, μπορεί να τον συναντήσει και σε γλέντια της υπόλοιπης Κρήτης κατόπιν βέβαια παραγγελίας. Ο Ανωγειανός έχει ένα ιδιαίτερο μουσικό παίξιμο πράγμα που καθιστά δύσκολη την απόδοσή του από τους μουσικούς. Δύο λυράρηδες οι οποίοι μπορούν να τον αποδώσουν με ακρίβεια όσον αφορά τη μελωδία, αλλά και την ταχύτητα του χορού είναι ο Νικηφόρος Αεράκης και ο Πασπαράκης οι οποίοι κατάγονται βέβαια από τα Ανώγεια.

Χορός Πεντοζάλης

6.0: Επαγγέλματα και ασχολίες των Ανωγειανών

Πολλά ήταν και είναι τα επαγγέλματα με τα οποία καταπιάστηκαν οι Ανωγειανοί στον κύκλο του χρόνου. Τα περισσότερα απ' αυτά σχετίζονται με τις τέχνες, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν ασχολούνται με τη γεωργία και την κτηνοτροφία, τα οποία αποτελούν την κύρια απασχόλησή τους. Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας στις ασχολίες του ποιητή, του μουσικού, του χορευτή, του τραγουδιστή και του τεχνίτη Ανωγειανού.

Νεαρός σαμαράς

6.1: Ο Ανωγειανός ως ποιητής

ΕΛΛΑΔΑ Σ' ΑΓΑΠΩ

*Σαν την Ελλάδα σ' αγαπώ ι του εικοσιένα
απού δεν είχε απάνω της ίχνη αγάπης ζένα
Σαν την Ελλάδα σ' αγαπώ σαν το γενναίο Σούλι
που πέσανε μέχρι ενός να μην πιαστούνε δούλοι
Σαν την Ελλάδα σ' αγαπώ και σαν το Μεσολλόγγι
Που είπε με την έξοδο κι αυτό στους Τούρκους όχι
Σαν την Ελλάδα σ' αγαπώ σαν τσι Γραβιάς το Χάνι
απού ακόμη λευτεριάς άχνα το αίμα βγάνει
Σαν την Ελλάδα σ' αγαπώ σα την Αράχωβά της
σαν του Ζαλόγγου το χορό σαν τα κρυφά σχολειά της
Σαν την Ελλάδα σ' αγαπώ Αρκάδι και Ανώγεια
που κλαίνε ακόμη τσι νεκρούς και λένε μοιρολόγια
Σαν την Ελλάδα σ' αγαπώ κι ας είσαι τόση δούλα
και ανατιναζόσουν για να μη πέσεις δούλα
Σαν την Ελλάδα σ' αγαπώ που των κατακτητών σου,
έσβησε 'πολιτισμός κι άνθισε ο δικός σου
Σαν την Ελλάδα σ' αγαπώ που τα' όνομα δεν σβήνει
και σκλάβο όλων των λαών του κόσμου ανεγίνει*

«Η διάσκεψη των Θεών στον Άδη»

Με το σταυρό στο χέρι

...και την πένα του Σταύρου Βιτώρου

Αστείρευτος είναι ο ποιητικός λόγος τον οποίο εκφράζει σε κάθε περίπτωση ο Κρητικός λαός, δίνοντας την πραγματική ή όποια διάσταση αυτός θελήσει για το κάθε γεγονός που αυτός έχει την έμπνευση να σχολιάσει, εντάσσοντας αυτόν στα όρια και την ομορφιά της ποιητικής του έκφρασης κάθε φορά. Ιδιαίτερα οι Ανωγειανοί έχουν αυτό το χάρισμα σχεδόν στο σύνολό τους ακόμα και σήμερα.

Πάντα είναι έτοιμη να ρωτήσουν, να απαντήσουν ή και να σχολιάσουν με κάποιο μικρό αυτοσχέδιο ποίημα της στιγμής, ή να δώσουν εκφραστικά αυτό που θέλουν μέσα σ' ένα ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο στίχο με χαρακτηριστική ευκολία και ευστοχία συνάμα.

Μια «χαιρετούρα», ένα ασήμαντο γεγονός, ένα πείραγμα, ένα αστείο γεγονός που έλαβε χώρα στο χωριό ή ένας αυτοσαρκασμός ακόμα, είναι κάποιες από τις αφορμές για τη δημιουργία μιας μαντινάδας ή σειρά από αυτές, οι οποίες με την αλληλουχία τους και την πλοκή που παρουσιάζουν, συνθέτουν ένα αυτοσχέδιο ποίημα της στιγμής. Πολλές είναι οι φορές που όταν βρεθούν δύο Ανωγειανοί λόγω του ποιητικού οίστρου και της καλής διάθεσης που διαθέτουν τη συγκεκριμένη στιγμή, αναπτύσσουν ένα διάλογο ο οποίος περιλαμβάνει απαντήσεις, ανταπαντήσεις και αποκρίσεις, στο ίδιο ποιητικό μοτίβο με ή χωρίς ομοιοκαταληκτική χρήση στο λόγο τους. Άλλες περιπτώσεις για δημιουργία λαϊκών ποιημάτων είναι η γέννηση ενός μέλους μιας κοινωνικά σημαντικής οικογένειας, ένας γάμος, ή μια κηδεία όπου εκεί λαμβάνουν χώρα τα γνωστά μοιρολόγια όπου λένε οι γυναίκες – μοιρολογήτρες στο νεκρό. Επίσης, πολλά είναι τα τραγούδια που αναφέρονται στα πάθη του Κρητικού λαού, στους ήρωές του (ηρωικά), στα ιστορικά γεγονότα (ιστορικά) που σημάδεψαν τον τόπο, όπως και αυτά που αναφέρονται στους ήρωες Ακρίτες (ακριτικά).

Ξεχωριστή θέση σ' αυτού του είδους τα τραγούδια καταλαμβάνουν τα Ριζίτικα και αυτά της στρατάς. Αυτά τα τραγούδια αναφέρονται σε ηρωικές μάχες, σε σημαντικούς πολεμιστές και Καπεταναίους που έδειξαν απaráμιλλο θάρρος, στη χαρά, στη λύπη, στους γενναίους Ακρίτες. Τα Ριζίτικα της στρατάς είναι αυτά που τραγουδιόταν συνήθως από τους Καπεταναίους οι οποίοι πορευόταν μπροστά μαζί με το ψίκι το οποίο κρατούσε τη σημαία και τραγουδούσε στέλλοντας μήνυμα στον εκάστοτε κατακτητή να μην προσπαθήσει να θίξει την τιμή και την ιερότητα του γάμου (Σμπώκος, 2005). Τα τραγούδια αυτά λεγόταν στα πολύωρα ταξίδια που έκαναν με τα πόδια προς τα μητάτα στο βουνό ή κατά τη κάθοδό τους στο Ρέθυμνο ή στο Ηράκλειο λόγω της απειλής των Τούρκων. Όπως φαίνεται τα Ριζίτικα τραγούδια ήταν ενωτικού χαρακτήρα και μπορούν να χαρακτηριστούν και ως ένας κώδικας επικοινωνίας του Ανωγειανού, αλλά και ευρύτερα του Κρητικού λαού σε όποιες περιοχές χρησιμοποιούνταν αυτού του είδους η έκφραση. Τέλος, το Ριζίτικο τραγούδι συναντιέται στις συνεστιάσεις διασκέδασεις των Ανωγειανών, στους γάμους, στα

βαφτίσια, στις κηδείες, στα κοινά τραπέζια, στα τραπέζια φιλοξενίας και σε οτιδήποτε άλλου είδους συνάξεις.

Τα ριζίτικα τραγούδια τα οποία επικράτησαν να τραγουδιούνται στα Ανώγεια είναι πολλά και εκτός από τα ντόπια εισχώρησαν και άλλα από διαφορετικά σημεία της Κρήτης. Όμως αυτό δεν εμπόδισε τους Ανωγειανούς να τα εντάξουν στην τοπική τραγουδιστική παράδοσή τους. Πολλά απ' αυτά τραγουδιούνται με τον τοπικό τρόπο έκφρασης ή ευρύτερα το Ρεθεμνιώτικο τρόπο, ο οποίος διαφέρει από αυτόν των Χανίων και ιδιαίτερα από τις περιοχές των Ανατολικών και Δυτικών Λευκών Ορέων από όπου είναι επηρεασμένες και οι Δυτικές επαρχίες του νομού Ρεθύμνου. Πολλά όμως Ριζίτικα τραγουδιούνται όπως ακριβώς έχουν διατηρηθεί στο πέρασμα των καιρών από τη δημιουργία τους.

Όπως φαίνεται παραπάνω, πλούσια είναι η θεματολογία από την οποία ο Ανωγειανός λαϊκός ποιητής αντλεί και βρίσκει αφορμές για τη δημιουργία μιας μαντινάδας μέχρι τη σύνθεση ενός ποιήματος ή Ριζιτικού τραγουδιού, που από στόμα σε στόμα και από γενιά σε γενιά διαδίδεται και εντάσσεται στην τοπική παράδοση της περιοχής.

Σ' αυτό το σημείο και θέλοντας να αναφέρουμε ορισμένους παλιούς αλλά και νέους λαϊκούς δημιουργούς, πήραμε στοιχεία από το βιβλίο του Σμπώκου (2005) ο οποίος υποστηρίζει, ότι διασώθηκαν ελάχιστα ονόματα απ' αυτούς και αυτό χάρη στο ότι στην τελευταία στροφή ορισμένοι απ' αυτούς ανέφεραν το όνομά τους. Τα ονόματα αυτά είναι

Αναγνωστάκη Ειρήνη, Ανδρεαδάκη Μ., Δακανάλης Δημήτριος, Καλλέργης Βασίλειος, Καλομοίρης Γ. Ν., Καλομοίρης Εμμανουήλ (Λιόντας), Καρατζής Γεώργιος, Κεφαλογιάννη Όλγα, Κεφαλογιάννης Γεώργιος (Γιοργαλής), Κεφαλογιάννης Δημήτριος (Πρινιανός), Κεφαλογιάννης Νικόλαος, Κεφαλογιάννης Νικόλαος (Γιοργαλής), Κουνάλης Μιχαήλ (Μιχαλάκης), Κουτεντέ κόρη Ζαχαρία, Μανουρά – Σαλούστρου Μαρία, Νταγιαντάς Βασίλειος (Περβολιός), Ντερτζογιώργαινα – Παπαδονικόλαινα (Δακανάλη), Ξημέρης Δημ., Ξυλούρη Ειρήνη χήρα Ιωαν., (Γκεγκρέζαινα), Ξυλούρης Ανδρέας (Μανταλιώτης), Ρούλιος Χαρ., Σαλούστρου Ευαγγελία, Σκουλά Σοφία, Σκουλάς Αντώνιος (Λουπαντώνης), Σκουλάς Γ. (Τυφλός), Σκουλάς Ιωάννης (Μιχαλακογιαννάκος), Σουλτάτος, Σταυρακάκης Δημ., Σταυρακάκης Μιχάλης Γ. (Νιδιώτης), Τζαγκαράκη - Σκουλά Κατίκω, Φασουλός Γρηγόρης (Νταμπάκης), Φασουλός Ιωάννης (Νταμπακογιάννης), Φασουλός Χαρ., Χαιρέτης Μανώλης (Τορπίλης).

Στη συνέχεια παραθέτουμε επιλεγμένους στίχους των παραπάνω λαϊκών δημιουργών, για να πάρει ο αναγνώστης μια γεύση από τον έντεχνο λυρικό λόγο αλλά και τον τρόπο ζωής τους καθώς και τα πάθη που είχαν μεταξύ τους.

Μιχάλης Κουνάλης (Μιχαλάκης)

*Κουτάντηδες , Σαλούστηδες, εδά 'ναι στα μαχάγια,
Πασβάνης , Κεχρονικολής κρατούν τα μαλιχέρια.*

*Είπε κι ο Στελιανόκωστας τούτ' η φωθιά να σβήσει,
Κουτάντος την Καβαλαριά δε θα την πατήσει.*

*Μανίζουν κι οι Κουτάντηδες από 'χουνε το χάκι,
και ζώνουν την Καβαλαριά ίσαμε τα ' Αχλαδάκι.*

*Είπενε κι ο Σαβλόροκας: Σταθείτ' αγάλι – γάλι,
γιατί θ' ανάψει μια φωθιά θαρρώ πολλά μεγάλη.*

*Πολλοί 'ναι κι οι Σαλούστηδες κι αν ε παραταχτούνε
στρατόπεδα 'ναι δυνατά κι αθρώποι θα χαθούνε!*

Μιχάλης Κουνάλης (Μιχαλάκης)

*Νίκη βαριά Καραμαλή και χάβωσες Αντρέα,
να μην ξαναπολιτευτείς και δεν τα βγάνεις πέρα.*

*Μόνο διακόσες είκοσι οι έδρες είναι Κόστα
κι οι άλλοι που πομείνανε ας κουβαλούν την πόστα.*

*Σε θαύμασε, Καραμαλή, η Δυτική Ευρώπη,
γιατί τσι αντιπάλους σου τσί καμες όλους τόπι.*

*Πίστεψεν όλος ο λαός στο πρόσωπό σου Κώστα,
κι ώστε να ζεις ως αρχηγός να τα κρατείς τα πόστα.*

*Να σώσεις το Κυπριακό, όπως και την Ελλάδα,
χτύπα τους αντιπάλους σου, μη βρίνουν απαλάδα.*

*Μην κάμεις διχοτόμηση, φέρε το θέμα εις πέρας,
ζήσε αρχηγέ, Καραμαλή, που είς' από τας Σέρρας.*

*Κάμε την εκκαθάριση, όπως νομίζεις, Κώστα,
και μην αφήνεις χουντικό να βρίνεται στα πόστα.*

*Κόψε τσι κεφαλές τωνε, μα δε θα κάμεις κόπο,
γιατί ταλαιπωρήσανε χρόνους εφτά τον τόπο.*

*Αυτοί 'ναι που συντρίψανε και το Πολυτεχνείο
κι όλος ο κόσμος θλίβεται και δεν το βλέπ' αστείο.*

*Να δικαιώσεις το λαό κι όλους τσι πονεμένους
και τσι γονείς τω μαθητώ τσι μαυροφορεμένους.*

*Τω χουντικώ τσι κεφαλές, βάλε τσι στο κοφίνι,
γιατί εφέραν στο λαό κακομοιριά κι οδύνη.*

*Θρηνούν οι Παπαντρεϊκοί, φαγώνουντ' οι Κεντρώοι
κι η νίκη του Καραμαλή, σιγά σιγά τσι τρώει.*

Μαρία Κ. Σαλούστρου

Του Νταμπακομανώλη

*Αφήσετε τσ' αθιβολές και φρουκαστείτε όλοι,
να σας σε πω τα πάθην του, του Νταμπακομανώλη.
Ήταν καλός πολεμιστής, άτομο παληκάρι,*

με τους Εγγλέζους πήγαινε συχνά στο σαμποτάζι.
Ήρθεν η ώρα κι η στιγμή ήρθε κι η μαύρη Τρίτη,
που τονε τραυματίσανε κι είχε μεγάλη λύπη.
Γιατί τον φήκαν μοναχό πως ήταν σκοτωμένος,
μ' αυτός ήταν ο άμοιρος βαριά τραυματισμένος.
Σαν όφης βολοσύρθηκε και πήγε στο σπηλιάρι,
'πο μέσα ων εφώνιαζε με πόνους και με ζάλη.
Εδώ σας σε εγνωρίζω 'γω όσοι και μ' αγαπάτε,
φίλοι μου και συντέκνοι μου, στο σπίτι να με πάτε.
Όλοι συγκεντρωθήκανε και πήραν το Μανώλη,
στο φορείο τονε βάλανε και πήγαν τον στ' Αόρι.
Στ' Αόρι τον επήγανε σε μια μεγάλη τρύπα,
κι ο Άγιος Μάμας ήτνε κοντά και τσι βοήθα.
Το τράμα ήτονε βαρύ κι ήθελε μόνο γάλα,
'λουτσόκαρπο του δίνανε απού τον Άγιο Μάμα.
Τω Κατινιώ τση Φωτεινιάς και του παπά η Φροσύνη,
του τραματία η αδελφή κι η Συμπρουλοκατερίνη,
εθουσιάσαν τη ζωή και μπήκανε στην τρύπα
κι ο Άγιος Μάμας ήτονε κοντά και τσι βοήθα.
Μεσάνυχτα ξεκίνησαν Μαρία και Κατίνα,
να πα να φέρουνε νερό να πιεί ο τραματίας.
Το δρόμο δεν εκάτεχαν να πάνε στο Κορίτσι,
στο 'Εμπρήσκους ξετρυπήσανε σε μια μεγάλη βρύση.
Όντεν ε ξαναβγήκανε οι Γερμανοί στ' Αόρι,
Όλοι οι αντάρτες φύγανε και φήκαν το Μανώλη.
Ο Σταυρακάκης ο γιατρός είπε πως θα ποθάνει
και πήρε όλα τα φάρμακα στ' Αντάρτικο και πάει.
Ο Κάββος τον εφώνιαζε: πάρτε τον τραματία,
δυο τρεις αντάρτες άπολοι μην δείχνετε δειλία.
Μη φαίνεστε τόσο δειλοί γιατ' είστε που τα ' Ανώγεια
κι έτσα που πάει ο καιρός είσαστε μόνο λόγια.
Εμείς μόλις το 'κούσαμε πήγαμε στην ομάδα
κι αμέσως ερωτήσαμε που είν' ο Σταυρακάκης,
να μας σε πει είντα 'γινε ο Σταυρακάκης,

να μας σε πει είντα 'γινε ο Μανώλης του Νταμπάκη.
Μόλις τον αντικρίσαμε τα μάθιαν του δακρύσαν
και λέει μας τον άρρωστο στην τρύπα τον αφήσαν.

Χαράλαμπος Ρούλιος

Για ένα μεγάλο μερακλή όλα τα ' αηδόνια κλαίνε,
δεν κελαηδούν την άνοιξη, εφέτος δε φωλένε.
Θέλω να μου επιτρέψετε να πω δυο τρία λόγια,
για ένα μεγάλο μερακλή που χάσανε τα ' Ανώγεια
Μέσα στη στενοχώρια μου, μού 'ρθε αυτή η ιδέα,
με τον Ξυλούρη κάμαμε πολλές φορές παρέα.
Αντί στεφάνι έβγαλα ετούτο το τραγούδι
και θέλω να το γράψουνε στο μνήμα του Ξυλούρη.
Έγραψα το τραγούδι μου με πόνους και με πάθη
και να με συγχωρέσετε αν έκαμα και λάθη.
Στο Περαχώρι τσί 'παιζε τσι κοντυλιές τσι πρώτες,
πως θα γινόταν μερακλής φαινόταν από τότες.
Δεν ξαναπίνω μπλιο κρασί, δε λέω μπλιο τραγούδι
κι είν' αφορμή ο θάνατος του Νίκου του Ξυλούρη.
Του Ψαρονίκου η φωνή ποτέ δε θα σωπάσει,
μέσα στα μαγνητόφωνα ι τσι σκοπούς θ' αλλλλάσει.
όλα τα ' Ανώγεια πέθησαν, Νίκο, το θάνατό σου
και συναυλία δωρεάν έδωσες στο χωριό σου.
Υψωσες τους Ανωγειανούς, ετίμησες τ' Ανώγεια,
με τα τραγούδια που 'λεγες, με τα γλυκά σου λόγια.
Ήσουν μεγάλος μερακλής, αητός του Ψηλορείτη,
γι' αυτό σε πένθησε πολύ απ' άκρη σ' άκρη η Κρήτη.
Ήσουν αητός και τη φωλιά την έχτιζες στη Νίδα
και τραγουδείς ριζίτικα με τη γλυκιά σου λύρα.

Στο Περαχώρι 'νας αητός στον Πλάτανο φωλεύγει,
τον Ψαρονίκο αναζητά, παίρνει τ' αυγά και φεύγει.
Στον Πλάτανο του Λιβαδιού ένα πουλί φωνιάζει
και η γλυκιά του η λαλιά του Ψαρονίκου μοιάζει.
Του Ψαρονίκο το χωριό έχει μεγάλο πένθος,
δεν πρέπει να γλεντήσομε το καλοκαίρι εφέτος.
Ο Δήμος αποφάσισε να βάλει τ' όνομά σου,
στο θέατρο τα' Ανωγειανό, που 'ν' η γενέτειρά σου.
Όλη η Ελλάδα τίμησε του Νίκου την κηδεία,
κηδεία μετά μουσικής δε γράφει η ιστορία.
Μια ώρα τηλεόραση έβαλ' ο Χατζιδάκης,
τιμές μεγάλες σούδωκε σαν να 'σουν Καζατζάκης.
Ο Ψαρονίκος ήτονε το πιο λαμπρό αστέρι,
τραγούδησε την Ξαστεριά, τη λευτεριά να φέρει.
Ρήγας Φεραίος έγινε εις το Πολυτεχνείο,
τραγούδησες την Ξαστεριά με την καρδιά θηρίο.
Ήσουν θηρίο στην καρδιά και στη φωνή αηδόνη,
να τραγουδείς την ξαστεριά να ζαναξημερώνει.
Ήρθεν αυτή η ξαστεριά που περιμέναμ' όλοι,
όμως εσύ τη χαίρεσαι στου χάρου το περβόλι.
Μεγάλο λάθος έκαμε ο Χάρος να σε πάρει
και λάβωσέ σου τη φωνή πού 'χεν περίσσα χάρη.
Η λύρα σου σε πάθιασεν κι απ' το πολύ μεράκι,
πρώωρα ήρθ' ο θάνατος ωσάν το Ροδινάκι,
που τον εκτίκιασε κι αυτό τση λύρας το μεράκι.
Ο Ροδινός εις τσι σκοπούς, ο πρώτος διωματάρης,
ο Ψαρονίκος ήτονε ο πιο καλός λυράρης.
Η μοίρα σου σε λάβωσε κι είχες μεγάλο πόνο,
σα Διγενής επάλεψες ολόκληρο ένα χρόνο.
Να 'χε γιαγέρνοννε οι νεκροί, Ξυλούρη, να γυρίσεις,
στη συναυλία στο χωριό να ζανατραγουδήσεις.
Παίξε του Χάρου ένα χορό, αν θέλει ας χορέψει
και ζητηξέ του άδεια στ' Ανώγεια να σε πέψει.
Ναρθεις στ' Ανώγεια στο χωριό να κάτσεις στο Λιβάδι,

να παίζεις και τη λύρα σου να τραγουδήσεις πάλι.
Να πεις ριζίτικο σκοπό, ανωγειανό τραγούδι,
να ζανακούσομε σκοπό του Νίκου του Ξυλούρη.
Όλοι να προσπαθήσομε, έστω τα κόκκαλά σου,
στ' Ανώγεια να τα φέρομε που 'ν' η γενέτειρά σου.
Δεν πρέπει να τα βάλουμε στον τάφο του Ψαράκη,
πέτρες και ξύλινο σταυρό ωσάν του Καζατζάκη.
Έπρεπε να σε θάψουνε εις τα Πετραδολάκκια,
να 'χεις παρέα σταυραητούς και συντροφιά γεράκια.
Να κακαρίζει η πέρδικα να κλαίει η κουκουβάγια,
να μην πομένεις μοναχός τη μέρα και τα βράδια.
Του δίχταμου η μυρωδιά να 'ρχεται να σε βρίνει
και του Εμπρήσκου το νερό τη φλόγα να σου σβήνει.
Τη μέρα να 'χεις τα πουλιά, το βράδυ νυχτερίδες,
ξεχωριστά τσι θάφτουνε όλους τσι μερακλήδες.
Έπρεπε να σε θάψουνε στον Άγιο Φανούρη
και γράμματα στον τάφο σου, πως είναι του Ξυλούρη.
Να παίζεις και τη λύρα σου σαν να 'ναι πανηγύρι,
να μαζωχτούν οι φίλοι σου όλοι στο μοναστήρι.
Να πιάσουν οι άντρες στο χορό με τα κοπελιδάκια,
να τον επαίξεις το σκοπό να σπάσουν τα μεράκια.
Σάρτζες να βάλουν οι κοπελιές οι γι' άντρες τα σαλβάρια
και να χορένε το χορό στα δροσερά χορτάρια.
Γλέντι μεγάλο να γενεί, τρικούβετο που λένε,
να πάψουνε κι οι φίλοι σου για λίγο να σε κλαίνε.

Στη συνέχεια παραθέτουμε επιλεγμένες ποιητικές συλλογές Ανωγειανών της σύγχρονης εποχής που έχουν δημοσιευτεί στην εφημερίδα 'ΑΝΩΓΗ' της οποίας εκδότης είναι ο Παπαντρέας.

Μαντιναδο-διάλογος εφ' όλης της ύλης...

Αγκούτσακας: Ένα κουνέτο όνειρα μας τάζατε μεγάλα.

Μα όλα δείχνουν πρόεδρε πως έκοψε το γάλα.

Πρόεδρος: Κάμετε λίγο υπομονή κι ο Δήμος μας θα αλλάξει

όσο γι' αυτό είμαι σίγουρος και θα φανεί στην πράξη.

Αγκούτσακας: Ξέρω πως είναι δύσκολος ο αδικός μας δήμος πάνω σε τούτο πρόεδρε απάντα μου εντίμος.

Πρόεδρος: Μπορεί να είναι δύσκολος ο Δήμος ο δικός μας μα εμπιστοσύνη να 'χουμε όλοι στο Δήμαρχό μας.

Αγκούτσακας: Η του εκπολιτιστικού [το μέλλον του] Συλλόγου διόρθωσέ με αν θωρώ κάποιο χορό Ζαλόγγου.

Πρόεδρος: Ο Σύλλογός μας δεν μπορεί να πάρει κατηφόρα παρόλο που επέρασε πολύ μεγάλη μπόρα.

Αγκούτσακας: Τα' Ανώγεια, σε τιμήσανε και σύμβουλο σε βγάλα πιστεύεις, η αγάπη σου γι' αυτά πως εσυμβάλα.

Πρόεδρος: Κουβέντα για το βίο μου δεν θα σου πω μεγάλη μ' αρέσει να προσφέρομε και να το λέν' οι άλλοι.

Αγκούτσακας: Τα Ανώγεια κι ακυβέρνητα παλέψανε την μπόρα και κινδυνεύουν να πνιγούν σε ένα δίχτυ τώρα.

Πρόεδρος: Δεν είναι ακατόρθωτο πράμα σ' αυτούς τους τόπους φτάνει να υπάρχει θέληση ανάμεσα στο ' ανθρώπους.

Αγκούτσακας: Το συγχωρώ των Γερμανών τα Ανώγεια τα μουδιάσαν νωρίς το θύμα κι ο φονιάς φιλίες δεν επιάσαν?

Πρόεδρος: Πόλεμος ήτονε γι' αυτό δέχτηκα την συγγνώμη παρόλο που είχα θύματα, κι είναι νωρίς ακόμη.

Αγκούτσακας: Η ρίζα τσι παράδοσης στο «α» να ξεραθεί 'ναι φταίει η νέα η γενιά ανέρωτη που είναι?

Πρόεδρος: Όσο για την παράδοση η γνώμη μου είναι άλλη και μερακλήδες βγαίνουνε σήμερα πιο μεγάλοι.

Αγκούτσακας: Ποια έργα θα μας δώσετε το δυο χιλιάδες έξι απου θα είναι άξια να σας ζαναεκλέξει?

Πρόεδρος: Έργα θα γίνουνε πολλά το δυο χιλιάδες έξι σκοτάδι επαράλαβαμε κι ο δήμος μας θα φέξει.

Αγκούτσακας: Ο Αετός ανέβηκε μία κατηγορία κι έχεις γραμμένη και εκεί μεγάλη ιστορία.

Πρόεδρος: Για μένα είναι ο Αετός κομμάτι από την ζωή μου και μπήκα στο συμβούλιο με όλη την ψυχή μου.

Αγκούτσακας: Μπορείτε να πατάξετε τσι άγραφους τους νόμους? Αγρίμια τάξε πως κρατούν ι του χωριού τσι δρόμους.

Πρόεδρος: Όπως το σύκο τσι συκιάς μια μέρα ωριμάζει και το τρεχούμενο νερό κάπου κατασταλάζει.

Αγκούτσακας: Πως την θωρείς την ΑΝΩΓΗ θα πρωταγωνιστήσσει?

Ψηλά τα Ανώγεια και αυτή, μπορεί να τα κρατήσει?

Πρόεδρος: Η ΑΝΩΓΗ στον τόπο μας πιστεύω θα συμβάλει τα Άνώγεια διαφήμιση να 'χουνε πια μεγάλη.

Αγκούτσακας: Για σένα Ανώγεια τι εστί, ποιο 'ναι το πόρισμά σου?

Τι εύχεσαι να ταυτιστεί μ' αυτά το όνομά σου?

Πρόεδρος: Στ' Ανώγεια αν επρόσφερα δε σκέφτομαι τσι κόπους θέλω ένα όνομα καλό να έχω από τα ' ανθρώπους.

Αγκούτσακας: Δυο λόγια για τον χείμαρρο στ' όνομα ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑ που 'ναι σε όλα του χωριού, τα φυλλοκάρδια μέσα.

Πρόεδρος: Ήντα να πω για τον παπά που λένε Παπαφλέσσα που είναι σ' όλα τα κοινά ι του χωριού μας μέσα.

Εφημερίδα ΑΝΩΓΗ Αύγουστος-Οκτώβριος 2005

**Ο Σταύρος Βιτώρος (Αγκούτσακας) «χτυπιέται»
με τον Λευτέρη Εμ. Καλομοίρη (Πρόεδρο του
Πολιτιστικού Συλλόγου Ανωγείων)**

Λευτέρης Καλομοίρης

*Δε τσι ζηλεύω τσι κορφής κι ας βρίσκομαι στο Μπάτο
άμα σκεφτώ πως η ζωή φέρνει τα πάνω κάτω.*

*Δίδυμη να 'χεις αδερφή να μοιάζετε σε όλα
και με κλειστά τα μάθια μου θα σε γνωρίσω βιόλα.*

*Δεν είναι μπόρα να διαβεί, μα ούτε πληγή να κλείσει
γι' αυτό δεν πρέπει ο άνθρωπος μεγάλος να αγαπήσει.*

*Αμα θα ιδώ το σπίτι σας παράπονο με πιάνει
και το αποφεύγω να περνώ μα η περασά με βάνει.*

*Δεν ξαναφεύγω από το χωριό γιατί στο μεσοστράτι
γιαγέρνει η σκέψη μου να βρεί τα 'αγκάλες σου ραχάτι.*

*Στο πρόσωπό μας φαίνονται τα χρόνια που περνούνε
μα ποια λοθλούδια ανθίζουνε χωρίς να μαραθούνε?*

*Θα αναστενάξω να γενεί τα 'αόρι μας καψάλι
γι' αυτό μη λέτε για σεβντά, πιάστε κουβέντα άλλη.*

*Ο στεναγμός μου αντίλαλο έκαμε σε φαράγγι
κι ακούστηκε πολλές φορές γιάγριε σ' έχω ανάγκη.
Όντε σε βλέπω αισθάνομαι ντελικανής ακόμη
ε, τον παντέρμο τον καιρό πως δεν αλλάζει γνώμη.*

*Ε, τον παντέρμο τον καιρό πως φεύγει πως λαργάρει
κι ότι κι αν φέρει η ανατολή η δύση θα το πάρει.*

*Εκούρασα τα μάτια μου γι' αυτό 'ναι δακρυσμένα
να συγκεντρώνω συνεχώς το βλέμμα μου σε σένα.*

**«Αποσπάσματα από τις ποιητικές συλλογές
του Λευτέρη Καλομοίρη»**

Εφημερίδα ΑΝΩΓΗ Αύγουστος-Οκτώβριος 2005

6.2: Ο Ανωγειανός ως μουσικός

Πολλοί και ξακουστοί είναι οι μουσικοί που έχουν αναδείξει τα Ανώγεια στο πέρασμα του χρόνου. Η ιδιαίτερη κλήση και ταλέντο που έχουν οι Ανωγειανοί στη μουσική είναι αδιαμφισβήτητη από όλους και τον απλό λαό, αλλά και τους υπόλοιπους καλλιτέχνες της Κρήτης. Από μικρός ο Ανωγειανός ως «βοσκάκι» πάνω στο βουνό προσέχοντας τα πρόβατα και κατά την ελεύθερη ώρα του, παίζει διάφορους σκοπούς είτε με το στόμα του, είτε με ένα απλό φύλλο. Άλλες φορές

φτιάχνοντας από μόνος του μια μικρή «μπαντούρα» ή «νουνούρα» προσπαθεί να μιμηθεί στο παίξιμο των σκοπών, το μουσικό είδωλό του, και άλλοτε πειραματίζεται στο παίξιμο της λύρας, του μαντολίνου και του λαούτου, όταν πλέον έχει γυρίσει στο μητάτο διότι δεν είναι τόσο εύκολη η μεταφορά τους στους τόπους βοσκής των αιγοπροβάτων.

Αρκετοί είναι αυτοί που ξεχωρίζουν από μικροί ότι θα γίνουν μεγάλοι καλλιτέχνες. Ως επί το πλείστον ιδιαίτερη αγάπη

τρέφουν οι Ανωγειανοί στη λύρα όπου και έχουν ξεχωρίσει πολλοί μουσικοί του μέρους αυτού. Από τα παλιά χρόνια η φήμη τους ήταν μεγάλη και καλούνταν να παίξουν στα γλέντια των γύρω περιοχών, κυρίως του Ρεθύμνου και του Ηρακλείου, λόγω δυσκολιών στις μεταφορές. Γυρνώντας λοιπόν με το γαϊδουράκι τους τα γλέντια εξασφάλιζαν πλούσια μπαξίσια. Να σημειωθεί ότι τότε οι καλλιτέχνες πληρώνονταν μόνο με αυτό τον τρόπο, και πολύ παλιά, μόνο με τρόφιμα και ότι άλλο ήταν χρήσιμο για ένα νοικοκυριό, όπως τρόφιμα. Αυτό αρκούσε ώστε να ασκούν μόνο το επάγγελμα του οργανοπαίχτη. Σήμερα οι λυράρηδες των Ανωγείων συνεχίζουν την

παράδοση των προγενεστέρων τους γλεντίζοντας τους κρητικούς απ' άκρη ως άκρη του νησιού με το ιδιαίτερο παίξιμό τους το οποίο έχει αγαπηθεί από το κρητικό κοινό και όχι μόνο. Αυτό που τους κάνει ιδιαίτερα αγαπητούς από παλιά, είναι ότι δεν παίζουν απλά ένα όργανο, αλλά είναι διασκεδαστές πάνω στο πάλκο, κάνοντας καλαμπούρι, ετοιμόλογοι και έτοιμοι να καυτηριάσουν πάντα θετικά ένα οποιοδήποτε γεγονός που θα συμβεί, φιλικοί, οικείοι, πρόσχαροι και με τρομερή αίσθηση του χιούμορ.

Τα όργανα τα οποία παίζονται από τους Ανωγειανούς είναι σχεδόν όλα από όσα παίζονται σε ολόκληρη την Κρήτη. Σ' αυτά περιλαμβάνονται η λύρα, το λαούτο, το μαντολίνο, η νουνούρα, η μπαντούρα, η ασκομπαντούρα, το χαμπιόλι, το σφυροχάμπιολο. Το μοναδικό, ίσως, όργανο που δεν παίζεται στα Ανώγεια είναι το βιολί, όργανο που παίζεται κυρίως στα Χανιά και στο Λασιθί της Κρήτης. Σημαντικό είναι επίσης να αναφερθούμε στις ανωγειανές κοντυλιές. Όπως είναι γνωστό οι κοντυλιές έντυσαν με την πάροδο του χρόνου τον ποιητικό ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο λόγω των Κρητικών. Χαρακτηριστικά παιχνίδια στις κοντυλιές έχουμε σε περιοχές του Λασιθίου, του Ηρακλείου και του Ρεθύμνου. Σημαντική διαφορά, όμως, παρουσιάζουν οι κοντυλιές των Ανωγείων με αυτή την ιδιαίτερη απόδοσή τους από τους Ανωγειανούς. Αυτός ο δυναμικός τρόπος έκφρασης της μελωδίας που δε συναντάται πουθενά σε ολόκληρη την Κρήτη.

Στη συνέχεια παραθέτουμε τα ονόματα των καλλιτεχνών, οι οποίοι ξεχώρισαν στην πάροδο του χρόνου σε ένα συγκεκριμένο όργανο στο οποίο διακρίθηκαν ο καθένας τους παίρνοντας τα στοιχεία αυτά από το βιβλίο του Σμπώκου (2005).

1)Λυράρηδες: Αεράκης Νικηφόρος – Ανδρεαδάκης Φρίξος - Καλλέργης Μιχάλης – Καλομοίρης Γεώργιος (Γιωργαντός) – Κεφαλογιάννης Αντώνιος (Χροναντώνης) – Κεφαλογιάννης Νίκος – Κουνάλης Δημήτρης – Μανουράς Γεώργιος (Κουρκούτης) – Μανουράς Μανώλης (Κουρκουτάκης) – Ξυλούρης Αντώνιος (Ψαραντώνης) – Ξυλούρης Γεώργιος (Κίτρος) – Ξυλούρης Μανώλης (Μπάγιας) – Ξυλούρης Νίκος (Ψαρνίκος) – Πασπαράκης Μανώλης (Στραβός) – Πασπαράκης Δημήτρης – Πασπαράκης Μανώλης (Πασπαρομανώλης) – Πλουσής Ευάγγελος – Πλουσής Μιχάλης – Πλουσής Σοφοκλής – Πλουσής Γεώργιος – Πλουσής Σπυρίδων – Σκουλάς Βασίλης (Καλαθάς) – Σουλτάτος Γιάννης (Τράκας) – Ρούλιος Γεώργιος Αριστ. – Σμπώκος Μανώλης ((Μηναδομανώλης) – Σταυρακάκης Γιάννης (Μερτζάνης) – Σταυρακάκης Γιώργης – Σταυρακάκης Νικηφόρος – Σταυρακάκης Νίκος –

Φασουλάς Αναστάσιος (Μελέτης) – Φασουλάς Γεώργιος Β. – Φρυσάλης Κώστας (Φρυσαλοκωστής) – Χαιρέτης Κώστας (Φουνάς).

2)Λαουτιέρηδες: Αεράκης Στυλιανός Ανδρ. – Καλλέργης Κώστας – Νταγιαντάς Γ. – Ξυλούρης Βασίλειος Γ. – Ξυλούρης Γιάννης (Ψαρογιάννης) – Ξυλούρης Γεώργιος Αντ. – Ξυλούρης Χαράλαμπος Αντ. – Σαλούστρος Γιάννης (Μπαντουρογιαννιός) – Σκουλάς Δημήτρης Κ. – Σκουλάς Μανώλης του Κ. – Σκουλάς Μύρωνας Ελ. – Σμπώκος Ζαχαρίας – Σταυρακάκης Γιάννης (Πανιάς) – Σταυρακάκης Μιχάλης – Φασουλάς Ζαχαρίας Στ.

3)Ασκομπαντουράδες: Αεράκης Πολ. (γερο – Πολιός) – Γρύλλος Μαν. του Μυρ. – Σταυρακάκης Αθανάσης (Μερτζάνης) – Μανώλης Σταυρακάκης.

4)Μαντολινάρηδες: Αεράκης Μανώλης (Μυρομανώλης) – Βρέντζος Γεώργιος – Δραμουντάνης Γιώργης – Ξυλούρης Γεώργιος (Μάγγας) – Σαλούστρος Αθανάσιος – Σαλούστρος Εμμανουήλ (Κουμούχης) – Σαλούστρος Νεοκλής – Σκουλάς Δημήτρης (Μεταξόκωστα) – Σκουλάς Ελευθέριος – Σκουλάς Μιλτιάδης – Σπάχης Γεώργιος Εμμ.

Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να κάνουμε για τους νέους καλλιτέχνες των Ανωγείων οι οποίοι με πίστη στην παράδοση και πατώντας στα χνάρια των παλαιότερων συνεχίζουν τα όσα έμαθαν ως τις μέρες μας. Ορισμένοι από αυτούς είναι: Βρέντζος Οδυσσεάς (λαούτο), Δραμουντάνης Αχιλλέας (λύρα), Δραμουντάνης Βασίλης – Λιάμης (Λαούτο), Δραμουντάνης Βασίλης – Νικολαριάς (λύρα), Καλομοίρης Γιώργης Ν. (λαούτο), Καλομοίρης Γιάννης Γ. (λαούτο), Καλομοίρης Νίκος Γ. (λύρα), Καρατζής Αντώνης (μαντολίνο), Μπέρκης Δημήτρης (μαντολίνο), Νταγιαντάς Μενέλαος (μαντολίνο), Ξυλούρης Λάμπης (λαούτο), Ξυλούρης Γιώργης – Καντρής (λύρα), Ξυλούρης Νίκος – Γκρας (μαντολίνο), Ξυλούρης Κώστας – Κωστούκος (μαντολίνο), Σκουλάς Κώστας (λύρα), Σκουλά Μαρία (λύρα), Σκουλάς Μιχάλης Β. (λαούτο), Σταυρακάκης Αντώνης (μαντολίνο), Σταυρακάκης Γιώργης Ν. Γιώτης (λαούτο), Φασουλάς Αντώνης Δ. (λύρα), Φασουλάς Σταύρος (λαούτο), Χαιρέτης Στέφανος (λύρα), Χαιρέτης Βασίλης (λαούτο), Χαιρέτης Γιάγκος (λαούτο) και Χαιρέτης Γιάννης – Φουνάς (λύρα).

6.3: Ο Ανωγειανός ως χορευτής

Ο χορός όπως και όλες οι τέχνες οφείλουν στην αλήθεια

Είναι ένας διάλογος του σώματος με τα ερωτηματικά

Στην Κρήτη ο χορός διηγείται τη χαρά και ποτέ τη λύπη

Ο χορευτής ταξιδεύει με ανοιχτό το στήθος και κλειστά μάτια

Διδάσκει ο χορός της Κρήτης την ενότητα και την περηφάνεια, την απογείωση

Ένας βοσκός ο γέρο Πανιάς έλεγε πως «η φτέρνα δεν πρέπει να αγγίζει το χώμα, οι κουτάλες να είναι ανοιχτές»

Ο χορευτής έχει να κάνει με το Θεό, μιλεί μια γλώσσα που δεν ερμηνεύεται αλλά τη νιώθεις

Τα βήματα και η ανάσα και ανάμεσά τους η ψυχή

ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΤΩΝ ΑΝΩΓΕΙΩΝ

Κάπως έτσι αντιλαμβάνεται το χορό ο Λουδοβίκος των Ανωγείων, ένας Ανωγειανός που με την ιδιαίτερη καλλιτεχνική του έκφραση έχει μαγέψει όχι μόνο τους Κρητικούς, αλλά και πολλούς Έλληνες ανά την Ελλάδα και το εξωτερικό.

Ο χορός για τον Ανωγειανό δεν είναι απλά μέσω διασκέδασης και ψυχικής ανάτασης, αλλά ένα εφόδιο με το οποίο τον προίκισε η φύση για την κάθε λογής έκφραση στη διάρκεια του καθημερινού αγώνα που δίνει κανείς στη ζωή. Βλέπουμε τον Ανωγειανό να χορεύει όχι μόνο στις χαρές και σε στιγμές ξεγνοιασιάς, αλλά και

κατά την ώρα της εργασίας του ή και σε στιγμές μεγάλης θλίψης και πόνου. Όπως αναφέρει και ο (Σμπώκος, 2005) «Ο χορός του ύμνος και προσευχή».

Ενθουσιώδη και μακράς διάρκειας γλέντια θυμούνται οι γέροντες στο χωριό μετά την ολοκληρωτική ισοπέδωση του χωριού από τους Γερμανούς, τα οποία άφησαν εποχή. Και αυτό γιατί αν και λιγοστά ήταν τα εδέσματα που στόλιζαν το τραπέζι, όπως ελιές, τυρί και ψωμί, η φλόγα του αδούλωτου λαού πάντα έκαιγε στα στήθη των Ανωγειανών, δίνοντας οργιαστικούς ρυθμούς και υψηλής έντασης γλέντια σε πρόχειρα παραπήγματα τα οποία είχαν φτιαχτεί πρόχειρα ανάμεσα στα ισοπεδωμένα σπίτια τους. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι αυτά τα γλέντια ήταν μια ψυχολογική άμυνα και συγχρόνως ψυχική ανάταση, για τα πάθη που έχει περάσει ο λαός των Ανωγείων στο πέρασμα των χρόνων.

Ο χορός είναι κάτι που ο Ανωγειανός το διατηρεί σαν ένα σημαντικό κομμάτι της καθημερινής του κοινωνικής ζωής από τα πολύ παλιά χρόνια. Χαρακτηριστικά είναι τα ιστορικά και θρυλικά στοιχεία που μας δίνονται για τους προγόνους των Ανωγειανών, τους Ιδαίους Δακτύλους και τους Κουρήτες που πάντα χόρευαν τον Πυρρίχη χορό και τον Ανωγειανό Πηδηκτό.

Από μωρό παιδί και όταν ακόμα βρίσκεται στην αγκαλιά της μάνας του, ο Ανωγειανός μυείται στο ρυθμό των χορών, αφού η ίδια η μάνα του τον ταχατρίζει και τον κανακίζει σε ρυθμούς χορών τραγουδώντας, τους Σιγανούς και Πηδηκτούς χορούς. Μεγαλώνοντας και όντας πλέον ένας μικρός ποιμένας ο Ανωγειανός βρίσκει την ευκαιρία να χορέψει στο βουνό κατά τη διάρκεια της βοσκής των ζώων ή και κατά την ώρα ξεκούρασής του μυσούμενος τα απλά και βασικά βήματα των χορών που είδε στο γλέντι από τους μεγαλύτερους. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Αριστείδη Χαιρέτη ή Γιαλάφτη στη συνέντευξη που μας έδωσε όταν αναφέρει ότι κρατιόταν από τα χαμηλά κλωνάρια των δέντρων και χόρευε τους σκοπούς που έπαιζε με το στόμα του (βλέπε παράρτημα, συνεντεύξεις).

Το βουνό είναι το πεδίο το οποίο ο μικρός βοσκός Ανωγειανός θα προπονηθεί ώστε να καταφέρει τις επιδέξιες κινήσεις και πιθήδεια βήματα τα οποία είδε από μεγαλύτερους να εκτελούνται στα χοροστάσια. Τα φυσικά εμπόδια της φύσης όπως οι αλουτσές (θάμνοι) που υπάρχουν στον Ψηλορείτη και άλλα φυσικά εμπόδια είναι αυτά που θα γυμνάσουν τον μικρό Ανωγειανό για την καλύτερη εκτέλεση των μεγάλων πηδημάτων ή καμπανών όπως αλλιώς λέγονται. Η αντιγραφή των κινήσεων από τους μεγαλύτερους πάντα φέρνει την προσωπική σφραγίδα του καλού χορευτή, εκτελώντας τες με το δικό του τρόπο ο καθένας.

Τα στοιχεία της χορευτικής έκφρασης των Ανωγειανών που συνθέτουν το χορό τους είναι οι κινήσεις των ποδιών, του κορμού του σώματός, των χεριών και της κεφαλής. Χαρακτηριστική και πάλι είναι η δήλωση του Αριστείδη Χαιρέτη ή Γιαλάφτη ότι «ο χορευτής είναι σαν ένα δέντρο που ο αέρας κουνά – χορεύει τα φύλλα του και ο κορμός (το σώμα) παραμένει σχεδόν αμετακίνητος» (βλέπε παράρτημα, συνέντευξη). Χαρακτηριστικά στοιχεία του χορευτή την ώρα του χορού του είναι:

- Κινήσεις των χεριών και των παλαμών, έχοντας αυτά τεντωμένα ή λυγισμένα πάνω ή στο πλάι.
- Χτυπήματα παλαμών (παλαμάκια)
- Χτυπήματα δακτύλων
- Συσπειρώσεις σώματος
- Σκυψίματα και αναπεταρίσματα ψηλά
- Κινήσεις κεφαλιού δεξιά – αριστερά ρυθμικά.
- Άλματα (καμπανούς) από την όρθια ή καθιστή θέση με στριφογύρισμα του κορμού και πλαϊνό – κοντινό στον κορμό του σώματος ψαλιδισμό, χτυπώντας με το δεξί χέρι το δεξί και αριστερό πέλμα των ποδιών διαδοχικά
- Τα τσακίσματα του κάθε χορευτή ανάλογα με τη μουσική της στιγμής
- Τα μικρά γρήγορα βηματάκια (στραταρίσματα) του χορευτή.
- Τα σταυρώματα και άλλα.

Ο κορμός του χορευτή πρέπει να είναι πάντα «ευθειασμένος» ακόμα και στα σκυψίματά του πάνω στο χορό, ο κορμός να κοιτάει ψηλά, τα χέρια ανοιχτά και σε ορισμένες στιγμές τα μάτια κλειστά με το κεφάλι να κοιτάει χαμηλά. Ο καλός Ανωγειανός χορευτής πρέπει να είναι απλός, ανάλαφρος, σβέλτος, πιτήδειος, επιδέξιος, ήρεμος και σεμνός (Σμπώκος, 2005).

Στα Ανώγεια είναι άγραφος κανόνας όλοι να γνωρίζουν να χορεύουν. Δεν υπάρχει νέος στα Ανώγεια που να μην γνωρίζει να χορεύει είτε είναι αγόρι είτε κορίτσι. Χαρακτηριστικά μας δηλώνει ο Βαγγέλης Σαλούστρος ότι «Ο νέος στα Ανώγεια όταν δεν ξέρει να χορεύει νιώθει άβολα» (βλέπε παράρτημα, συνέντευξη).

Παρακάτω καταγράφονται ονομαστικά οι χορευτές του χωριού οι οποίοι έχουν ξεχωρίσει με τις χορευτικές τους ικανότητες, όπως στοιχειοθετεί στο βιβλίο του ο Σμπώκος (2005,σ.σ. 82 - 83).

- **Ανωγειανός Πηδηκτός:** Δακανάλη Αγάπη (Τρουλοβασίλαινα) – Καλλέργης Βασίλης (Γαρτζόλης) – Μανουράς Κωνσταντίνος (Ζουρίδης) – Ξυλούρης Ανδρέας (Μανταλιώτης) – Σκουλάς Κώστας (Μεταξόκωστας) – Σμπώκος Ιωάννης (Κωστακογιάννης) – Σμπώκος Μηνάς (Σμπωκομηνάς) – Σταυρακάκης Γεώργιος (Πανιάς) – Φασουλάς Κώστας (Σταυρακόκωστας) – Φασουλάς Σταύρος (Καλαιτζοσταυράκης)
- **Χανιώτης – Μαλεβυζιώτης:** Αεράκης Βασίλειος (Πιττάκος) – Ανδρεαδάκης Γεώργιος (Μπρίκης) – Αεράκης Γεώργιος (Νταρογιώργης) – Ανδρεαδάκη Ελευθερία – Βιτώρου Θάλεια – Δακανάλη Χαρίκλεια – Δακανάλης Κώστας του Νικ. – Δραμουντάνη – Σουλτάτου Αικατερίνη – Καβλέντη Στυλιανή – Αεράκη – Καλομοίρη Αγάπη Βασιλ. – Καλλέργη Καλλιόπη Ζαχ. – Καλομοίρης Ιωάννης Εμμ. – Καλομοίρης Ελευθέριος Εμμ. – Κεφαλογιάννης Μιχάλης (του Χρονοπέτρο) – Κουτεντές Βασίλειος (Βλάχος) – Κουτεντέ Χρυσούλα – Κουτεντέ Ελένη (Καψάλη) – Κονιού Δόξα – Κονιού Ανδρονίκη – Μασαούτης – Μανουράς Μανώλης (Κουρκουτάκης) – Μανουράς Γεώργιος (Καγιαμπής) – Μανουράς Ελευθέριος (Μιχαλαριστεΐδη) – Μανουράς Κίμων (Μανιάτης) – Μπαγκέρης Βασίλης (Τζαβολιός) – Μπρίνταλος Δημήτρης – Μαυρόκωστας Δημήτρης – Μανουρά Αλεξάνδρα Εμμ. – Μανουράς Λευτέρης Ελευθερίου – Μπαγκέρη Παγώνη – Μπαγκέρη Ουρανία Χαριλ. – Μανουρά Αμαλία Μ. – Μανουρά Περσεφόνη Μιχ. – Μανουρά Περσεφόνη Νικ. – Νταγιαντά Αθηνά – Νταγιαντά Δημοκρατία – Ξυλούρης Μιλτιάδης (Ξιδάκη) – Ξημέρη Ελένη – Πασπαράκης Μανώλης (Μούγιαρης) – Σαλούστρος Χαράλαμπος – Σαλούστρος Ιωάννης (Μπαντουρογιάννης) – Σκουλάς Γεώργιος (Μεκιανάκης) – Σκουλάς Δημήτρης (Μεταξόκωστα) – Σκουλάς Μανώλης Κων. – Σταυρακάκης Ιωάννης Εμμ. (Μερτζάνης) – Σκουλάς Γεώργιος (Σακούλας) – Σκουλάς Χαράλαμπος (Χουμάς) – Σαλούστρος Λασθένης – Σαλούστρος Νεοκλής – Σκουλάς Γεώργιος – Σκουλάς Χαράλαμπος (Λαμπίτσης) – Σταυρακάκης Ελευθέριος (Μερτζάνης) – Σκουλάς Μιλτιάδης – Σκουλάς Εμμ. Κωνστ. – Σκουλά Ελένη Αθαν. – Σκουλάς Μύρων Βασιλ. – Σουλτάτος Γιάννης – Σμπώκος Γιώργης Μιχ. – Σουλτάτος Αθανάσιος – Σκανδάλη Νίκη – Σμπώκου Περσεφόνη Ιωαν. – Τουπής Αριστεΐδης Βασιλ. – Τουπής Βασίλειος του Αριστ. – Φασουλάς Κώστας (Σταυρακόκωστας) – Φασουλάς Γεώργιος (Νταμπακογιώργης) – Φασουλάς Νικόλαος (Χαριδημονικόλας) – Φασουλάς Μανώλης (Γιαχουντής) – Φασουλάς Πολυζώης – Φασουλάς Βασίλης (Χουμάς) – Φασουλάς Ζαχαρίας

(Σταυράκης) – Χαιρέτης Στεφανής (Χαιρετοβασίλη) – Χαιρέτης Παύλος (Πώλος).

6.4: Ο Ανωγειανός ως τραγουδιστής

Ένα από τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την προσωπικότητα του Ανωγειανού είναι το τραγούδι. Αυτό είναι άμεσα συνδεδεμένο με την καθημερινή ζωή του, καθώς αποτελεί έναν από τους βασικότερους τρόπους επικοινωνίας και έκφρασης των ελεύθερων και αγαθών συναισθημάτων του, τα οποία με χαρακτηριστική άνεση και ευστοχία ο Ανωγειανός μπορεί να τα εκφράσει με το δικό του μοναδικό τραγουδιστικό ιδίωμα.

Το τραγούδι κυριαρχεί έντονα από την πρώτη στιγμή της ύπαρξης των νεαρών Ανωγειανών στη ζωή. Τα νανουρίσματα, ταχταρίσματα και κανακίσματα τα οποία λένε οι μανάδες στα μωρά, όπως και οι σκοποί που σιγοτραγουδιούνται μέσα στο σπίτι ή το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον όπου το παιδί μεγαλώνει. Έτσι, χωρίς να καταβάλει κάποια ιδιαίτερη προσπάθεια το «κοπέλι» στα Ανώγεια καλλιεργεί τη ρυθμικότητα και μελωδικότητα καθώς και τη χροιά της φωνής του σύμφωνα με τα πρότυπα κυρίως τα οικογενειακά απ' όπου και επηρεάζεται άμεσα.

Από παιδί λοιπόν ο Ανωγειανός, μπαίνει στη τραγουδιστική διαδικασία. Πολλά είναι τα ερεθίσματα για το τραγούδι τα οποία προσλαμβάνει με τη συμμετοχή του στις διάφορες συνάξεις είτε σε γειτονικά σπίτια, είτε στο δικό του, στα κοινά τραπέζια, στις αυτοσχέδιες παρέες τις οποίες οι μεγαλύτεροι διοργανώνουν σε επίπεδο γειτονιάς. Έτσι ο μικρός Ανωγειανός διαμορφώνει μια πρώτη άποψη για το τραγούδι και τη λειτουργία του στις κοινωνικές εκδηλώσεις. Από αυτή τη διαδικασία δημιουργεί πρότυπα από τους μεγαλύτερους για τα τραγούδια και τον τρόπο απόδοσής του. Τα κίνητρα να πατήσει στα χνάρια τους στο μέλλον θα τον ωθήσουν να γίνει ένας άξιος συνεχιστής της ιδιόμορφης τραγουδιστικής παράδοσης των Ανωγειανών.

Ως μικρός βούκολος ο Ανωγειανός στον Ψηλορείτη και σε στιγμές τραγουδιστικού οίστρου θα τραγουδήσει για τον έρωτα, τη χαρά, τη λύπη, το θάνατο, τη φιλία, καθώς και ριζίτικα, όπως και άλλα τραγούδια που αναφέρονται στο επάγγελμα του βοσκού. Πολλές είναι οι παρέες που οι νεαροί βοσκοί θα κάνουν στα μητάτα του Ψηλορείτη, γλεντώντας με μουσική, τραγούδι, χορό και εδέσματα από εκλεκτό κρέας, τυρί καθώς και ότι άλλο βρεθεί εκείνη τη στιγμή με τη συνοδεία πάντα καλού κρασιού και τσικουδιάς.

Έκδηλη είναι η προσμονή των νεαρών βοσκών για τη διοργάνωση ενός γλεντιού στο χωριό. Εκεί θα τραγουδήσουν τα τραγούδια που γνωρίζουν με τους

υπόλοιπους χωριανούς, θα ακούσουν καινούργια και θα τραγουδήσουν πάντα ο καθένας ξεχωριστά με τον δικό του ιδιαίτερο τρόπο εξωτερικεύοντας έτσι, ένα κομμάτι από την προσωπικότητά τους. Μια ακόμη αφορμή για γλέντι, διασκέδαση και τραγούδι, είναι οι καθιερωμένες κουρές των προβάτων στον Ψηλορείτη. Εκεί κάθε άνοιξη λαμβάνουν χώρα γλέντια με άφθονο κρέας κρασί και τραγούδι.

Το τραγούδι στην κοινωνία των Ανωγείων έπαιξε και παίζει σημαντικό ρόλο. Πέρα από τη λειτουργία του ως μέσο για διασκέδαση και εξωτερικεύση συναισθημάτων, λειτούργησε ως Δούρειος Ίππος για τη διατήρηση και καταγραφή σημαντικών ιστορικών γεγονότων. Πολλά σημαντικά στοιχεία αντλούμε από τα διάφορα τραγούδια και μαντινάδες, για μυθοπλασίες και παλιότερα «πιστεύω» των Ανωγειανών, για ιστορικές μάχες και γενναίους πολεμιστές, κατακτητές που πέρασαν από την περιοχή, σημαντικούς άντρες και γυναίκες που πρόσφεραν στη κλειστή κοινωνία των Ανωγειανών, για τις συνήθειες και τις λειτουργίες των Ανωγειανών στα παλιότερα χρόνια και άλλα πολλά.

Τα τραγούδια που λέγονται στα Ανώγεια, αντλούν τη θεματολογία τους από την ιστορία, αλλά κυρίως από τις καθημερινές εκφάνσεις της ζωής στο χωριό. Αυτά μπορούν να διακριθούν σ' αυτά του γάμου, του γαμπρού, της νύφης, του θανάτου, του χάρου, του άδη, της ξενιτιάς, της λύπης, της χαράς, της σάτιρας, της φιλοξενίας, της ξεφάντωσης, της τάβλας, της στράτας. Αυτά οι Ανωγειανοί τα εκφράζουν μέσα από τα ριζίτικα, αλλά κυρίως από τις μαντινάδες που συνηθίζονται περισσότερο στην περιοχή των Ανωγείων. Χαρακτηριστικό της μεστότητας του Ανωγειανών στο λόγο τους είναι ότι, μέσα σε μια μαντινάδα μπορούν να εκφράσουν επακριβώς αυτό που θέλουν.

Οι Ανωγειανοί στην έκφραση των τραγουδιών τους χαρακτηρίζονται από την απλότητα και συνάμα την ευρηματικότητά τους στην πλοκή των στίχων που τραγουδούν. Συνήθως δημιουργείται ένα θέμα, πάνω στο οποίο αρχίζουν να τραγουδούν. Οι σκοποί όπου τραγουδάνε οι Ανωγειανοί, είναι οι Συρτοί Ρεθεμνιώτικοι που είναι αργοί και οι Συρτοί Χανιώτικοι που είναι πιο γρήγοροι. Επίσης, λέγονται μαντινάδες στις κοντυλιές και σε χυματικούς σκοπούς όπου πολλές φορές μεταλλάσσονται σε μελωδικές απαγγελίες. Όλοι αυτοί οι σκοποί παίζονται και τραγουδιούνται με τον Ανωγειανό τρόπο έκφρασης και ιδιαίτερη θέση κατέχουν οι κοντυλιές που παίζονται και τραγουδιούνται με ένα μοναδικό τρόπο που πουθενά αλλού πάνω στην Κρήτη δεν συναντιέται. Σημαντικό είναι να ειπωθεί ότι πολλά είναι τα χαρακτηριστικά που διατηρεί και μεταδίδει ο σύγχρονος Ανωγειανός στις νέες

γενιές, όπως είναι αυτά τα οποία αντλούνται από την αρχαία προσωδία (Σμπώκος, 2005). Επιβεβαιωτική είναι η επισήμανση του Γ. Χατζιδάκη στο βιβλίο του «Κρητική Μουσική» (σελ. 103): «Οι σημερινοί κάτοικοι της περιοχής του Ψηλορείτη, οι οποίοι τραγουδούν τα περί ων πρόκειται τραγούδια (Ριζίτικα) διατηρούν εις την ιδιάζουσαν αυτών διάλεκτον, καταφανή την αρχαία προσωδία των μακρών ή βραχέων φωνηέντων και αυτούσιες πολλές αρχαιοελληνικές λέξεις». Επιπρόσθετα αναφέρεται ότι παλαιότερα στα Ανώγεια τραγουδιόταν ο Δανουζανός σκοπός όπου ο τραγουδιστής τραγουδούσε ολόκληρη τη μαντινάδα, την οποία επαναλάμβαναν οι υπόλοιποι της παρέας με τον ίδιο ακριβώς τρόπο (Σμπώκος, 2005).

Αξίζει να αναφέρουμε ορισμένους σημαντικούς τραγουδιστές, οι οποίοι ξεχώρισαν και διέπρεψαν στο τραγούδι κατά τον περασμένο αιώνα, όπως καταγράφονται από τον Σμπώκο (2005): Φασουλάς Ιωάννης (Νταμπακογιάννης), Φασουλάς Μιχαήλ (Μιχαήλος), Σαλούστρος Χαράλαμπος (Καράιδοντας), Σκουλάς Λευτέρης (Καπετανολευτέρης), Αεράκης Λευτέρης (Νταρολευτέρης), Αεράκης Γιώργης (Νταρογιώργης), Μανουράς Γιώργης (Παππούς), Φρυσάλης Λάμαχος, Καφατσής Κώστας (Καφατσόκωστας), Πασπαράκης Γιάννης (Γιάννης τση Χρόναινας), Αεράκης Νικόλας (Κατερινονικόλας), Βουιδάσκης Χαράλαμπος, Μανουράς Γεώργιος (Κουρκούτης), Χαιρέτης Παύλος του Ευρυπίδη (Πώλος), Κονιός Νικόλαος (Ταγιαρονικός), Φασουλάς Γεώργιος (Νταμπακογιώργης), Σκουλάς Γιάγκος του Εμμ., Μπρίνταλος Γιώργης (Γαλάνης), Σκουλάς Μύρων (του Καρφάκη), Ξυλούρης Νίκος (Ψαρονικός). Πρέπει να επισημανθεί ότι οι περισσότεροι από τους προαναφερθέντες ήταν και οργανοπαίκτες. Τέλος, άξιοι συνεχιστές τους σήμερα είναι οι εξής: Σκουλάς Βασίλειος, Δραμουντάνης Γιώργης, Δραμουντάνης Αχιλλέας, Σταυρακάκης Βασίλης, Σταυρακάκης Μιχάλης, Ξυλούρης Γιώργης (Ψαρογιώργης), Βρέντζος Γιώργης (Κάτης), Καλλέργης Μιχάλης, Σκουλάς Δημήτρης, Σκουλάς Μιλτιάδης, Χαιρέτης Αριστείδης (Γιαλάφτης) και άλλοι.

6.5: Ο Ανωγειανός ως τεχνίτης

Ένας άλλος τομέας στον οποίο οι Ανωγειανοί ξεχώρισαν για το ταλέντο και το «μερακλίκι» τους, είναι αυτός της λαϊκής τέχνης. Ο Ανωγειανός τεχνίτης και καλλιτέχνης, διακρίνεται για την ποικιλία των έργων του ακόμα και από την υπόλοιπη Κρήτη, αφού οι Ανωγειανοί ακόμα και σήμερα διατηρούν αυτές τις ιδιαιτερότητες που διακρίνουν την ανωγειανή τεχνοτροπία σε κάθε μορφή τέχνης και καλλιτεχνήματος. Η αστείρευτη καλλιτεχνική φλέβα λοιπόν των Ανωγειανών δεν περιορίζεται μόνο στο τραγούδι, τη μουσική και το χορό, αλλά διακατέχονται από ανησυχίες καλλιτεχνικής φύσεως, τις οποίες αποτυπώνουν δουλεύοντας με τα ίδια τους τα χέρια με εκλεπτυσμένη επιδεξιότητα, αποδίδοντας όσο το δυνατόν καλύτερο αποτέλεσμα.

Μπορούμε να πούμε λοιπόν ότι η λαϊκή τέχνη στ' Ανώγεια έχει μείνει σχεδόν ανεπηρέαστη στο πέρασμα του χρόνου από ξένα στοιχεία και τεχνοτροπίες. Σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε τις τέχνες για τις οποίες θα πούμε λίγα λόγια παρακάτω οι οποίες είναι η υφαντική, η ξυλογλυπτική, η ζυμοπλαστική, η ζωγραφική, η ραπτική και πλεκτική, η επιπλοποιΐα, η υποδηματοποιΐα, η σιδηρουργία και φανοποιΐα, η οικοδομική, η πηλοπλαστική, η καλαθοπλεκτική και καρεκλοποιΐα, η σαγματοποιΐα και βαρελοποιΐα.

Πλουμιστή μαντήλα

Υφαντική

Η υφαντική στ' Ανώγεια μπορούμε να πούμε ότι είναι η πιο σημαντική και η τέχνη η οποία δίνει την πλέον ξεχωριστή θέση στ' Ανώγεια, όσον αφορά την ιδιαίτερη ταυτότητα των Ανωγειανών σε σχέση με τους υπόλοιπους Κρητικούς. Οι Ανωγειανές υφάντρες είναι ξακουστές για τα δημιουργήματά τους και τα επονομαζόμενα «ανωγειανά υφαντά» ή «ανωγειανά μοτίβα». Αυτό συμβαίνει βέβαια για πολλούς λόγους οι οποίοι συνέβαλαν στην ανάπτυξη της υφαντικής στ' Ανώγεια, καταφέροντας να προσδώσουν μια ιδιαίτερη μορφή στα δημιουργήματά τους.

Σύμφωνα με τον Σμπώκο (2005), οι λόγοι αυτοί συνοψίζονται σε δύο. Ο ένας λόγος είναι ότι υπήρχε αφθονία πρώτων υλών και απεριόριστος χρόνος στις γυναίκες για την ενασχόλησή τους λόγω των μακρών και βαριών χειμερινών περιόδων. Ο άλλος λόγος είναι η καλοδουλεμένη επεξεργασία των πρώτων υλών και τα πολλά χρώματα τα οποία εναλλάσσονται πάνω στο υφαντό. Μεγάλη σημασία έδιναν οι Ανωγειανές στην καλή προετοιμασία κάθε βήματος για το τελικό αποτέλεσμα, το οποίο εξέφραζαν με τη ρήση: «Όντε ξαίνεις κλώθεις, όντε κλώθεις φαίνεις κι όντε φαίνεις ράφεις» (Σμπώκος, 2005).

Οι Ανωγειανές από μικρά κορίτσια μούταν στην τέχνη της υφαντικής και στα μυστικά της με μοναδικό σκοπό να φτιάξουν την προίκα τους και να κάνουν οικογένεια. Πολλές φορές υπήρχε και ένας άτυπος συναγωνισμός μεταξύ των κοριτσιών για τα υφαντά τους και ποιανής απ' όλες θα κάνει το μεγαλύτερο ντόρο «νάμι». Όταν δηλαδή, έφτανε η ώρα του γάμου, επιδεικνυόταν τα προικιά, με το να κρεμαστούν στο σπίτι των συνοροβλογημένων καλύπτοντας τους χοντροκατασκευασμένους τοίχους (Σμπώκος, 2005).

Πολλά είναι τα είδη των υφαντών τα οποία κατασκεύαζαν οι ανυφαντούδες των Ανωγείων. Αυτά είναι τα μονότρικα, τα δίμιτα, τα θύρατα, τα δεξίματα και τα τριοπατήτερα. Ανάμεσά τους διακρίνουμε πληθώρα υφαντών όπως: Βελέντζες (κλαδάτες, ντάμες, θυράτες, σόγεμες, τριοπατήτηρες πατανίες, πατητές, κλιμοβελέντζες), χιράμες, προσκεφαλάδια, κρεβατόγυρους, πετσέτες (πεσκίρια, λευκές δεξιμάτες, τριοπατήτηρες με πολύχρωμα σχέδια καμωμένα στον αργαλειό ή κεντημένα με μαλλάκι στο χέρι, διάφορες μαντήλες), τραπεζομάντηλα, βούργιες (μαυροτροχάτες, τροχάτες, παραδάτες, πενταράτες, σόγεμες, σφακιανές, κόκκινες κεντημένες στο χέρι και μεσόβουργιες), σακιά (μαυρόλουρα, κοκκινόλουρα),

σακαδέλες, ποδιές, μπόλιες, κάδρα κεντητά με μαλλάκι ή μαρκοκλωστή ή τριοπατήτερα στον αργαλειό με κουβάρα, κτενοθήκες, βουρτσιθήκες, εφημεριδοθήκες, τσικαλοπιάσματα, αρδακτοκρέμασες, ροκοχάρτες. Επίσης, από τις μισοτελειωμένες βούργιες λόγω του ότι σπούσε το κτένι καμιά φορά, έφτιαχναν με το υφασμένο κομμάτι της βούργιας προσώμια, με τροχό γύρω γύρω και πολύχρωμα φουντάκια στις γωνίες. Ακόμα με τις βελέντζες έφτιαχναν τις μυριοπλυμισμένες μάλλινες ψωμομαντήλες (Σμπώκος, 2005).

Μετά το ολοκαύτωμα του χωριού, πάρα πολλές προίκες που αποτελούνταν ως επί το πλείστον από υφαντά των Ανωγειανών νοικοκυρών καταστράφηκαν μαζί με την οικονομία του χωριού. Η υφαντική εκείνα τα χρόνια λειτούργησε ως σανίδα σωτηρίας για τους Ανωγειανούς. Με ότι απέμεινε από την καταστροφή ξανάφτιαξαν τους αργαλειούς τους και άρχισαν την παραγωγή υφαντών για την πώλησή τους πλέον για την ανάκαμψη του τόπου και όχι μόνο για το φτιάξιμο της προίκας τους.

Σύμφωνα με στοιχεία που μας δίνει στο βιβλίο του ο Σμπώκος, γύρω στα 1960 τα αργαστήρια έφθαναν τον αριθμό των 640 περίπου με αποτέλεσμα να υπάρχουν 3 και 4 αργαλειοί σε κάθε σπίτι. Η εμπορευματοποίηση, όμως, έφερε και την έλλειψη των πρώτων υλών, με αποτέλεσμα να αρχίσουν να χρησιμοποιούν και συνθετικό μαλλί. Γι' αυτό το λόγο άνοιξαν στ' Ανώγεια τρία ξαστήρια – κλωστήρια (Αφοί Σπάχη, Δ. Ξυλούρη, Α. Σμπώκου). Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την αλλοίωση της ποιότητας των ανωγειανών υφαντών που χαρακτηριζόταν για τα υλικά που χρησιμοποιούσαν οι υφάντρες. Στο πρόσφατο παρελθόν και συγκεκριμένα ακόμα και στη δεκαετία του 1990 πολλές ήταν οι γυναίκες που χρησιμοποιούσαν τον αργαλειό για να υφάνουν. Σήμερα πάρα πολλά είναι τα σπίτια που έχουν αργαλειούς αλλά σε λίγα σπίτια οι αργαλειοί δεν βρίσκονται στις αποθήκες και χρησιμοποιούνται από τις Ανωγειανές νοικοκυρές. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Βαγγέλη Σαλούστρου στη συνέντευξη που μας παραχώρισε ότι: «Όταν μια φορά φαίνανε και κατέβαινες στο Περαχώρι και ήτανε εκατό αργαλειά και τώρα δεν υπάρχει ούτε μία, ε αυτό τι είναι»? Τέλος, όσον αφορά την πληθώρα των ανωγειανών υφαντών που συναντάμε σε πολλά καταστήματα και για το πόσο είναι γνήσια ο Βαγγέλης Σαλούστρος μας απαντά μέσα από τη συνέντευξη ότι: «Θα μου πεις και τα υφάσματα που τα βρίνουν? Ε δε τα βρίνουν όπως τα βρίνουν όλου?»

Ξυλογλυπτική

Η ξυλογλυπτική, όπως και όλες οι τέχνες αυτού του είδους, εκφράζεται από ανθρώπους που έχουν την ικανότητα να αποδίδουν μορφές σε ένα υλικό αντικείμενο με την καλλιτεχνία και την ευαισθησία που τους διέπει ως άνθρωποι γενικότερα. Η ξυλογλυπτική έτυχε και τυγχάνει μεγάλης απήχησης από τους Ανωγειανούς. Ιδιαίτερη αγάπη γι' αυτή την τέχνη τρέφουν οι βοσκοί πάνω στα βουνά και οι αγρότες οι οποίοι στις μεγάλες περιόδους απραξίας λόγω των καιρικών συνθηκών δημιουργούν καλλιτεχνήματα που εκφράζουν πρώτα απ' όλα τους ίδιους αλλά και γενικότερα τη ζωή του χωριού τους και το περιβάλλον το οποίο ζουν.

Τα θέματα με τα οποία καταπιάνονται οι Ανωγειανοί ξυλογλύπτες είναι: γεωμετρικά σχέδια, γλάστρες, λουλούδια, δέντρα, κλαδιά, καρδιές, πουλιά, φίδια και άλλα ζώα, μορφές ανθρώπων, αγίων (Σμπώκος, 2005). Επίσης άλλα αντικείμενα τα οποία φτιάχνουν χρησιμοποιώντας μόνο το σουγιά τους είναι: σπαθόβεργες, χουρχουδόβεργες, κοντάκια όπλων, σουβλομάνικα, ξύλινα κουτάλια, τύπωσες, χτένια, το αργαστήρι και ιδιαίτερα το πέταλο και οι καβαλάρηδες, ρόκες, καντηλιέρηδες, ανεμόποδες, σαΐτες, σεντούκια, κάδρα, φλασκιά, ξύλινες αλυσίδες που διακοσμούσαν τα σκαλιστά κ.α. (Σμπώκος, 2005). Ορισμένοι από τους πάρα πολλούς ξυλογλύπτες του χωριού οι οποίοι ξεχώρισαν για το ταλέντο τους και την απόδοσή του αυτού στις δουλειές τους είναι: Ο Αλκιβιάδης Σκουλάς ή Γρυλλιός, ο Γεώργιος Σπινθούρης (Γαλάνης), ο Ιωάννης Χαιρέτης, ο Ιωάννης Κεφαλογιάννης (Μεντρικογιάννης) και ο Εμμανουήλ Πασπαράκης (Μουσαδάκης) όπως και οι νεότεροι Γεώργιος Καψάλης, Ορέστης Βρέντζος και Κώστας Πατραμάνης (Σμπώκος, 2005).

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε μια συνέντευξη – αφιέρωμα που παραχώρισε ο Ορέστης Βρέντζος στην εφημερίδα ΑΝΩΓΗ, όπου μιλά διεξοδικά για τη δουλειά του, την πορεία και την αναγνώρισή του. Η συνέντευξη που παραχωρήθηκε στον Γιάννη Φασουλά έχει ως εξής:

Ορέστη πότε ξεκίνησες να σκαλίζεις?

«Όταν ήμουν βοσκός στον Ψηλορείτη, έβλεπα τις παραστάσεις στα ξύλα και στις πέτρες. Εγώ νόμιζα, όμως, ότι τα βλέπει όλος ο κόσμος και έλεγα στον εαυτό μου: Γιατί να μην φτιάξουν οι άλλοι και να τα φτιάξω εγώ. Έφτιαχνα κάνα κουτάλι,

κάνα σουβλομάνικο, κάνα μαχαίρι και του έβανα μανίκια. Δεν γνώριζα ότι είχα ταλέντο γι' αυτά τα πράγματα, γιατί πίστευα ότι το είχε όλος ο κόσμος. Όταν πήγα στην Αθήνα, εκεί κατά σύμπτωση έτυχα σε μια έκθεση ξυλογλυπτικής, που είχε προκαλέσει ντόρο. Είπα λοιπόν μέσα μου, μα μπορώ και 'γω να τα κάνω αυτά. Για μένα θέλω να σου υπογραμμίσω, ότι ουδείς είναι καλλιτέχνης, καλλιτέχνης είναι η φύση, από κει αντλεί όλος ο κόσμος. Είμαι φυσιολάτρης και αποκαλύπτω, αυτό που έχει δημιουργήσει η φύση, με μεγάλο σεβασμό και χωρίς να την κακοποιώ ποτέ. Πήγα λοιπόν μετά από μερικές ημέρες στο Διόνυσο και βρήκα ένα κομμάτι αγριελιά. Έχει σημασία πως το βρήκα. Έκανα μια βόλτα στο βουνό, κάποια στιγμή γλίστρησα, πιάστηκα από ένα κλαρί κι αυτό ξεπατώθηκε. Έπιασα λοιπόν και έφτιαξα από την κάτω μεριά του, ένα κριαράκι. Το πήγα σπίτι και μόλις το είδε η γυναίκα μου μου λέει «τι είναι αυτό?». Την άλλη μέρα πήγα και πάλι στο Διόνυσο βρήκα ένα ξύλο και έφτιαξα μια γυναίκα γυμνή. Αυτά είναι τα δύο πρώτα έργα μου, τα έχω κρατήσει και δεν τα πουλάω. Στη συνέχεια έφτιαχνα κομμάτια, αλλά ήταν στην αφάνεια. Μιλάμε για τα μέσα της δεκαετίας του 1960. Μέσα σε ένα χρόνο είχα φτιάξει καμιά τριανταριά κομμάτια. Είχα δώσει ένταση στον εαυτό μου και όπου έβλεπα ξύλο, το σκάλιζα».

Η δουλειά σου πως έγινε γνωστή?

«Έτυχε και συναντηθήκαμε στο καμαρίνι του Νίκου του Ξυλούρη, με τον τότε δημοσιογράφο και σήμερα βουλευτή του ΠΑΣΟΚ, το Γιώργο Λιάνη. Του λέει ο Νίκος δείχνοντας εμένα, «ότι, έτοσες είναι αδερφοκτός μου, αδερλφός μου και είναι ξυλογλύπτης και κάνει ωραία έργα». Μου πήρε μια συνέντευξη και τη δημοσίευσε μαζί με μια φωτογραφία μου στην εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ». Στη συνέχεια ήρθε ένας άλλος δημοσιογράφος, ο Αχιλλέας Χατζόπουλος στο σπίτι και προσπαθούσε επί τρεις ώρες να με πείσει να κάνω μια έκθεση. Εγώ ούτε που το είχα στο μυαλό μου. Ντρεπτόμουνα. Δεν νόμιζα ότι έκανα κάτι σπουδαίο... Εν τέλει με έπεισε, λέγοντάς μου ότι θα γίνει έκθεση στην γκαλερί «Αγκάθι» στην οδό Μυθήμνης στην πλατεία Αμερικής. Η έκθεση έγινε με 25 έργα. Στα εγκαίνια πουλήθηκαν τα περισσότερα. Τα έργα που πήγα τα περισσότερα από αυτά δεν τα πούλαγα, αλλά ο γκαλερίστας ήθελε να βγάλει... Ένα έργο πολύ ωραίο πήρε ο Αντώνης Περιστερης, (ιδιοκτήτης σήμερα του κρητικού κέντρου ΚΑΣΤΡΟ στην Αθήνα) με την ονομασία «τα στοιχεία του Ψηλορείτη», χωρίς ωστόσο να γνωρίζει ότι ήταν δικά μου. Και να σκεφτείς ότι είμαστε πολύ καλοί φίλοι. Μετά έμαθε ότι το έργο ήταν δικό μου».

Ακολούθησαν κι άλλες εκθέσεις?

«Η ΔΕΗ, όπου εργαζόμουνα είχε εκθεσιακό χώρο στην οδό Χαλκοκονδύλη. Μια μέρα πήγα σε μια έκθεση ενός ζωγράφου ονόματι Μήτρακας, ήταν συνάδελφος στη ΔΕΗ. Εκεί ήταν και ο τότε διοικητής της ΔΕΗ Αγγελόπουλος. Να σημειωθεί ότι εγώ είχα ρωτήσει πότε μπορώ να κάνω έκθεση εκεί και μου είπαν ότι αυτό μπορεί να γίνει μετά από δύο χρόνια. Έρχεται λοιπόν ένας συνάδελφός μου και μου λέει, «Δώσε τις φωτογραφίες με τα έργα σου να τις δείξουμε στο διοικητή». Μόλις τις είδε ο διοικητής, ρώτησε «ποιος είναι αυτός?» «Να ο κ. Βρέντζος». Με φώναξε και με ρώτησε «εσύ τα κάνεις αυτά?», «εγώ τα κάνω», του απαντάω. Καλεί αμέσως τον υπεύθυνο της αίθουσας και του λέει: «Μετά το Μητράκα, ο Βρέντζος». Προσπάθησε να φέρει αντίρρηση ο υπεύθυνος, αλλά ο διοικητής της ΔΕΗ ήταν απόλυτος: «Είπα, μετά τον Μητράκα, δεν ξέρω τι... θα κάνεις, θα εκθέσει τα έργα του ο Βρέντζος». Το δε αύριο με φώναζανε να ετοιμαστώ, γιατί μετά από είκοσι μέρες θα γινόταν η έκθεση».

Αυτό ήταν η πρώτη μεγάλη αναγνώριση του έργου σου μέσα από τη ΔΕΗ?

«Κάνω την έκθεση και γίνεται χαμός, παρότι κάποιοι συνάδελφοι, όταν με έβλεπαν, σε κάποιες στιγμές ελεύθερες να κρατάω κάποιο ξύλο να το πελεκώ, μου έλεγαν... «τι βλακείες είναι αυτές που κάνεις». Όταν είδαν όμως, την απήχηση του έργου μου, ερχόντουσαν οι ίδιοι και...έλεγαν, «μα μεις το βλέπαμε το ταλέντο σου». Και βέβαια μου δίνανε την ευκαιρία για να τους...πειράξω. Έκανα στη συνέχεια διάφορες εκθέσεις μια από αυτές στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων. Συνολικά έχω κάνει γύρω στις 15 εκθέσεις, όμως τις αποφεύγω γιατί οι γκαλερίστες ζητάνε...τη μάνα τους και τον πατέρα τους».

Εκτός Αθηνών έκανες εκθέσεις?

«Στη Σουηδία. Μεταξύ 200 καλλιτεχνών που ήταν στη ΔΕΗ, η επιχείρηση διάλεξε εμένα για να στείλει στη Στοκχόλμη. Με φώναζαν και μου είπαν, «θα πας στη Σουηδία». «Μα πως θα γίνει τα έργα χρειάζονται κάποια προστασία για να μετακινηθούν», τους εξήγησα. Μου έφτιαξε ειδικά κουτιά η ΔΕΗ, τα ασφάλισε και τα έστειλε οδικώς στην Στοκχόλμη. Η έκθεση είχε μεγάλη επιτυχία. Εκτενείς ήταν οι αναφορές στο Σουηδικό Τύπο».

Ορέστη, πόσα έργα έχεις φτιάξει μέχρι σήμερα?

«Δεν τα έχω μετρήσει αλλά υπολογίζω ότι πρέπει να είναι γύρω στα 500 κομμάτια».

Αυτά τα 500 κομμάτια τι απεικονίζουν?

«Ότι εγέννησε η φύση. Βέβαια το 70% είναι ανθρώπινες φιγούρες, σε οποιαδήποτε στάση».

Από πού αντλείς την έμπνευσή σου?

«Από τη φύση. Να σου επισημάνω κάτι σημαντικό, έργο δικό μου, με γελαστή μορφή δεν θα δεις».

Γιατί?

«Γιατί εγώ έζησα στη δυστυχία. Έζησα την Κατοχή, έζησα τις μαυροντυμένες γυναίκες, έζησα με ανθρώπους που είχαν βιβλικά χαρακτηριστικά. Δηλαδή, ξερακιανοί, μακροπρόσωποι. Έχω φτιάξει πολλές γυναίκες, σε πολλές στάσεις. Γιατί τις φτιάχνω? Γιατί δεν τις χόρτασα όταν ήμουνα νεαρός και τις χορταίνω τώρα στα ξύλα και τις βλέπω. Ζούσα στα Ανώγεια και η γυναίκα ήταν απαγορευμένος καρπός...»

Η οικογένειά σου σε στήριξε σε όλη αυτή την πορεία?

«Αυτό το μεγάλο έργο μου. «Η δημιουργία του κόσμου», το είχα στο χολ ενός σπιτιού που νοίκιαζα για δύο χρόνια και το πελέκουνα. Πελέκαγα στην κουζίνα, στην τραπεζαρία γιατί δεν είχα χώρο. Η γυναίκα μου μου έλεγε μην στεναχωριέσαι, ενώ δεν με άφηνε να πατήσω το χαλί, την ίδια ώρα που θα λα πέσουνε τα πελεκούδια απάνω, δεν την ενοχλούσαν. Με στήριξε πολύ η γυναίκα μου, τα αγάπησε τα έργα μου, όπως τα αγάπησαν και τα παιδιά μου. Μου λένε καμιά φορά, «να μην πουλείς»...

Το όνειρό του...

Ορέστη έχεις ήδη φτιάξει 500 έργα. Σκέφτηκες τη δημιουργία ενός χώρου στα Ανώγεια να στενάσεις τη δουλειά σου, προκειμένου οι επόμενες γενιές να έχουν την δυνατότητα να βλέπουν αυτά τα αριστουργήματα?

«Όχι μόνο το έχω σκεφθεί, αλλά είναι και η μεγάλη μου επιθυμία, αλλά δεν τον έχω κατορθώσει μέχρι σήμερα που είμαι 73 ετών. Έχω πάει στο Δήμο Ανωγείων ζητώντας να βρεθεί ένας χώρος, όχι μόνο για μένα, υπάρχουν κι άλλοι σπουδαίοι καλλιτέχνες στα Ανώγεια για να εκθέσουμε τη δουλειά τους, αναδεικνύοντας τόσο το χωριό, όσο και τη δουλειά μας. Προσπαθώ να βρω ένα οικόπεδο, για να φτιάξω μια αίθουσα, όπου θα στεγάσει όχι μόνο τα ξυλόγλυπτα, αλλά θα πρέπει να σου πω ότι είμαι και συλλέκτης όλων των παλαιών εργαλείων που υπάρχουν, όπως: αλέτρια, δρεπάνια, τσικάλια, πιθάρια κ.α. Όνειρό μου είναι να φτιάξω ένα Μουσείο για να περνάει ο κόσμος, τζάμπα χωρίς εισιτήριο, για να τα βλέπει. Τις προτάσεις μου τις έχω μεταφέρει προφορικά στο Δήμο».

Ποιο από τα έργα σου αγαπάς περισσότερο?

«Όλα τα αγαπώ το ίδιο. Δεν μπορώ να τα ξεχωρίσω. Υπάρχουν πάντως ορισμένα που δεν τα πουλάω με τίποτα, όπως «Η δημιουργία του Κόσμου». Όταν πάρεις κάποιο έργο είναι σα να παίρνεις ένα κομμάτι από τον εαυτό μου. Πολλές φορές έρχονται άνθρωποι στο χώρο που έχω στην Αθήνα και μου ζητάνε... να φτιάξω... για να κάνουν κάνα δωράκι ή με ρωτάνε «τα πουλάτε χοντρικώς, είναι από γύψο?». Αυτώνών τώρα, δεν τους πουλάω έργα ανε μου δίνουνε και ένα δισεκατομμύριο. Εγώ αυτός που θα πάρει το έργο μου θέλω να το αγαπά».

Ο Ανωγειανός δεν σμιλεύεται...

Οι Ανωγειανοί σε στήριζαν?

«Επί Δημαρχίας Κλάδου έκανα μια έκθεση με μεγάλη απήχηση».

Ποια είναι η άποψή σου για τους Ανωγειανούς?

«Άκου να δεις, ο Ανωγειανός δεν σμιλεύεται. Τι εννοώ? Θα σου πω ότι έχω γυρίσει όλη την Κρήτη, την Ελλάδα και την Ευρώπη, αλλά δεν υπάρχει τέτοια ράτσα, είναι εγωιστικό που το λέω, αλλά το πιστεύω. Έχουμε και μεις ελαττώματα, όμως τα καλά που έχουμε υπερτερούνε. Μπορεί να λείπω από τα Ανώγεια, αλλά η σκέψη μου είναι διαρκώς στο χωριό. Ό,τι όνειρο και να ιδω, βοσκεύω στη Νίδα. Απής επήρα τη σύνταξή μου από τη ΔΕΗ, έρχομαι στο χωριό από την 1^η Ιουνίου και φεύγω τέλος Οκτωβρίου».

Από τη συνέντευξη – αφιέρωμα του Ορέστη Βρέντζου στον Γιάννη Φασουλά (Εφημερίδα «ΑΝΩΓΗ» Νοέμβριος 2005 – Αύγουστος 2006)

Ζυμοπλαστική

Μια άλλη ασχολία της Ανωγειανής νοικοκυράς η οποία είναι ένα κομμάτι της καθημερινότητά της από τα παλαιά χρόνια, αναδείχθηκε σε τέχνη, λόγω των στοιχείων της μοναδικότητας που τυγχάνουν να έχει η ζυμοπλαστική στ' Ανώγεια. Τα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που κάνει ξεχωριστή αυτή την τέχνη στ' Ανώγεια είναι τα στολίδια που βάζουν οι Ανωγειανές νοικοκυρές και στολίζουν τους λαζάρους, όπως και τα κουλούρια και τα τριβίδια των γάμων, των αρραβώνων και των βαφτίσεων (Σμπώκος, 2005).

Τα στολίδια ή πλουμίδια με τα οποία κάνουν τα κουλούρια τους ζομπλιαστά είναι: λουλούδια, φύλλα καρποί και κυρίως σταφύλια, σαύρες, φίδια με μάθια από καρφωμένα γαρύφαλλα, κομπολόγια, πουλιά και ότι άλλο με τη φαντασία τους μπορούν να σκεφτούν για όσο το δυνατόν πιο ωραίο στόλισμα (Σμπώκος, 2005).

Ανωγειανές κουλούρες

Ζωγραφική

Και στη ζωγραφική, ο Ανωγειανός κατάφερε και καταφέρνει να ξεχωρίζει από τους υπόλοιπους για το μεράκι του και τον τρόπο και τα υλικά που χρησιμοποιούσε, ιδιαίτερα τα παλαιότερα χρόνια για να αποτυπώσει τη δουλειά του. Έχοντας ως εφόδια το ταλέντο τους και τα εργαλεία τους, που μόνοι τους κατασκεύαζαν, δημιούργησαν πολλά έργα αποδίδοντας με τη δουλειά τους και τα φυσικά χρώματα που χρησιμοποιούσαν με ιδιαίτερη ευαισθησία κάθε φορά το θέμα το οποίο δούλευαν.

Τα θέματα των δουλειών που άφησαν οι δημιουργοί πίσω τους αναφέρονται κυρίως σε προσωπογραφίες, τοπία και αγιογραφίες οι οποίες στολίζουν ακόμη και σήμερα τις εκκλησίες των Ανωγείων. Με το ολοκαύτωμα των Ανωγείων από τους Ναζί το 1944 καταστράφηκαν τα περισσότερα από τα έργα τους. Σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι η ζωγραφική ορισμένων καλλιτεχνών άφησαν και ιστορική παρακαταθήκη στον τόπο, όπως ο Νικόλαος Σταυρακάκης 19^ο αιώνα, όπου εκτός τις θαυμαστές αγιογραφίες του, απεικόνισε και πολλές προσωπογραφίες Κρητών Αγωνιστών. Επίσης ο Εμμανουήλ Πασπαράκης αρχές 20^{οο} αιώνα και ο Κωνσταντίνος Χαρωνίτης από το 1960 και μετά που διέπρεψαν στις αγιογραφίες (Σμπώκος, 2005). Σήμερα, άξιοι συνεχιστές τους είναι η Μαρία Αεράκη και ο Πολύδωρος Αεράκης, από τον οποίο πήραμε και συνέντευξη, όπως φαίνεται στο παράρτημα.

Ραπτική και πλεκτική

Όπως όλες οι νοικοκυρές στην Κρήτη, έτσι και οι Ανωγειανές έχοντας τα απαραίτητα εργαλεία και υλικά μέσα στο ραφτοκόφινό τους, ασχολήθηκαν με αυτές τις δύο τέχνες, φτιάχνοντας δαντέλες και μάλλινα ενδύματα. Σ' αυτό το κεφάλαιο είναι σημαντικό να αναφερθούμε στο πως κατασκεύαζαν οι Ανωγειανοί τις φορεσιές τους και γενικότερα τα ρούχα τους.

Η ανδρική φορεσιά, η οποία ήταν φτιαγμένη από μάλλινο ύφασμα (ράσες) που ύφαιναν στον αργαλειό φτιαχνόταν τα γελέκια, τα ράσα και οι κάρτσες οι οποίες γίνονταν συνήθως από μαλλί προβάτου που ύστερα το έβαφαν. Το σύγκομμα της φορεσιάς γινόταν από το ράπτη και το ράψιμο από τις γυναίκες, οι οποίες έπλεκαν 50 πήχες γαϊτάνι γύρω γύρω με ψιλό μαλλί για κάθε στολή και έβαζαν τρεις κύκλους γαϊτάνι γύρω γύρω. Σ' αυτά τα ανδρικά ενδύματα δεν έκαναν ξόμπλια (κεντήματα) (Σμπώκος, 2005).

Για τη γυναικεία φορεσιά τα υφάσματα αγοράζονταν από το εμπόριο, εκτός από την Ανωγειανή σάρτζα της οποίας τα πιο πολλά κομμάτια της ήταν φτιαγμένα στον αργαλειό. Το μόνο ύφασμα που ύφαιναν στον αργαλειό ήταν οι μπόλιες από τις οποίες κατασκεύαζαν τις βράκες και τα υποκάμισα. Τα ενδύματα τα έραβαν ντόπιες ράφτρες, εκτός από το ζηπόνι το οποίο αγοράζόταν και το κεντούσαν οι Ανωγειανές κεντήστρες και αργότερα το αγόραζαν εξ' ολοκλήρου έτοιμο. Τέλος στα φορέματα εμπλούτιζαν με ατέλες, χαρμπαλάδες και στους φελπένιους σάκους μαύρες χάντρες (Σμπώκος, 2005).

Ξακουστή για το ράψιμο ράσινων ανδρικών φορεσιών, των γαμπάδων (βράκες) αλλά και των εσωρούχων (υποκάμισα) που έφτιαχναν με μπόλιες ήταν: ο Εμμανουήλ Φρυσάλης (Ράφτης), ο Ελευθέριος Ανδρεαδάκης, η Σκανταλαθήνα (Σκανδάλη), η Σαμολαθήνα (Σαμόλη), η Νταλουκογιώργαινα (Καλλέργη), η Χαριδημάκαινα (Φασουλά) και η Σκαρμουτσοσταύραινα (Φασουλά). Επίσης πιο πρόσφατη συνεχιστές της ραπτικής φορεσιών είναι οι: Εμμανουήλ Κεφαλογιάννης (Πρινιανός), Βασίλειος Μάρκου Καλλέργη και Δημήτριος Σταύρου Φασουλά (Μητσοφλά), για τις ανδρικές φορεσιές και Ειρήνη Ρούλιου (Πετρορηνάκη), Αντιόπη Καφατσή, Αμαλία Σμπώκου, Ζουμπουλιά Αεράκη, Μαριώρα Ανδρεαδάκη, Ελευθερία Βρέντζου, Ειρήνη Φασουλά, Ειρή Γ. Σαλούστρου, Παγώνη Μπαγκέρη και Μαρία Γ. Ξυλούρη, για τις γυναικείες φορεσιές (Σμπώκος, 2005).

Επιπλοποιΐα

Μερακλής έχει αποδειχθεί ότι είναι ο Ανωγειανός στην επιλογή και την κατασκευή επίπλων. Ιδιαίτερα πριν την ισοπέδωση του χωριού από τους Γερμανούς, τα σπίτια ήταν γεμάτα από περίτεχνα έπιπλα όπως πιατοθήκες, κασέλες, σοφράδες, τραπέζια, αργαστήρια, καναπέδες, μπάστους, σεντούκια. Ορισμένα ονόματα Ανωγειανών επιπλοποιών και μαραγκών τα οποία αναφέρει ο Σμπώκος (2005) στο βιβλίο του είναι: ο Εμμανουήλ Σαλούστρος (Μανολού), ο Βασίλης Πλεύρης, Ιωάννης Πλεύρης, Βασίλειος και Νικόλαος Σπαχής, Γεώργιος Αεράκης (Νινής), Γεώργιος και Ιωάννης Σαλούστρος, Νικόλαος Σαλούστρος (Κυρνίκος), Μύρων Β. Πλεύρης (Πλευρομούρος), Χαράλαμπος και Ιωάννης Σαλούστρος (Γρυλλάκηδες) και οι μεταγενέστεροι: Γεώργιος Σμπώκος (Μπαλούρδος), Βασίλειος Πλεύρης, Γεώργιος Μανιώρος, Εμμανουήλ Σαλούστρος (Φιλιομανώλης) και Γιάννης Σαλούστρος (Γρυλογιάννης).

Πιατοθήκη

Υποδηματοποιία

Η τέχνη του τσαγκάρη ήταν πολύ γνωστή στ' Ανώγεια και ιδιαίτερα η κατασκευή των στιβανιών για τους άντρες και σκαφονιών για τις γυναίκες. Τα στιβάνια είναι δερμάτινα και ξεχωρίζουν σε αυτά που είναι κατασκευασμένα για τις ανάγκες του επαγγέλματος του βοσκού και στα σκολιανά. Αρκετοί ήταν αυτοί που ξεχώρισαν για το ταλέντο τους σ' αυτή την τέχνη. Όπως αναφέρει και ο Σμπώκος (2005) στο βιβλίο του, ιδιαίτερα γνωστοί υποδηματοποιοί ήταν ο Πετρογιάννης Πασπαράκης και ο Λυραρογιάννης Πασπαράκης οι οποίοι έραβαν καβρούς με καπλουντάκι στα σκαφόνια των γυναικών. Άλλοι ονομαστοί τσαγκάρηδες ήταν: Ο Πασπαρομανώλης (Εμμ. Πασπαράκης), ο Νικόλαος Καλλέργης (Κόκκινος), ο Νικόλαος Αεράκης (Πιτάκος), ο Αντώνιος Καβλέντης, ο Βασίλης Τουπής, ο Γεώργιος Χαιρέτης, ο Χρόνης Κονιός, ο Κωνσταντίνος Σαλούστρος (Τρουλόκωστας), ο Κωνσταντίνος Σμπώκος, ο Ιωάννης Ξημέρης, ο Κωνσταντίνος Μέμμος, ο Βασίλειος Καλλέργης (Γαρτζόλης), ο Ιωάννης Μανουράς (Σωμαρός), ο Γεώργιος Πλεύρης, ο Μπίστης, ο Στυλιανός Δακανάλης, ο Σπύρος Σαλούστρος, ο Αντώνιος Φασουλάς (Στοιβακτής), οι Ελευθέριος και Ιωάννης Χρονιάρης, ο Σπύρος Χρονιάρης, ο Χαράλαμπος Βουιδάσκης, ο Μιχάλης Βιτώρος, ο Κωνσταντίνος Κουτάντος (Μουγγόκωστας), ο Χαλεπομάστορας (Σκουλάς), ο Σάββας Κακουδάκης, ο Νικόλαος Μανουράς (Σωμαρονικόλας), ο Μιχαήλ Ροδίτης και ο Ελευθέριος Κουτάντος (Μουγγολευτέρης). Από τους νεότερους ξεχωρίζουν οι: Βασίλειος Κονιός, Γεώργιος Πασπαράκης, Νικόλαος Φασουλάς (Χαριδημονικόλας), Αριστείδης Τουπής και Αρ. Πασσάς (Σμπώκος, 2005).

Ανωγειανοί τσαγκάρηδες

Σιδηρουργία-Φανοποιία

Αρκετές ήταν και οι οικογένειες που ασχολήθηκαν με αυτές τις τέχνες και που διέπρεψαν στο πέρασμα του χρόνου. Συνήθως στ' Ανώγεια οι τεχνίτες αυτού του είδους ασχολούνταν σχεδόν με όλες τις κατασκευές που αφορούσαν είτε τις γεωργικές, είτε τις κτηνοτροφικές, είτε τις οικιακές συσκευές, χωρίς να ξεχωρίζουν σε σιδεράδες, φανοποιούς, οπλουργούς, μαχαιροποιούς, χρυσοχόους ή μηχανουργούς. Οι τεχνίτες στο χωριό άρχισαν τον διαχωρισμό των τεχνών αυτών στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (Σμπώκος, 2005).

Οι ασχολίες των σιδεράδων καταπιανόταν με την κατασκευή σκαφτικών εργαλείων όπως σκαλίδες, τσάπες, υνιά, σκαπέθια αλλά και την κατασκευή μαναριών (τσεκουριών). Ακόμα κατασκεύαζαν κερκέλια για τις πόρτες και διακοσμητικές μεταλλικές συσκευές. Οι φανοποιοί κατασκεύαζαν οικιακές συσκευές, όπως κουβάδες, τσικάλια, κουτάλες, κουταλοθήκες, πιρουνοθήκες, λαδόλυχνους, πετρόλυχνους, φανάρια, λαδικά, σιδεροστιές, πενηντάρια κ.α.

Σημαντικό ρόλο για την άνθιση αυτών των τεχνών στο χωριό έπαιξαν οι οικογένειες των Σαλούστρηδων, των Κουνάληδων, των Σπάχηδων, των Κοντογιάννηδων, των Κίτριδων (Ξυλούρηδων), των Πλουσήδων, των Νταγιαντάδων και των Καλομοίρηδων.

Παλιοί γνωστοί τεχνίτες ήταν οι: Γεώργιος Σαλούστρος ή Γιωργάκης (Χαρκιάς), Ζαχαρίας Σαλούστρος (Φραγκιαδοζαχάρης), Ιωάννης Σαλούστρος (Φίλιος), Ιωάννης Κοντογιάννης (Ζαφειρογιάννης), Ιωάννης Σαλούστρος (Μάντης) χρυσοχόος, Βασίλειος Σαλούστρος (Μαντοβασίλης), Ιωάννης Σπάχης (Μαρκογιάννης), Χαράλαμπος Συκιώτης και νεότεροι οι: Γεώργιος Σπάχης, Διομήδης και Βασίλειος Συκιώτης, Λυκούργος Βρέντζος ως φανοποιοί και ως σιδεράδες και αλουμινάδες οι: Εμμανουήλ και Νικόλαος Κοντογιάννης (Ζαφείρηδες), Αλέκος Χαιρέτης, Ελευθέριος Αεράκης, Γρηγόριος Σφακιανάκης, Κωνσταντίνος Φασουλάς και Εμμανουήλ Κεφαλογιάννης (Σμπώκος 2005).

Οικοδομική

Η οικοδομική είναι μια τέχνη που ο Ανωγειανός κατείχε και κατέχει πάρα πολύ καλά. Θαυμαστά είναι τα μητάτα των βοσκών πάνω στα βουνά αλλά και διάφορες άλλες ξηρολιθοδομές, οι οποίες βρίσκονται διάσπαρτες στις πλαγιές του Ψηλορείτη, στα μπουστάνια, περβόλια και αμπέλια που διατηρούσαν οι Ανωγειανοί γεωργοί.

Οι Ανωγειανοί έχοντας την πέτρα ως υλικό για κτίσιμο, έφτιαχναν τα ιδιαίτερου κάλους μητάτα, κλειδόσπιτα, τυρακέλια, μάντρες, αγροκίες, πηγάδια, δεσές και τράφους. Επίσης, κατασκεύαζαν νερόμυλους, ανεμόμυλους, καμάρες, στέρνες, γούρνες, και μάστευση πηγών. Ακόμα, άλλοι που ειδικεύονταν ως λιθοξόοι, σκάλιζαν πάνω σε πέτρες και στις πόρτες των σπιτιών σταυρούς, αητούς, γλάστρες, καρδιές, λουλούδια κ.λπ. (Σμπώκος, 2005).

Στην κατηγορία των κτιστών ξηρολιθοδομών, ξεχωρίζουν οι οικογένειες των Κίτριδων (Ξυλούρηδων), Πλουσήδων, αλλά και οι Γεώργιος Πατραμάνης, Νικόλαος Κεφαλογιάννης, ο Σαμολοστεφανής, ο Βασίλειος Τουπής, ο Αριστείδης Πασπαράκης (Αλμπάντης) και από τους νεότερους ο Βασίλειος Ευαγ. Σκουλάς, ο Δημήτριος Σκουλάς και ο Χαρίτος Ρούλιος.

Ονομαστοί πελεκάνοι – λιθοξόοι ήταν οι Ιωάννης Β. Κοντογιάννης, ο Μύρων Αεράκης, ο Ζαφειρογιάννης. Επίσης ξεχώρισε ως πετροκόπος ο Εμμανουήλ Αεράκης.

Όσον αφορά τους κτίστες, αρκετοί ήταν εκείνοι που διακρίθηκαν για την ικανότητά τους στη συγκεκριμένη τέχνη. Και σήμερα όμως είναι μεγάλος ο αριθμός αυτών που ασχολούνται με την οικοδομική. Ορισμένα από τα ονόματα των κτιστών που διακρίθηκαν στο παρελθόν σύμφωνα πάντα με τα στοιχεία που μας δίνει στο βιβλίο του ο Σμπώκος (2005) είναι οι: Α. Κεφαλογιάννης, Ντουλγκέρης (Στ. Καλομοίρης, Γεώργιος Σαλούστρος (Φραγκιάς), Ιωάννης Σαλούστρος (Χαρκιάς), Ιωάννης Σαλούστρος (Ζαΐμης), Εμμανουήλ Κουνάλης (Μάστορας), Χαρ. Κουνάλης, Μιχάηλ Κουνάλης (Μιχαλάκης), Ιωάννης Αεράκης (Κατερινογιάννης), Γεώργιος Πασπαράκης (Γιωργάκης), Νικόλαος Αεράκης (Κατερινονικόλας), Κωνσταντίνος Αεράκης (Αεροκωστής), Γεώργιος Σαμόλης, Γεώργιος Ξημέρης, Εμμανουήλ Νταγιαντάς (Λαμπρινός), Οδυσσέας Καλομοίρης, Μιχάηλ Ξυλούρης (Κίτρος) – Μιχάηλ, Χαράλαμπος, Σπυρίδων Πλουσή, Γεώργιος Ανδρεαδάκης, Φραγκίσκος Σαμόλης, Τιμολέων Μπρίνταλος, Μενέλαος Κοντογιάννης, Νεοκλής Σαλούστρος,

Κωνσταντίνος και Γεώργιος Σαλούστρος (Χαρκιάδες), Μιχαήλ Νταγιαντάς, Ζαχαρίας και Νικόλαος Νταγιαντάς, Ιωάννης Νταγιαντάς, Σοφοκλής Πλουσής, Μαρίνος Φασουλάς, Νικόλαος Μανούσος, Αντώνιος Καλομοίρης, Νικόλαος Σαλούστρος (Κόρκολος), Γεώργιος Σαλούστρος (Κόρκολος) και Γεώργιος Μαυρογιάννης.

Μητάτο

Πηλοπλαστική

Ελάχιστα είναι τα στοιχεία που υπάρχουν για να τεκμηριώσουν την τέχνη αυτή στο χωριό. Παρόλα αυτά, οι ανασκαφές στη Ζώμυθο έδειξαν ότι υπήρξε μεγάλη ανάπτυξη στο χωριό της τέχνης. Η πηλοπλαστική παρήκμασε από πολύ παλιά στα Ανώγεια δημιουργώντας έτσι ένα κενό στην ιστορική καταγραφή των πραγμάτων για την τέχνη αυτή. Άξια λόγου είναι η δημιουργία εργαστηρίου πήλινων σκευών του Βαρσαμά με τεχνίτες που ήρθαν από το Θραψανό Πεδιάδος Ηρακλείου, το οποίο φημίζεται για τους αγγειοπλάστες του, στα μέσα τη δεκαετίας του '40 και μετά τη καταστροφή των Ανωγείων. Εκεί έφτιαχναν κυρίως πήλινες κατασκευές όπως πιθάρια, πεντάρια και κουρούπες (Σμπώκος 2005).

Καλαθοπλεκτική και Καρεκλοποιΐα

Η καλαθοπλεκτική ήταν μια τέχνη που αναπτύχθηκε απαραίτητα στα Ανώγεια και αυτό γιατί τα καλάθια και τα κοφίνια ήταν τα μέσα για τη μεταφορά των προϊόντων όπως για παράδειγμα των σταφυλιών. Σήμερα ελάχιστοι χρησιμοποιούν τουλάχιστον στα αμπέλια τους κοφίνια τα οποία τα έχουν αντικαταστήσει τα τσιγκάκια ή τζιγκάκια τα οποία είναι κατασκευασμένα από τσίγκο. Τα υλικά που χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή καλαθιών και οτιδήποτε άλλου είδους ήταν από καλάμια, σφάκες (πικροδάφνες) και βίτσες αστύρακα. Επίσης οι Ανωγειανοί κατασκεύαζαν πανέρια και μικρά καλάθια από ράπες σιταριού (Σμπώκος, 2005). Ο τελευταίος Ανωγειανός καλαθοπλέκτης ήταν ο Στυλιανός Σαλούστρος(Μουτζουρίνος) ο οποίος κατοικούσε σε ένα από τα Ανώγεια χωριά όπως τα αποκαλούν οι Ανωγειανοί (βλέπε στο παράρτημα τη συνέντευξη του, Παπαντρέα) στο Καμαριώτη. Και αυτή η τέχνη παρήκμασε νωρίς με αποτέλεσμα να εφοδιάζονται από πλανόδιους ή από το Ηράκλειο ότι αυτοί χρειαζόταν.

Ακόμα οι Ανωγειανοί ασχολήθηκαν και με την καρεκλοποιΐα. Οι τεχνίτες αυτοί χρησιμοποιώντας ξύλα από τη γύρω περιοχή, κατασκεύαζαν το σκελετό της καθέγκλας ή καρέκλας και έπλεκαν με ψάθα το κάθισμα. Οι τελευταίοι γνωστοί καρεκλοποιοί στα Ανώγεια ήταν οι: Σαντούσκος Γεώργιος Φρυσάλης, (Ντορές) (Αριστείδης Φρυσάλης), Ιωάννης Στ. Αεράκης (Πιτάκος) και ο Δημήτρης Νταγιαντάς (Λαμπρινός).

Σαγματοποιία και Βαρελοποιία

Η τέχνη του σαγματοποιού έχει πάψει εδώ και κάμποσα χρόνια να υπάρχει στο χωριό. Αυτή όμως είναι σχεδόν σίγουρο ότι άνθισε στον τόπο αυτό, αφού οι ανάγκες ήταν μεγάλες, καθώς όλοι τα παλαιότερα χρόνια είχαν τουλάχιστον από ένα γάιδαρο, μουλάρι ή άλογο στο σπίτι τους. Οι Σωμαράδες λοιπόν υπήρξαν αναγκαίοι στην κοινωνία των Ανωγείων. Οι τελευταίοι που ασχολήθηκαν με την τέχνη αυτή ήταν οι: Σωμαράδες (Μανουράδες), Στρατάκηδες, Ιωάννης Κοκοσάλης από το ανώγειο χωριό, τα Σίσαρχα και γεώργιος Αεράκης (Ντάρος).

Σημαντικοί και γνωστοί στην τέχνη των βαρελάδων ήταν οι Σωμαράδες (Μανουράδες), οι Στρατάκηδες και ο τελευταίος που ασχολήθηκε με την βαρελοποιία ήταν ο Βασίλειος Τουπής (Σμπώκος, 2005).

Σωμαράς

6.6: Ο Ανωγειανός και η προσφορά του στο κοινωνικό σύνολο

Η διαμόρφωση του γεωφυσικού τοπίου των Ανωγείων, όπως προαναφέρθηκε, συνετέλεσε σε πολύ μεγάλο βαθμό στη δημιουργία ενός δυναμικού πλέγματος δεσμών του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Τέτοιοι δεσμοί αναπτύχθηκαν σε πολλαπλά επίπεδα στην κοινωνία των Ανωγείων όπως αυτά της αγάπης, φιλίας αλληλεγγύης, αλληλοσεβασμού, συγγενειών εξ' αίματος, αγχιστείας, αλλά και πνευματικών δεσμών (όπως βαφτίσεις, κουμπαριές). Οι δεσμοί αυτοί μετέτρεψαν το κοινωνικό σύνολο σε μια μεγάλη οικογένεια η οποία κατάφερε να αγκαλιάσει όλα τα μέλη της τοπικής κοινωνίας. Η συνεκτικότητα που αναπτύχθηκε ανάμεσα στα μέλη της ανωγειανής κοινωνίας, ήταν ένα όπλο για την ισχυροποίηση των κοινωνικών δεσμών. Η αλληλεγγύη που διαμορφώθηκε στην πορεία της ζωής των Ανωγειανών, συνετέλεσε ώστε να αντιμετωπίσουν από κοινού τις απειλές της φύσης, αλλά και τις επιδρομές των εκάστοτε κατακτητών, μετατρέποντάς την σε μια ισχυρή και αλώβητη κοινωνία για αιώνες.

Αυτή η μορφή κοινωνίας η οποία δημιουργήθηκε στα Ανώγεια βοήθησε τα μέλη της να υπερπηδήσουν τις δύσκολες καταστάσεις και επικινδυνότητες, αλλά και να δημιουργήσουν τη δική τους κουλτούρα, μέσα από την ενασχόλησή τους με τις τέχνες και τα γράμματα.

Σύμφωνα με τον Σμπώκο αν κοιτάξει κανείς τη ζωή των Ανωγειανών στο πέρασμα των αιώνων, θα διαπισώσει ότι εκτός από τα ελαττώματα που υποβόσκουν στο χαρακτήρα τους – π.χ. υπέρμετρος εγωισμός, μίσος, απληστία, ζήλια - υπάρχουν και πολλά προτερήματα, όπως αγάπη και αυτοθυσία προς τον συνάνθρωπο, γενναιότητα, θάρρος, τόλμη και πίστη στο Θεό και στην πατρίδα. Η παραπάνω αναφορά στα προτερήματα και ελαττώματα των Ανωγειανών, δείχνει ότι διακατέχονται από μεικτά και αμφίρροπα συναισθήματα (π.χ. αγάπη – μίσος), τα οποία συνυπάρχουν στη συμπεριφορά τους. Ίσως αυτό αποτελεί μια ιδιάζουσα αρετή του Ανωγειανού και είναι το μυστικό της επιβίωσής του. Οι αξίες που επικρατούσαν πάντοτε στη Ανωγειανή κοινωνία, ήταν ο σεβασμός και η υπακοή στους άγραφους οικογενειακούς και ευρύτερα κοινωνικούς κανόνες. Αυτή η κατάσταση τους επέτρεψε από το ένα μέρος να σεβαστούν τα ήθη και έθιμα του τόπου τους και από το άλλο να αντιμετωπίζουν με επιτυχία τα πολλά προβλήματα της δύσκολης ζωής τους.

Οι παραπάνω κανόνες και το γραπτό και άγραπτο εθιμικό δίκαιο που ισχύει διαχρονικά, βοήθησε τον Ανωγειανό να επιβιώσει στο σκληρό και άγονο περιβάλλον, αλλά παράλληλα να παρουσιάσει μια προσφορά προόδου σε τοπικό και εθνικό επίπεδο.

Οι αξίες που προαναφέρθηκαν ώθησε τους Ανωγειανούς στο να συμμετέχουν με απόλυτη ενότητα και συλλογική δράση, στους κοινούς αγώνες και πολέμους που έδωσε το έθνος, συμβάλλοντας τα μέγιστα στη διατήρηση της ιστορίας του ελληνισμού, της τοπικής και εθνικής κοινωνίας. Με αυτό τον τρόπο συμμετείχε στα οράματα και τις μεγάλες ιδέες του έθνους με τόλμη και αποφασιστικότητα.

Τα αισθήματα της φιλοπατρίας, της τόλμης, της αυτοθυσίας, ανέδειξε τον Ανωγειανό σε γενναίο πολεμιστή στα πεδία των μαχών, στους αγώνες κατά του εχθρού. Πιο συγκεκριμένα εκτιμάται ότι στους αγώνες του ιστορικού παρελθόντος θυσιάστηκαν πολλοί Ανωγειανοί, ο αριθμός των οποίων παραμένει ακόμα και σήμερα άγνωστος. Εκτιμάται ότι στο σύνολο των 238 νεκρών του 20^{ου} αιώνα οι 78 ήταν από το Βαλκανικό – Πανευρωπαϊκό – Μικρασιατικό πόλεμο, 22 νεκροί από τον Αλβανικό, 123 από την Γερμανοιταλική κατοχή και 15 από τον εμφύλιο (Σμπώκος, 2005 σελ. 128).

Εκείνο, όμως, που δείχνει επίσης τη μεγαλοψυχία, την αυτοθυσία και την κοινωνική προσφορά των Ανωγειανών, είναι η προσπάθεια να σώσουν τη ζωή και το κοπάδι του συγχωριανού, συγγενή, φίλου, που έχει αποκλειστεί στις ορεινές βουνοκορφές, περπατώντας και σκίζοντας 2 και πλέον μέτρα χιόνι για ώρες ή και μέρες ακόμη, ρισκάροντας και θυσιάζοντας τη ζωή τους.

7.0: Οι μαντινάδες στα Ανώγεια και η θεματολογία τους

*«Ανωγειανό μου γιασεμί δε σε ποτίζω φτάνει,
το πότισμα που σου ‘κανα όντε ν ήσουνα φυντάνι».*

Τα Ανώγεια είναι ένα μέρος όπου η μαντινάδα βρίσκει πρόσφορο έδαφος για τη διαιώνιση και δημιουργία της. Αυτή αποτελεί βασικό τρόπο έκφρασης στην καθημερινότητα του Ανωγειανού από την ύπαρξη του χωριού μέχρι και σήμερα. Όπως όλοι οι Κρητικοί απ’ άκρη σ’ άκρη της Μεγαλονήσου, έτσι και οι Ανωγειανοί μιλούν με μαντινάδες και ομοιοκαταληκτικούς στίχους στο λόγο τους αβίαστα. Αυθόρμητα συνθέτονται οι μαντινάδες από τους ομιλούντες, εκφράζοντας τις περισσότερες φορές πιο καλά και πιο εύστοχα αυτό που θέλει να πει κανείς, με τον πεζό λόγο. Αυτή χρησιμοποιείται πολλές φορές, ώστε να δοθεί μια άλλη διάσταση στη κουβέντα ή στο νόημα που θέλει να προσδώσει κάποιος σε αυτό που λέει.

Η προέλευση της μαντινάδας και η καθιέρωσή της στον καθημερινό λόγο των Κρητικών δεν μπορεί να προσδιοριστεί χρονικά με βάση την ιστορία. Ακόμα δεν είναι γνωστό αν οι αυτόχθονες Κρητικοί που κατοικούσαν στο νησί οι οποίοι είναι οι Ετεοκρίτες, εκφράζονταν με αυτό τον τρόπο. Ούτε κατά την περίοδο των Μινωικών χρόνων όπου υπάρχουν ιστορικές αναφορές από αρχαίους συγγραφείς και ιστορικούς, όπως και των σύγχρονων ετών τους ερευνητές δεν έχει προσδιοριστεί κάτι τέτοιο. Το μόνο που έχει διαπιστωθεί είναι, η ανεύρεση της πλάκας της Φαιστου που δεν έχει αποκρυπτογραφηθεί ακόμα από τους ειδικούς επιστήμονες της οποίας η γραφή είναι χαρακτηρισμένη ως γραμμική Α. Το μόνο που μπορούμε να διαπιστώσουμε από αυτό είναι, ο τρόπος γραφής που δεν είναι άλλος από χαραγμένα σύμβολα τα οποία καθένα μόνο του ή σε ομάδες προσδίδουν κάποιο νόημα. Στη συνέχεια στην Κρήτη ήρθαν και κατοίκησαν ως επί το πλείστον Δωρικά φύλλα. Μάλιστα οι Ανωγειανοί εκτός του ότι υποστηρίζουν ότι είναι απόγονοι των Κουρητών και των Ιδαίων Δακτύλων, λένε ότι η καταγωγή τους προέρχεται από φύλλα Πελασγών τα οποία προήλθαν από την Μικρά Ασία και κατοίκησαν στην περιοχή (Σμπώκος, 2005).

Χαρακτηριστικά είναι τα στοιχεία της δωρικής διαλέκτου τα οποία χρησιμοποιούν οι Ανωγειανοί μέχρι και σήμερα στο λόγο τους όπως και στη σύνθεση των μαντινάδων τους, κάτι το οποίο έχουμε αναφέρει και παραπάνω. Πάνω από 3.500 λέξεις δωρικής προέλευσης χρησιμοποιούνται ακόμα και σήμερα στις καθημερινές συνομιλίες των Ανωγειανών. Επίσης, χαρακτηριστική είναι η

χρησιμοποίηση των μακρών και βραχέων φωνηέντων των αρχαίων ελληνικών στο λόγο τους. Χωρίς καμιά κριτική διάθεση, μπορούμε να πούμε, ότι αφού οι μαντινάδες των Ανωγειανών είναι δομημένες με αυτά τα στοιχεία, σίγουρα η ύπαρξη αυτής της μορφής έκφρασης των Κρητών και ιδιαίτερα των Ανωγειανών μπορεί να χρονολογηθεί κάπου εκεί στην αρχαιότητα ή και λίγο μεταγενέστερα.

Πολλά είναι τα θέματα από τα οποία οι Ανωγειανοί αντλούν τις ιδέες για τη δημιουργία μιας μαντινάδας. Συγκεκριμένα η Ανωγειανή μαντινάδα αναφέρεται στα πάθη του χωριού, σε ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα, σημαντικούς και γεναίους πολεμιστές, αλλά και στον έρωτα, στη χαρά, στο γάμο, στη γέννηση, στη βάπτιση, στο θάνατο, στη λύπη, στο χωρισμό, στη ξενιτιά, στο Ανωγειανό Αόρι, στο βοσκό, στην καθημερινότητα, στη σάτιρα, στη γυναίκα. Όπως διαφαίνεται και από το πλήθος των θεμάτων, πάρα πολλές είναι οι μαντινάδες που έχουν ειπωθεί και γραφτεί από τον καθημερινό Ανωγειανό στο πέρασμα των καιρών. Άλλες από αυτές είναι της στιγμής χωρίς κάποιο βαθύ νόημα όπου λέγονται για τη συγκεκριμένη περίπτωση και ύστερα ξεχνιούνται και άλλες χαρακτηρίζονται από τη διαθεματικότητά τους τουλάχιστον μεταφορικά, τη διαχρονικότητα και την ποιότητά τους.

Μεγάλος είναι ο προβληματισμός που διακατέχει τους μαντιναδολόγους και τους παλαιότερους για τη θεματολογία της σύγχρονης μαντινάδας η οποία βρίσκεται του νέους του νησιού ως εκφραστές της. Ακόμα και στην Ανωγειανή κοινωνία η οποία είναι κλειστή και η όποια αλλαγή φιλτράρεται περισσότερο από πουθενά, παρατηρούνται κάποιες μικροαλλαγές. Ο Βαγγέλης Σαλούστρος μας δηλώνει κατηγορηματικά και με φορτισμένα συναισθήματα ότι: «Τα θέματα της σημερινής μαντινάδας είναι άσχετα με την Κρήτη» (Βλέπε τη συνέντευξη στο παράρτημα). Πέραν όλων όμως αρκετοί είναι οι νέοι που εκφράζουν γνήσιες μαντινάδες. Η γνησιότητά τους δεν προσδιορίζεται από τίποτε άλλο παρά τη συναισθηματική αξία που έχει για το δημιουργό τους ή αυτών που τους εκφράζει. Όπως χαρακτηριστικά μας δηλώνει ο Βαγγέλης Σαλούστρος στη συνέντευξή του: «Οι μαντινάδες είναι βιωματικές και βγαίνουν μέσα από τη ζωή» (Βλέπε παράρτημα). Επίσης, ο Νικηφόρος Αεράκης μας λέει ότι: «Η μαντινάδα είναι προσωπική υπόθεση, μπορεί του άλλου να μην αρέσει για μένα όμως ούτε πουλιέται ούτε αγοράζεται». (Βλέπε παράρτημα).

Στη συνέχεια παραθέτουμε ορισμένες μαντινάδες από βιβλία και δισκογραφικές δουλειές Ανωγειανών καλλιτεχνών, οι οποίες αναφέρονται στη θεματολογία της καθημερινής ζωής του Ανωγειανού.

*Του Ψηλορείτη τη κορφή, όποιος τήνε πατήσει,
πρέπει του να 'ναι ικανός, άρματα να κρατήσει.*

*Του Ψηλορείτη τη κορφή, όποιοι τήνε πατούνε,
ειν' ικανοί και τα' άρματα στσί ώμους να βαστούνε.*

*Στου Ψηλορείτη τη κορφή, ποτέ δε λείπει χιόνι,
ώστε να λιώσει το παλιό, το ξανακαινουργιώνει.*

*Στου Ψηλορείτη τη κορφή, το χιόνι δε τελειώνει,
ώστε να λιώσει το παλιό καινούργιο το πλακώνει.*

*Στου Ψηλορείτη τη κορφή και στου Χριστού τη βρύση,
εκείά ποτίζεις τα σφαχτά, λιγνό μου κυπαρίσσι.*

*Στου Ψηλορείτη τη κορφή τάξιμο έχω κάμει,
ένα σγουρο μελαχρινό, να ζήσωμε ομάδαι.*

*Στου Ψηλορείτη τη κορφή, φωτιά θα πα να 'νάψω,
να βάλω το κορμάκι μου για σένα να το κάψω.*

*Στου Ψηλορείτη τη κορφή, απού 'ναι το χαλίκι,'
εκείά θα πα κριθούμε νε κι ας χάσω ' γώ τη δίκη.'*

*Στου Ψηλορείτη τη κορφή, που κρυσταλλιά το χιόνι,
δυο λόγια μου πες μια φορά και τα θυμούμαι ακόμη.*

*Στου Ψηλορείτη τη κορφή, ειנ' ένα καβουσάκι,
εκεί τσι πλύνουν τσι πληγές και φεύγει το φαρμάκι.*

*Στου Ψηλορείτη τη κορφή, θα χτίσω ένα σχολείο,
να μπαινοβγαίνει ο δάσκαλος, με το χρυσό βιβλίο.*

Όποιος τα μάθια σου θα δει και τε να δει και μένα,

μα το Θεό και λέει το: Μια μάνα μας εγένα.

*Τα μάθια σου, τα μάθια μου, ήσαν προξενητάδες,
μήτε προικιά γυρέψανε, μήτε πολλούς παράδες.*

*Τα μάθια σου έχουν έρωτα κι αγγελική μαγεία
κι όποιος τα δη σκλαβώνεται, δεν έχει ελευθερία.*

*Μοιάζουν πολύ τση θάλασσας τα μάτια τα δικά σου
κι όποιος τα δει, δεν ημπορεί να φύγη από κοντά σου.*

*Κρίνε μου περαχωριανέ, του Λειβαδιού στολίδι,
χαλάλι σου η αγάπη μου κι ο ήλιος να σου δίδει.*

*Όσο νερό στο γιασεμί ο κηπουρός κι αν ρίξει,
αν δε σημώσει η άνοιξη δεν πρόκειται ν' ανοίξει.*

*Ποτέ σου να μην ξαναβγείς, ήλιε μου, δε με γνοιάζει,
εγώ 'χω την αγάπη μου κι όπου προβάλλει λιάζει.*

*Όταν θα πάψει η καρδιά, τον έρωτά σου να 'χει,
θα πάψει και το αύριο για μένα να υπάρχει.*

*Όστε να 'ζω μες τη καρδιά, τον έρωτά σου θα 'χω,,
γιατί με κάνει και πονώ και νοιώθω πως υπάρχω.*

*Με του Βαρσάμου το νερό όσο μελάς κι αν είναι,
θα φέρνω να ποτίζεσαι μελαχρινέ μου κρίνε.*

*Με του Βαρσάμου το νερό ποτίζω τον μπαξέ μου,
γι' αυτό 'ναι διαφορετικές οι βιόλες οι δικές μου.*

Καινούργια αγάπη και παλιά μεσ' την καρδιά μαλώνουν,

ποια θα νικήσει θα φανεί στην πάροδο του χρόνου.

*Όσο κερά μου σ' αγαπώ μπορώ να σε μισήσω,
μα σου 'δωκα το λόγο μου και δεν το παίρνω πίσω.*

*Μπορεί να πέσει ο ουρανός μπορεί ν' αλλάξει χρώμα,
μα δεν μπορεί να σ' αρνηθώ, μέχρι να μπω στο χώμα.*

*Δεν κελαιΐδει μπλιο το πουλί στου Τσουρολιό το δέτη,
γιατί έχασε την αγαπά με δίχως καμπαέτι.*

*Φαίνεται να περνά καλά άνθρωπος σαν ποθάνει,
γιατ' δεν εγιάγυρε κανείς παράπονα να κάμει.*

*Πολλές αγάπες έκαμα που δε θυμούμαι τώρα,
σε ποια αντιμετώπισα τη πιο μεγάλη μόρα.*

*Πολλές αγάπες έκαμα που τώρα δε θυμούμαι,
σε ποια αξίζει να πονώ και ποια να μη λυπούμαι.*

*Στα' αγάπης μου το χάλαβρο πρόσεξε για θα πέσεις,
και είναι τ' ατζουγκριά πολλά και άσχημα θα πονέσεις.*

*Δεν έχει η αγάπη σύνορα δεν τήνε ποιάνει νόμος,
όπου περάσει και διαβεί είναι ανοιχτός ο δρόμος.*

*Δεν έχει η αγάπη σύνορα κι αυτός που θα τση βάλει,
τη πεισματώνει ποιο πολύ και γίνεται μεγάλη.*

*Είσαι το χθες το σήμερα το αύριο για μένα,
όλος ο κόσμος σκοτεινός είναι χωρίς εσένα.*

Πέμπω στ' αγκάλες σου το νου και φανερά του κόσμου,

που τότε βγάνει η περασά όπου κι αν είσαι φως μου.

*Μόνο τσ' αγάπης σου ο καημός με βασανίζει πάλι,
τάξε πως δε βρεθήκανε καημοί και πιο μεγάλοι.*

*Α μόρα και χωρίσαμε ένα 'ναι τα' όνειρό μου,
εγώ νεκρός και 'συ κερύ δίπλα στο φέρετρό μου.*

*Μ' ένα σου βλέμμα κοπελιά χαρά το πόνο κάνεις,
σκέψου να πεις πως μ' αγαπάς πόσες πληγές θα γιάνεις.*

*Στου λογισμού μου τα στενά σ' έχω μαχωνιασμένη
και στο σαλόνι τση καρδιάς εικόνα στολισμένη.*

*Αρέσει μου να τα φιλώ τα κόκκινά σου χείλη,
γιατί 'ναι σαν την άνοιξη στον ερχομό τα' Απρίλη.*

*Εμάς το κτίρι του σεβντά θα στέκει χίλιους χρόνους,
γιατί έχει λάσπη δάκρυα κι αντί για πέτρες πόνους.*

8.0: Ο τουρισμός στα Ανώγεια και η επιρροή του στην ντόπια παράδοση

Η γεωγραφική θέση των Ανωγείων και η υψομετρική του απόσταση καθιστά την πρόσβασή του όχι ένα τόσο άμεσο ή εύκολο εγχείρημα. Αυτό ίσχυε ακόμη περισσότερο παλιότερα, όπου ακόμη και οι ντόπιοι Κρητικοί το εύρισκαν λίγο απομακρυσμένο και απομονωμένο, ιδιαίτερα το χειμώνα, όπου τα χιόνια εκτός από τις κορυφές καλύπτουν και πολλά από τα γύρω χωριά. Η μακρινή απόσταση των Ανωγείων από το Ηράκλειο (35 χλμ.) και από το Ρέθυμνο (50 χλμ.) και η ανυπαρξία καλού οδικού δικτύου συνετέλεσαν, μαζί μ' άλλους παράγοντες, να μην συγκεντρώνει μεγάλο τουρισμό μέχρι και τη δεκαετία του 1970. Όμως η βελτίωση του οδικού δικτύου, η αξιοποίηση και λειτουργία του αστεροσκοπείου, το οποίο συνεργάζεται με το Πανεπιστήμιο Κρήτης καθώς και η αύξηση του τουρισμού στην Κρήτη συνετέλεσαν στο να γίνει σήμερα ένα πιο προσιτό μέρος για τον τουρισμό.

Παρά το γεγονός ότι πολλά πράγματα έχουν αλλάξει ακόμη και σήμερα ο τουρισμός δεν έχει επηρεάσει το χωριό σε τέτοιο βαθμό ώστε να αλλοιώσει τη φυσιογνωμία του χωριού και τα γνήσια και αυθεντικά στοιχεία της εγχώριας κουλτούρας του τόπου αυτού. Όπως μας αποκάλυψε και ο ίδιος ο Παπαντρέας, ο τουρισμός στ' Ανώγεια είναι «περαστικός» και ότι γίνεται προσπάθεια να ενταχθούν οι τουρίστες στη ζωή του χωριού (βλέπε παράρτημα, συνεντεύξεις).

Τι έχουν όμως να προσφέρουν τα Ανώγεια στους τουρίστες. Εκτός από το αστεροσκοπείο, μπορεί κανείς να απολαύσει ένα μαγευτικό τοπίο. Η θέα είναι φαντασμαγορική αφού η υψομετρική απόσταση από την επιφάνεια της θάλασσας επιτρέπει στους τουρίστες να ατενίσουν τις διαδοχικές πεδιάδες και τα γύρω χωριά των Ανωγείων (Ανώγεια χωριά) που υπάρχουν γύρω από το χωριό, να εισπνεύσουν τους θάμνους, τα αγριολούλουδα και να αισθανθούν δέος κοιτώντας τις γύρω κορυφές των Ανωγείων.

Εκτός από την εκθαμβωτική θέα, όμως, υπάρχουν και σημαντικοί τόποι επίσκεψης στα Ανώγεια με ιστορική και μυθική αξία. Ένα τέτοιο μέρος είναι το Ιδαίον Άντρον. Είναι ένα σπήλαιο που βρίσκεται σε υψόμετρο 1538 μέτρων, στο οροπέδιο της Νίδας του Ψηλορείτη, το οποίο αποκαλείται από ντους ντόπιους και «Σπηλιάρα της Βοσκοπούλας». Βρίσκεται σε απόσταση δεκαέξι (16)χιλιομέτρων από τα Ανώγεια και φημολογείται ότι στο σπήλαιο αυτό γεννήθηκε ο Δίας (ένα άλλο μέρος που διεκδικεί τη σπηλιά που γεννήθηκε ο Δίας είναι το Ψυχρό στο νομό

Λασηθίου). Υπήρξε κέντρο λατρείας από τους προϊστορικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους. Στο σπήλαιο γινόταν ετήσιες γιορτές και τελετές για να μνηθούν οι προσκυνητές, σύμφωνα με την παράδοση και κατεύθαναν από όλα τα μέρη της Ελλάδας κουβαλώντας αφιερώματα στο Θεό των Θεών Δία. Το σπήλαιο, το οποίο εξερευνήθηκε από τον Ιταλό αρχαιολόγο Φεντερίκο Χάλμπχερ, χωρίζεται σε δύο κύριους θαλάμους, στον προθάλαμο και τον κυρίως βωμό, ο οποίος είναι σκαλισμένος σ' ένα βράχο.

Είναι ποικίλα τα ευρήματα που εντοπίστηκαν στο Σπήλαιο από τους πολυάριθμους προσκυνητές όπως: αντικείμενα από κόκκαλο και ελεφαντόδοντο, ασπίδες, σιδερένια όπλα, εργαλεία, χάλκινα είδωλα, σκεύη κι άλλα ακόμη αντικείμενα. Τα ευρήματα αυτά ανήκουν στην περίοδο της ελληνικής τέχνης του 8^{ου} και 7^{ου} αιώνα και βρίσκονται στο Αρχαιολογικό μουσείο Ηρακλείου. Από το 1982 ο αρχαιολόγος Σακελλαράκης έχει ανακαλύψει κι άλλα ευρήματα μέσα από τα οποία θα τεκμηριωθεί περισσότερο η ιστορία του Άντρου.

Ιδαίων Άντρον

9.0: Γλωσσάρι - Τοπωνύμια

Όπως συμβαίνει σε ολόκληρη την Κρήτη έτσι και στα Ανώγεια παρατηρείται η ύπαρξη μιας ιδιαίτερης ντοπιολαλιάς, η οποία χαρακτηρίζει τόσο τους κατοίκους των Ανωγείων όσο και ‘ κείνους των γύρω χωριών, που επηρεάστηκαν από τη δεσπόζουσα θέση των Ανωγείων στην περιοχή. Ο ιδιαίτερος αυτός τρόπος έκφρασης της περιοχής δε συναντάται πουθενά αλλού στην Κρήτη.

Εξάλλου, τα Ανώγεια λόγω της γεωγραφικής τους απομόνωσης δεν είχαν επαρκή κοινωνική αλληλεπίδραση με τον υπόλοιπο κόσμο και διατήρησαν μαζί με τα ήθη, έθιμα και παραδόσεις τους, την ξεχωριστή ανωγειανή έκφραση την οποία συναντάμε σε φράσεις και λέξεις, που πολλοί ισχυρίζονται ότι αποτελούν σε μεγάλο βαθμό καταβολές της Δωρικής διαλέκτου. Η απομόνωσή τους αυτή ενισχύονταν συνεχώς από τον ενδογαμικό χαρακτήρα της κλειστής ανωγειανής κοινωνίας.

Στα υποκεφάλαια που ακολουθούν θα παρουσιαστούν ενδεικτικά κάποιες από αυτές τις ιδιόζουσες λέξεις και φράσεις που αποτελούν ακόμα και σήμερα αναπόσπαστο τμήμα του προφορικού και γραπτού τους λόγου. Θα γίνει, επίσης, αναφορά στα τοπωνύμια τα οποία βρήκαμε στο βιβλίο του Σμπώκου (2005) που βρίσκονται στο χωριό και γύρω απ' αυτό.

9.1: Ερμηνεία λέξεων με ιδιαίζουσα σημασία

Λέξεις

A

Αγελιά = αγελάδα

Αγνώρα = η γνωριμία

Αδερφοχτοί = οι κλέφτες και αρματωλοί της Κρήτης, που ήσαν ενωμένοι σε στρατιωτικά σώματα και προστάτευαν τους χριστιανούς εναντίον των Τούρκων (χαϊνίδες – νυχτοπολεμιστάδες)

Αλουτσά (η) = αγκαθωτός θάμνος με μικρό κοκκοφόρο καρπό πολύτιμο στη διατροφή των αιγοπροβάτων, ενίοτε προτιμώμενος και από τους βοσκούς

Ανακερατίζω = σπρώχνω στα πλάγια με κέρατα – κάνω κάποιον στη μπάνα

Αναλώνομαι = ξεσηκώνομαι

Αναπερατίζω = πετώ στα χέρια – παίρνω κουράγιο

Αναχουμίζω = ανακατεύω ψάχνοντας να βρω κάτι

Ανθότυρος (ο) = ξηρή μυζήθρα

Αόρι (το) = η ορεινή περιοχή των Ανωγείων

Απόνταν = απ' όταν

Αποτίω = αποδίδω

Απώτερος = ο πιο μακρινός

Αργαστήρι (το) = ο αργαλειός

Αρδακτοκρέμαση (η) = πάνινο, επίμηκες, πλουμιστό ύφασμα όπου κρεμούν τα αρδάκια

Αρμεγά (η) = το άρμεγμα

Ασκέρι (το) = πλήθος ανθρώπων

B

Βαστάγι (το) = λεπτό σκοινί καμωμένο συνήθως με κλωστές από μαλλί προβάτου

Βερβελίδες (οι) = τα απορρίματα των αιγοπροβάτων

Βολόσυρος (ο) = ξύλινο γεωργικό σκεύος με το οποίο γίνεται το αλώνισμα των δημητριακών

Βοσκεύγω = μεριμνώ για τη βοσκή των αιγοπροβάτων

Βουγι (το) = το βόδι

Γ

γαμπάς (ο) = μάλλινο παλτό με κουκούλα και μανίκια. Γινόταν από μαλλί προβάτου, το οποίο αφού υφαινόταν, το πατούσαν για να βγάλει χνούδι και να μην το περνά το νερό της βροχής.

γελέκι (το) = κοντό ανδρικό σακάκι συνήθως χωρίς μανίκια.

Γιάε = κοιτάξε (για δεξ)

Γιαγέρνω = επιστρέφω

Γκιουγκιουρίζω = πίνω κρασί ή άλλο υγρό από μπουκάλι, παγούρι ή άλλο σκεύος

Γλιτώνω = ξεφεύγω από κίνδυνο, επιβιώνω

Γομάρι = το φορτίο υποζυγίου

Δ

Δάμακας = μικρό απότομο κόψιμο πλαγιάς φυσικό ή τεχνικό

δασκάλι (το) = ο μαθητής

διαρμίζομαι = τακτοποιώ, φροντίζω

διάφορο (το) = η ωφέλεια, το κέρδος

Ε

εδά ('δα) = τώρα

είντα = τι (είναι τι άλλο)

έκεια = εκεί (αόριστα)

εκκειέ = εκεί (καθορισμένα)

εμά = επιφώνημα αντίρρησης, έκπληξη (εμά καημένε!)

εμποδίζομαι = αρρωσταίνω, συνήθως από υπερφυσική αιτία

έντηνε = νάτην, νάτηνε

επαδά = εδώ (σ' αυτό το μέρος)

επαέ = εδώ (σ' αυτή τη μεριά)

επίθεμα = το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα

έτσα = έτσι

ευειδής (ο) = όμορφος

ευερέθιστος = ευέξαπτος

Z

Ζευγάρι = τα δύο βόδια που σύρουν το αλέτρι ή το βολόσυρο

H

ηδυπάθεια (η) = φιληδονία

ήμπα = μήπως

ηττώμενος (ο) = αυτός που νικιέται

Θ

θέρος (το) = ο θερισμός

θες = θέλεις

θέτω = τοποθετώ κάτι, πλαγιάζω

θυρίδα = ειδικός χώρος σε τοίχο σπιτιού ή μητάτου, που χρησιμοποιείται σαν ντουλάπι

I

K

Καερέτι = εθελοντική προσφορά χειρονακτικής εργασίας, ηθική τόνωση

κακοπάντιδος (ο) = κακόβολος, δύσκολος, ανάποδος

κακοποδομένος (ο) = αυτός που έχει άσκημη κατάντια

καμπανός (ο) = ο στατήρας

κανάκισμα (το) = γλυκό τραγούδι που λέγεται συνήθως σε μωρά για να κοιμηθούν, το χαΐδεμα

καρπός (ο) = οι σπόροι των δημητριακών

κάρτσα (η) = η ράσινη βράκα, ρασόβρακα

κασέλα (η) = μεγάλο ξύλινο μπαούλο όπου φυλασσόταν τα προικιά

κατέχω = γνωρίζω, ξέρω

κάτης (ο) = γάτης

κατσοχοίρι (το) = μικρό τυρί που έφτιαχναν σφίγγοντας στις δύο χούφτες των χεριών τα υπολείμματα της μαλάκας που έμεναν στο καζάνι αφού την αφαιρούσαν για να φτιάξουν το τυρί

Κατωμερίτης (ο) = για τους Ανωγειανούς οι διαμένοντες στο Κάτω και Μέσα Μυλοπόταμο

κελαρικό (το) = ευρύχωρο ισόγειο δωμάτιο στο οποίο αποθηκεύονται τα εφόδια του γάμου

κλειδοκάτινο (το) = το μέρος της σπονδυλικής στήλης στα νεφρά

κλειδόσπιτο (το) = το τυρόσπιτο που κλείδωνε

κοντό = άραγε

κοπαριά (η) = το μονοπάτι που δημιουργείται με το πάτημα του χιονιού

Κουλεδάκι (το) = μικρό φρούριο που κτίστηκε στη περιοχή του υδραγωγείου την περίοδο κατοχής της Κρήτης από τις Μεγάλες Δυνάμεις

κουνέτο (το) = μικρό δοχείο, πήλινο, σιδερένιο ή αλουμινένιο στο οποίο έβαζαν το φαγητό για την εξοχή και το μητάτο

κουντούρα (η) = το τέλος του κύκλου του χορού

κουρές (οι) = εργασία και γιορτή συνάμα, κατά την οποία κουρεύονται στα μητάτα τα αιγοπρόβατα

κουρούπα (η) = μικρό πήλινο πιθάρι

κουτσανύχισμα (το) = τελετή στην οποία κόβεται το νύχι του μικρού παιδιού, με την υποχρέωση, αυτός που κουτσανιχίζει να βαφτίσει το επόμενο αδερφάκι του που θα γεννηθεί

κτήμα (το) = το γαϊδούρι

Λ

λαγωνάρης (ο) = το λαγωνικό

λαδόχοντρος (ο) = σιτάρι χοντροαλεσμένο στο χειρόμυλο τσιγαρισμένο με κρεμμύδι και ντομάτα

λάζαρος (ο) = τριβίδι που πηγαίνουν το Σάββατο του Λαζάρου, αντί κολύβων στην εκκλησία

λαργέρνω = αλαργέρνω, απομακρύνομαι

λεκανίδα (η) = αρκετά μεγάλη πήλινη πιατέλα για το ζύμωμα

λιανοπίνω = πίνω αραιά

λοτζέτα = ακάλυπτος χώρος σπιτιού στον πρώτο όροφο

Μ

μαγειρέματα (τα) = αυτά που μαγειρεύονται (συνήθως τα όσπρια)

μάντρα (η) = ωοειδής, συνήθως, πετρόκτιστος τοίχος με μια είσοδο (πόρος της μάντρας), όπου βάζουν τα αιγοπρόβατα για άρμεγμα ή ό,τι άλλο

μαντρατζής (ο) = αυτός, συνήθως παιδί ή έφηβος, που μετέφερε από το χωριό στο μητάτο τρόφιμα και άλλα εφόδια

μαρκοκλωστή (η) = κόκκινη κλωστή χρησιμοποιούμενη σε κεντήματα

μαρρόλιπος (ο) = το λίπος των μαλλιών των προβάτων

μάσκουλα (τα) = τα σιδερένια εξαρτήματα στα οποία περιστρέφονται τα φύλλα πορτών και παραθυριών

μετονά = με αυτό

μισερεύω = σακατεύω (μισερός = ο σακάτης)

μπαξίσι (το) = το φιλοδώρημα

μπάστος (ο) = καναπές στολισμένος με βάτο, λουλούδια και κουλούρια στον οποίο κάθεται το αντρόγυνο, πηγαίνοντας στο σπίτι του, μετά τη στέψη

μπόλια (η) = λινό ύφασμα που υφαίνεται στον αργαλειό

μποστάι (το) = χωράφι με καρπούζια, πεπόνια, ντομάτες κ.α.

μπουζουνέρα (η) = η τσέπη

Ν

νάναρα (τα) = τραγούδια για αποκοίμισμα των μωρών

ντα = τι (ιδιωματισμός – ει – ντα = τι)

νταμπιέτι (το) = η όρεξη

Ξ

Ξανοίγω = κοιτάζω

Ξεγλωσσισμένος = αποκαμωμένος, κουρασμένος υπερβολικά

ξεκοιλίδωμα (το) = το πολύ φαγοπότη

ξεναγκασάς = παρά τη θέληση (εξ' ανάγκης)

ξενίζω = παραξενεύω, εκπλήσσω

ξόμπλι (το) = στολίδι, σχέδιο κεντήματος, υφαντού, άλλου καλλιτεχνικού δημιουργήματος

Ο

οζά (τα) = τα ζα, το κοπάδι των αιγοπροβάτων

ομήγυρις (η) = συντροφιά, συγκέντρωση ανθρώπων

οργιαστική (η) = εδώ μεγάλη, πυκνή βλάστηση

ορτσάρω = προχωρώ γοργά και άμεσα

ορχούμαι = χορεύω

οψές = χθες

Π

πανδαισία (η) = πλούσιο φαγοπότι

παντάπασιν = παντελώς

παντήγγω = συναντώ

πανωκούμουλο (το) = κάτι είναι γεμάτο και πάνω απ' αυτό το περιεχόμενο σχηματίζει σωρό σαν ύβο καμήλας

παραμονή (η) = ο χρόνος (συνήθως η νύχτα) που το λείψανο παραμένει στο σπίτι

παραπαίω = τρικλίζω

παραχειμάζω = ξεχειμωνιάζω, η παραμονή του βοσκού με το κοπάδι του στο χειμαδιό

παραχρήμα = αμέσως

πάσο (το) = το φέρσιμο, η άνεση

πατάσσω = κτυπώ, πειράζω

πεδούλι (το) = κομμάτι δέρματος που ράβεται για να κλείσει τρύπα υποδήματος

πεντάρι (το) = μικρό πιθάρι

‘πίκαιρος (ο) = ο κεραστής, αυτός που αναλαμβάνει το κέρασμα ορισμένου τμήματος του γαμήλιου γλεντιού

πλουμί (το) = το στολίδι

ποθές = πουθενά

‘ποχερίζω = προσφέρω κάτι, συνήθως τρόφιμο που κρατώ στα χέρια

πράμα (το) = η περιουσία

πράσσω = συχνάζω

προσωδία (η) = η προφορά των λέξεων σύμφωνα με τους τόνους ή την ποσότητα των συλλαβών

προσώμι (το) = μικρό τετράγωνο υφαντό και πλουμιστό μαξιλαράκι που έθεταν στον ώμο και τοποθετούσαν το σταμνί

προύκα (η) = η προίκα

προυκάρικος (ο) = ο της προίκας

πυρόβολος (ο) = ο αναπήρας

P

Ραεκλίζω = προσφέρω κάτι, κάνω ραέτι

ραέτι (το) = το φίλεμα, η μικρή προσφορά τροφίμου ή άλλου πράγματος

ρασά (η) = το υφασμένο από μαλλιά προβάτου ύφασμα

ράσινο (το) = το μάλλινο

ρασόβρακα (η) = η μάλλινη κρητική βράκα από ρασά

ροζονάρω = κουβεντιάζω

ροκοχάρτης = επίμηκες πλουμιστό ύφασμα με το οποίο στερέωναν το μαλλί στη φουσκόρροκα

Σ

σακάζω = απογαλακτώ

σαμιά (η) = χαρακτηριστικές εγκοπές στ' αυτιά των αιγοπροβάτων που προσδιορίζουν τον ιδιοκτήτη

σασμός (ο) = εξομάλυνση διαφοράς (συμβιβασμός)

σημάδι (το) = ακριβό χρυσό δώρο (δακτυλίδι, μενταγιόν κ.α.) που χαρίζεται στην κοπέλα την ώρα του τελειώματος της παντρειάς (λογόστεμα)

σιδεροστιά = σιδερένιο σκεύος που βάζουν πάνω στην εστία (παραστιά), για να τοποθετήσουν το τσικάλι και να μαγειρέψουν, με ξύλα φυσικά

σκαφόνια (τα) = γυναικεία παπούτσια, λουστρινένια, με ένα κούμπωμα πάνω στον ταρσό

σκλέτη (η) = η μεγάλη οικογένεια, φάρα

σκλουντώ = συγκρούομαι, χτυπώ κάποιον με τον αγκώνα, τσουγκρίζω

σομπέτι (το) = η συζήτηση, η κουβέντα

σουβλομάνικο (το) = το ξύλινο τμήμα, η λαβή του σουβλιού

σουβλόρριζα (η) = το μεταλλικό τμήμα του σουβλιού

σουσουμί (το) = το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα

σπαθόβεργα (η) = ξύλινη διακοσμητική μαγκούρα σε σχήμα σπαθιού

σπιτάρης (ο) = ο διαμένων στο σπίτι του όλη τη διάρκεια του χρόνου (εδώ ο γεωργός)

στρατολάτης (ο) = ο οδοιπόρος

συβάζω = κάνω κάποιον να αποδεχτεί τις απόψεις μου

συζευτές (οι) = οι δύο ιδιοκτήτες του ζευγαριού των βοδιών

συνοροβλογημένοι (οι) = οι νεόνυμφοι, οι πρόσφατα παντρεμένοι

συντεκνιά (η) = η βάπτιση

σφαρώ = βαδίζω

σφίγγω = εδώ τρέχω

Τ

Τουλόγουσου = εσύ (του ελόγου σου)

τουπί (το) = το κατασκευαζόμενο με ειδικές βίτσες και καλάμι σκεύος (ή και μεταλλικό), στο οποίο τοποθετείται το υλικό (μαλάκα) και μορφοποιείται το τυρί

τούτεσές = αυτές εδώ

τράφος (ο) = πετρόκτιστος (ξηρολιθοδομή) τοίχος περίφραξης

τρεζός (ο) = ο τρελός

τρεχαπετάμενος (ο) = τόσο γρήγορος σαν να πετά

τριβίδι (το) = μεγάλο ωοειδές ψωμί (συνήθως το πηγαίνουν δώρο σε βάφτιση)

τρικοκκιά (η) = δέντρο του Ψηλορείτη με τους αμέτρητους μικρούς καρπούς, κόκκινους όταν ωριμάσουν

τρόχαλος (ο) = ο σωρός από πέτρες

τσελέκια (τα) = χειροπέδες

τσικαλοπιάσματα (τα) = μικρά, διπλά κομμάτια μάλλινου υφάσματος συνδεδεμένα με βοστάγι για να πιάνουν το ζεστό τσικάλι

τυροκέλι (το) = πετρόκτιστο μητάτο στο οποίο τοποθετούσαν κυρίως για ωρίμανση τους ανθότυρους (μητάτο – τυροκέλι – κούμος – μάντρα – κλειδόσπιτο)

Υ

Υπόρχημα = μέλος που τραγουδιέται συνοδεύοντας το χορό, χορευτικό τραγούδι

Φ

φέλπα (η) = το βελούδο

φραμπαλάς (ο) = πτυχωτή και συνήθως πολύχρωμη ταινία στον ποδόγυρο του φουστανιού

φάρδος (ο) = σακί εμπορίου

φαητό (το) = το φαγητό

Χ

Χαχαλιά = η χουφτιά

Χαρμίζω = βάζω κάτι κάπου με πίεση

Χλούβω = σιωπώ, κρύβομαι σιωπώντας

Χουρχουδόβεργα = ίσιο μπαστούνι με εξογκωμένο το πάνω μέρος του (χουρχούδα), που ήταν και η λαβή

χωριολάτης (ο) = ο ερχόμενος από το χωριό

Ψ

ψεφιά (η) = η ψευτιά

ψιμυδευτός (ο) = ο πιτήδειος και περιποιημένος

ψωμομαντίλα (η) = μάλλινο πλουμιστό ύφασμα τ' αργαλειού, που σκέπαζαν τα ψωμιά στην ξύλινη πλαστήρα

Ω

Ωστό = μέχρι (ως ότου)

9.2: Ερμηνεία φράσεων με ιδιαίζουσα σημασία

Άσπρος πάτος = Πίνω μέχρι την τελευταία σταγόνα το κρασί (πιυτό) που μου προσφέρεται.

Βαθιάν αυγή = Το θαμποχάραγμα.

Βγαίνω στσι πόντους = Είμαι στα όρια του ύψους, ή πάνω από αυτά, που απαιτούνται.

Βράζω ρέγγι = Παίζω παιχνίδι σε βάρος κάποιου.

Δε γνώρισε μοίρα = Δεν παντρεύτηκε.

Δεν το βάνει κάτω = Επιμένει.

Δυο μέρες με τίνασε = Δύο μέρες με κρατούσε ρίγος.

Ένας να μην ‘πομείνει = Όλοι δηλαδή να πεθάνουν.

Η δουλειά θαν’ έχει οργιά = Η δουλειά θα έχει συνέχεια.

Θα σου τονέ χορέψω γω! = Θα τον περιποιηθώ,θα τον τιμωρήσω.

Με τσ’ υγεία σου τη χυλόφτα = Τη φράση έλεγαν στους μη παντρεμένους νέους και νέες όταν ακουόταν το ξετέλεσμα της παντρείας.

Ο λύχνος τσινά = Όταν στο λάδι του λύχνου υπάρχει νερό, η λάμψη κάνει εκρήξεις, τότε ο λύχνος τσινά.

Οργιαστική βλάστηση = έντονη, πληθωρική βλάστηση.

Ό,τι κολλήσει = Ότι πιάσομε.

Πάτημα μάλλινων υφαντών = Μερικά από τα μάλλινα υφαντά για να βγάλουν χνούδι τα πατούσαν. Τα τοποθετούσαν σε μεγάλες λαξευτές, ξύλινες σκάφες και βάζοντας νερό και σαπούνι τα κτυπούσαν με τις φτέρνες των ποδιών κρατώντας με το ένα χέρι κοντό σκοινί στερεωμένο στον τοίχο και με το άλλο μια χαχαλόβεργα.

Πύρωσαν οι μπρόκες των στιβανιών = Παλιά για να διατηρούνται οι σόλες των υποδημάτων κυρίως των βοσκικών, περισσότερο χρόνο, τους έβαζαν μπρόκες (καρφιά με ημισφαιρικές κεφαλές). Αυτές οι μπρόκες πύρωσαν (άναψαν).

Στον ντελάλη ας πουληθεί το πράμα του κυρού μου = Η δια πλειοδοσίας εκποίηση ακινήτων μετά από δικαστική απόφαση. Κατ’ αυτήν χρησιμοποιούσαν ντελάλη.

Τση χρονιάς το γάλα = Οι εργαζόμενοι το καλοκαίρι στο μητάτο πληρώνονταν με τη λήψη γάλακτος. Το γάλα που έπαιρνε κάποιος στη διάρκεια μιας περιόδου ήταν το γάλα της χρονιάς.

Φρούδι της σπηλιάρας = Η πάνω άκρη (το φρύδι) της εισόδου σπηλιάς.

9.3: Τοπωνύμια

1.Μαύρη Κορφή, Καυκαλοσπηλιάρα, Μαύρος Κούμος, Ασπρο Αρμί, Σκοινάκου Σκάλα, Γριάς Αναβολέματα, Βρωμόνερο, Γωνιανά = Περιοχές που οριοθετούν τα νότια και ανατολικά σύνορα του χώρου των Ανωγείων.

2.Κορατσίνια = Τοποθεσία στα δυτικά όρια μεταξύ Ανωγείων και Ζωνιανών, προς τη μεγάλη κορφή του Ψηλορείτη.

3.Ρούβας = Περιοχή με ονομαστό δάσος μεταξύ περιοχής Ανωγείων και Γέργερης.

4.Ζώμυθος = Ιστορικός και αρχαιολογικός χώρος. Βρίσκεται στον επαρχιακό δρόμο Ανώγεια – Νίδα και σε απόσταση 10 χλμ. από τα Ανώγεια.

5.Τριγιόδος = Περιοχή δυτικά της Ζωμύθου, με ονομαστή πηγή και ορειβατικό καταφύγιο.

6.Βρουλίδια = Περιοχή βορειοδυτικά της Ζωμύθου με θαυμάσιο δάσος.

7.Κάτω Αόρι = Το τμήμα της ορεινής περιοχής των Ανωγείων από τα Ανώγεια μέχρι τις περιοχές Ζωμύθου και Τριγιόδου (παλιά μεγάλο μέρος του εκαλλιεργείτο).

8.Πάνω Αόρι = Οι νοτιότερες του Κάτω Αοριού περιοχές, μέχρι τα σύνορα του χώρου των Ανωγείων.

9.Νίδα, Πηγή Χριστού, Εκκλησία Χριστού, Ιδαίο Άντρο = Αρχαιολογικοί χώροι, ευρισκόμενοι στο νότιο μέρος της ορεινής περιοχής των Ανωγείων και σε απόσταση 22 χλμ. απ' αυτά. Αμαξιτός δρόμος συνδέει τα Ανώγεια με τους χώρους αυτούς. Στη Νίδα και από το Δημοτικό Ξενώνα προς την πλαγιά της μεγάλης κορφής του Ψηλορείτη συναντούμε διαδοχικά και σε μια απόσταση 800 περίπου μέτρων την Πηγή του Χριστού, την Εκκλησία του Χριστού και το Ιδαίο Άντρον.

10.Παναμπέλια = Η πρώτη πεδινή και καλλιεργούμενη περιοχή που συναντούμε ανεβαίνοντας προς Ζώμυθο και Νίδα (2 περίπου χιλιόμετρα από τα Ανώγεια).

11.Λίμνη = Παλαιότατο τεχνικό κατασκευάσμα για συγκέντρωση νερού με στόχο το πότισμα βοδιών και αιγοπροβάτων (ευρίσκεται σήμερα μέσα στο χώρο της «Ντελίνας»).

12.Χωμάτου = Θέση απέναντι από το συνοικισμό Μετόχι Ανωγείων.

13.Κορφή Πλάκας = Η κορυφή της πλαγιάς νότια του συνοικισμού «Περαχώρι Ανωγείων».

14.Ανεμόμυλος = Περιοχή βόρεια των Ανωγείων (1 χλμ.), όπου υπήρχε ανεμόμυλος ο οποίος λειτουργούσε για πολλά χρόνια (Αρχές 20^{ου} αιώνα). Τμήμα του κτιρίου σώζεται ακόμα και σήμερα.

15.Σίσαρχα ή Σείσαρχα = Οικισμός που ανήκει στο Δήμο Ανωγείων. Βρίσκεται ανατολικά και στο δημόσιο δρόμο που συνδέει τα Ανώγεια με το Ηράκλειο. Πήρε το όνομα Σίσαρχα από την εκδοχή ότι από εκεί άρχιζε ο δρόμος προς τις Σίσες. Κατά δεύτερη εκδοχή πήρε το όνομα Σείσαρχα από τη ζωνηράδα των κατοίκων που συχνά έσειαν τας αρχάς.

16.Δανούζα = Σε μικρή απόσταση από την ανατολική είσοδο των Ανωγείων, στο δημόσιο δρόμο προς το Ηράκλειο (500 μέτρα) βρίσκεται η περιοχή των Δανουζών με την θαυμάσια και αξιοποιημένη πηγή της. Εκεί κτίστηκε τελευταία η εκκλησία της Αγίας Τριάδας.

17.Αγία Παρασκευή = Το μεγάλο μοναστήρι που δέσποζε στην περιοχή στα πρώτα χρόνια δημιουργίας του οικισμού των Ανωγείων και πριν απ' αυτόν. Το μόνο που σώζεται από το μοναστήρι είναι η εκκλησία που βρίσκεται μέσα στο Δημοτικό Νεκροταφείο (Ανατολική είσοδος των Ανωγείων).

18.Λαγκός = Γειτονιά των Ανωγείων. Η νοτιοδυτική άκρη της βρίσκεται ανάμεσα Κατσαμπά και Τσουρολιό. Εδώ εικάζεται ότι εγκαταστάθηκαν οι πρώτοι οικιστές των Ανωγείων.

19. Νεκροταφείο = Ο Μπογιατζής εννοεί το νεκροταφείο που υπήρχε στο χώρο όπου κτίστηκε στη δεκαετία του 1950 το Γυμνάσιο των Ανωγείων. Άλλα παλιά νεκροταφεία ήταν: 1) Του Περαχωριού (προς την Καραπιδιά), 2) Του Αγίου Γεωργίου (στο χώρο του Πολιτιστικού Κέντρου) και τα μεταγενέστερα Δημοτικά: Ένα στον Ανατολικό (εγκαταλείφθη) και το λειτουργούν σήμερα νεκροταφείο της Αγίας Παρασκευής.

20.Μειντάνι – Αρμί – Λιβάδι = Πλατείες Ανωγείων.

21.Κορίτσι – Καμπιά – Βάρσαμος = Περιοχές του Πάνω Αοριού Ανωγείων.

22.Σπαθαριά, Μάκρης, Νοτικά, Ξικομπέραμα = Γεωργικές περιοχές βόρεια των Ανωγείων.

23.Δαφνές, Κεράσα, Δαμάστα = Χωριά επαρχίας Μαλεβιζίου Ν. Ηρακλείου.

24.Καμαριώτης, Γωνιές = Γειτονικά με τα Ανώγεια χωριά του Ορεινού Μαλεβυζίου.

25.Αξός, Βενί, Γαράζο, Πέραμα, Αίμονας, Χόνος, Αλόιδες, Σίσες = Χωριά της επαρχίας Μυλοποτάμου.

Σίταρχα

10.0: Επίλογος

Όσοι έχουν επισκεφθεί τ' Ανώγεια, μένουν έκθαμβοι από το σκληροτράχηλο τοπίο, την άγρια φύση (και στις τέσσερις εποχές του χρόνου) και την ελευθερία που αισθάνεται στις βουνοκορφές του Ψηλορείτη. Με το που πατάει κανείς το πόδι του στ' Ανώγεια νιώθει από την πρώτη στιγμή έκδηλη την ζεστασιά της φιλοξενίας που είναι πρόθυμοι να του προσφέρουν οι Ανωγειανοί. Οποιοσδήποτε επισκέπτης μπορεί να καταλάβει από τις καθημερινές τους συνήθειες, ότι η σύγχρονη ζωή των Ανωγειανών εξακολουθεί να διαπνέεται από έντονα ιστορικά – παραδοσιακά στοιχεία.

Πολλές είναι οι αφορμές για κοινωνικές εκδηλώσεις όπως η βάπτισμα, ο γάμος, η κηδεία, αλλά και οι απλές κοινωνικές συνάξεις, καντάδες κ.λπ.. Μέσα απ' αυτές οι Ανωγειανοί εκφράζουν τα συναισθήματά τους με το γνησιότερο τρόπο μέσω της ντόπιας λαλιάς και έκφρασης τους και άλλων στοιχείων που συνθέτουν την ιδιαιτερότητά τους ως πληθυσμιακή ομάδα. Επίσης, είναι ευρέως γνωστό το πόσο γλετζέδες είναι μια που διακρίνονται τόσο στο χορό και στη μουσική – τραγούδι, όσο και στις τέχνες γενικότερα. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι ο Ανωγειανός είναι ποιητής, μουσικός, μαντιναδόλογος, τραγουδιστής, χορευτής, γεγονός που ενισχύεται από την πληθώρα των ποιοτικών καλλιτεχνών πανελληνίας εμβέλειας, όπως ο Νίκος Ευλούρης, ο Ψαραντώνης, ο Λουδοβίκος, ο Βασίλης Σκουλάς και πολλοί άλλοι.

Τα παραπάνω στοιχεία επιβεβαιώνονται τόσο από τις συνεντεύξεις που πήραμε όσο και από το πλούσιο φωτογραφικό υλικό που παραθέτουμε στην εργασία.

Στις συνεντεύξεις που διεξήχθησαν έγινε προσπάθεια αναφοράς σε όλα τα θέματα ώστε να υπάρχει μια – πλήρης εικόνα για το χωριό και τους ανθρώπους του. Τα θέματα τα οποία αναπτύχθηκαν ήταν γενικά για τον τρόπο ζωής του Ανωγειανού στο χωριό του. Δηλαδή, τα επαγγέλματα που εξασκούν και την κοινωνική τους δραστηριότητα, καθώς και τις κύριες ασχολίες των Ανωγειανών για τις βιοποριστικές τους ανάγκες, την κοινωνική τους προσφορά στο χωριό αλλά και ευρύτερα.

Επίσης, έγιναν αναφορές και στην ανωγειανή μουσική, το τραγούδι, το χορό, αλλά και τη μαντινάδα καθώς και από πού αυτή αντλεί τη θεματολογία της. Ακόμα προσπαθήσαμε να συλλέξουμε στοιχεία για τις κοινωνικές εκδηλώσεις, όπως η βάπτισμα, ο γάμος, η κηδεία, τα πανηγύρια, οι καντάδες και άλλα συναφή.

Σημαντικά ιστορικά στοιχεία συλλέχθηκαν, επίσης, από τις συνεντεύξεις για τη ζωή των Ανωγειανών στα παλαιότερα χρόνια και κατά πόσο έχει αυτή επηρεαστεί από τις σημερινές ευκολίες, τον τουρισμό κ.λπ.. Άξια λόγου είναι επίσης και η αναφορά του Παπαντρέα σε ένα ακόμα σημαντικό ιστορικό γεγονός, το οποίο δεν είναι ευρέως γνωστό, αλλά ούτε καταγεγραμμένο στην ιστορία. Μας κατέθεσε ότι έλαβε χώρα ένα τέταρτο ολοκαύτωμα των Ανωγείων το 1866, όπου το χωριό έζησε ξανά τη φρίκη της ισοπέδωσής του χωριού. Τέλος, με τις ερωτήσεις που τους έγιναν καταφέραμε την εξωτερική των προβληματισμών τους σε μεγάλο αριθμό θεμάτων, τα οποία συζητήθηκαν και είχαν σχέση με την παράδοση, τη συνέχισή της και την περαιτέρω εξέλιξή της.

Κλείνοντας την εργασία αυτή μπορούμε να πούμε ότι οι Ανωγειανοί ως γνήσιοι απόγονοι των Κουρητών, όπως οι ίδιοι ισχυρίζονται, γλεντούν ακόμα και το πόνο τους εκφράζοντας όλα τα συναισθήματά τους μέσα από τα τραγούδια και το χορό τους και εξακολουθούν να «αντιστέκονται» σθεναρά στις σειρήνες της παγκοσμιοποίησης, αποτελώντας ένα από τα τελευταία προπύργια της κρητικής αλλά και γενικότερα της ελληνικής παράδοσης. Τέλος, οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι οι Ανωγειανοί δεν αποτελούν απλούς θεματοφύλακες της παράδοσης αλλά ενεργούς συνεχιστές της, όπως εκφράζεται και στη ρήση που ακολουθεί:

**«Λαός που τη παράδοση ξεχνά και δεν θυμάται,
στο λήθαργο του μαρασμού παντοτινά κοιμάται».**

11.0: Περίληψη

Η συγκεκριμένη εργασία, έχει ως σκοπό την παρουσίαση διαφόρων στοιχείων που χαρακτηρίζουν την ιστορία των Ανωγείων, το πρόσφατο παρελθόν αλλά και τις σύγχρονες καθημερινές εκφάνσεις της ζωής στο χωριό. Η προσέγγιση των θεμάτων της εργασίας, έγινε με σφαιρικό τρόπο περιγράφοντας γεωγραφικά, πολιτικά, ιστορικά, κοινωνικά και άλλα θέματα. Στην εργασία αυτή, σκιαγραφείται ο Ανωγειανός σύμφωνα με τις λειτουργίες του ως ένα κομμάτι της κλειστής αυτής κοινωνίας, μέσα από διάφορους ρόλους που διατελεί, είτε αυτό είναι το επάγγελμά του, είτε για κάποιο κοινωνικό γεγονός που λαμβάνει χώρα στα Ανώγεια.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, εκτός από τα περιγραφικά στοιχεία, παρατίθενται στοιχεία από συνεντεύξεις με παράγοντες της τοπικής κοινωνίας (ιερέας, μαντιναδολόγος, λυκειάρχης, μουσικοί, μαθητές, ζωγράφος κ.α.), τα οποία από το ένα μέρος επαλήθευσαν τα όσα αναφέρονται στην εργασία και από την άλλη συμπλήρωσαν πολλές απ' τις πτυχές που αναλύθηκαν.

Οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν κατά τα διαστήματα Δεκεμβρίου 2005 – Ιανουαρίου 2006, Απριλίου – Μαΐου 2006 και Μαρτίου – Απριλίου 2007. Τα στοιχεία που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι παράγοντες ενεργούν όχι μόνο ως θεματοφύλακες της παράδοσης, αλλά και ως συνεχιστές και μεταλαμπαδευτές πολλών από τα αυθεντικά στοιχεία που χαρακτήρισαν επί αιώνες τους Ανωγειανούς. Η διαπίστωση αυτή μας πείθει ότι η «αντίσταση» που ασκείται από τους Ανωγειανούς στις μέρες μας ενισχύεται από κοινωνικούς, πολιτικούς και θρησκευτικούς παράγοντες και συμβάλλει στο να καταστούν τα Ανώγεια ως ένα άντρο κατά της ομογενοποίησης και της ισοπέδωσης των πολιτισμικών αξιών και της παράδοσης που ασκείται στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης.

Τέλος, σε ορισμένα κεφάλαια παρατίθενται διάφοροι προβληματισμοί εμπόλημα στο κύριο σώμα της εργασίας με αφορμές κυρίως από τα λόγια των συνεντευξιαζόμενων, όσων αφορά γενικά την τοπική κουλτούρα της Κρήτης και ιδιαίτερα των Ανωγείων.

11.0: Παράρτημα Α

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Χαιρέτης: Ο χορός ανάγκη βασάνων.

Στο χορό χαμηλά τα μάτια.

Όταν χορεύω με κλειστά τα μάτια θωρώ πιο πολλά.

Πόλλά τα θέματα της μαντινάδας.

Η λύπη πιο πολλή απ' τη χαρά.

Η χαρά βγαίνει από τον πόνο.

Εάν δεν χορέψω δεν μπορώ να σου πω για το χορό.

Με το χορό λες πολλά.

Μανώλης Πασπαράκης (Στραβός). Ήτονε από κοπέλι.

Παρατηρούσα τους παλαιότερους για να μάθω να χορεύω.

Κρατούσα το κλαδί και μάθαινα το χορό.

Χανιώτη Μαλεβυζιώτη, Πηδηκτό, Χυματικό.

Ψαραντώνης: Αγαπημένος μου καλλιτέχνης.

Από την οικογένεια χόρευε η μάνα μου.

Τανγκό παιζόταν παλαιότερα και στ' Ανώγεια.

Ενεργή συμμετοχή στα γλέντια.

Όλο και κάτι έχει χαθεί από την αρμάδα της παράδοσης.

Στο χωροστάσι η γνήσια έκφραση όχι στα χορευτικά.

Αποδοχή χορευτικών φιγούρων και από τους γύρω και από τον εαυτό σου, ελεύθερη έκφραση στο χορό.

Καλός χορευτής: Κλείσιμο στο εσωτερικό της ψυχής να το νοιώθεις.

Χορός: Ακτινογραφία θώρακος ο τρόπος που χορεύεις.

Ο χορός είναι τέχνη.

Ο χορός είναι στο μυαλό και τα μέλη του σώματος εκτελούν.

Παπαντρέας: Αρκεί και μια μικρή στροφή.

Τελετή Διονυσιακή ο γάμος (3500-4000 χρόνια).

Και δύο χωροστάσια στον ίδιο χώρο και χορό.

12-15 ώρες συνεχόμενο γλέντι στους γάμους.

Γεννιέσαι με τον ρυθμό.

Η ώρα του χορού στιγμή απελευθέρωσης.

Ο καθένας χορεύει για τον εαυτό του και όχι για το τι θα πουν οι άλλοι.

Χορεύω πρώτος αλλά σέβομαι και τους υπόλοιπους και τους δίνω το χρόνο τους.

Καλός χορευτής αυτηνού που του βγαίνει κάτι που δεν βγαίνει στους άλλους και όχι να μην χάνω το βήματα για πολύ ώρα.

Ο χορός είναι μια στιγμή αλήθειας.

Οι χορευτές τη μουσική πρέπει να ακολουθούν, αλλά ο λυράρης πρέπει να βλέπει και το χορευτή για να εκφραστεί ο χορευτής.

Κατάληξη ότι πρέπει να υπάρχει συνεργασία μεταξύ οργανοπαιχτών και χορευτών.

«Λαός που τη παράδοση ξεχνά και δε θυμάται, στο λήθαργο του μαρασμού παντοτινά κοιμάται».

Χαιρέτης: Έχω εκατό μηδενικά, μα όταν δεν μπει το ένα, ξάνοιξα μα δεν έβρηκα αξία σε κανένα.

Παπαντρέας: Ο λυράρης μπορεί να υπονομεύσει τον χορευτή γιατί έχει την δύναμη και είναι πιο αποδεκτό.

Μαντολίνο, λύρα, λαούτο, μπαντούρα, ασκομπαντούρα.

Συμβολή οικογενειών στο χωριό.

Ανάλογα το πόσο μεγάλο είναι το σόι αλλά, όλοι έχουν βάλει το ληθαράκι τους για να γίνουν τα Ανώγεια, Ανώγεια.

Κτηνοτροφία, γεωργία και χορός.

Καντάδες γίνονται ακόμα, ιδιαίτερα το καλοκαίρι.

Τα Ανώγεια, μοναδικό άντρο αντίστασης κατά της παγκοσμιοποίησης.

Ο τουρισμός είναι περαστικός και δεν αλλοιώνει τον ντόπιο.

Ο ντόπιος αφομοιώνει τον ξένο.

Γάμος: Τρεις μέρες προετοιμασία γάμου.

Ακάλεστοι όλοι.

Εξήντα – εβδομήντα γυναίκες τα κουλούρια (ξομπλιάστρες) οι οποίες θα καλεστούν.

Συμμετέχει όλο το χωριό.

Ρεβύθια με μπακαλιάρo, μελιτζάνες με πατάτες τα παραδοσιακά φαγητά του γάμου.

Όλο το χρόνο μπορεί να μην ψηθούν.

Στην πλατεία όταν γίνει ο γάμος θα φάνε πρώτα οι ξένοι (καλεσμένοι).

Οι συγγενείς θα πρωτοχορέψουν τρεις χορούς.

Θα φύγουν να πάρουν τα προυκιά.

Έχουν δημιουργηθεί παρεξηγήσεις σε αυτό το έθιμο ακόμα και σήμερα (αν τα πήραν ή αν τους τα δώσαν).

Παίρνουν το εικόνισμα, χτυπούν το χαβάλι (μπρούτζινο κιούπι).

Παίρνουν τις κουλούρες (τυλιγμένες) που έχουν μέσα, φυστίκια, καραμέλες ή ότι άλλο.

Παίρνουν τους μαντιλέδες που τους έχει φτιάξει η νύφη για τους συγγενείς του γαμπρού.

Γυρνάνε στο χωροστάσι και κάνουν τρεις – τέσσερις χορούς και παίρνουν το γαμπρό με το λυράρη να πάρουν τη νύφη.

Την ώρα του μυστηρίου κρατάνε απ' έξω απ' την εκκλησία μια κανάτα κρασί με δύο κουλούρια ζομπλιαστά.

Ο αδερφός του γαμπρού στα προυκιά, παίρνει το βασιλικό με τον οποίο βαυαλίζουν το πρόβειο γάλα με ένα σταυρό με ένα σταυρό από καλάμι, στο σταυρό καρφωμένα τρία μήλα.

Κερνάνε ψωμί με το κρασί και χορεύουν και έξω από την εκκλησία.

Στο σπίτι του γαμπρού περιμένουν οι γράδες με τα μαύρα, λόγω ιστορικών καταστάσεων.

Μια γριά γυναίκα θα βάλει άσπρο μαντήλι και αυτή θα χαρίσει στη νύφη.

Πρώτα η πεθερά δίνει ένα βαζάκι με μέλι.

Δύο βρακοφόροι περιμένουν με δύο μαυρομάνικα μαχαίρια, καρφωμένα στο ανώφλι του σπιτιού.

Από κάτω το αντρόγυνο σταματά και στέκει για το χάρισμα της νύφης.

Σπάσιμο του ροδιού ή καρπούζας μέσα στο σπίτι.

Το αντρόγυνο κάθεται στο μπάστο και τους πετούν ένα αρσενικό κοπέλι στη ποδιά τους.

Μετά τους χαρίζουνε.

Κέρασμα καρπούζι με κρασί.

Οι συγγενείς της νύφης έχουν χαρίσει στην εκκλησία.

Πάνε στο γλέντι κατά της δέκα.

Εκεί τριάντα άντρες κρατούν ψηλά σηκωμένα γουλίδια.

Χορεύουν ένα, δυο χορούς.

Την επομένη προσφέρουν το γουρούνι για όσους δουλέψαν στο γάμο.

Χαιρέτης: Την ημέρα του γάμου σπάνε τα τειχιά και σμίγουν οι ανθρόποι.

Παπαντρέας: Ως προς την ενδυμασία στο γάμο, μόνο οι μαντίλες είναι άσπρες.
Τα τελευταία χρόνια βάζουν πολύ τις κοιλότες.
Αυτό είναι συνήθειο περισσότερο των νέων γενεών.
Έτσι τα βρήκαμε και τα συνεχίζουμε.

Κηδεία: Συμμετέχουν όλοι.
Άμα ποθάνει ο γείτονας και ο δικός μου νεκρός είναι εκεί πέρα.
Μετά την κηδεία, από το νεκροταφείο πλένουν τα χέρια τους.
Στέκει στο σπίτι μια γυναίκα και ραντίζει γι τον εξαγνισμό.
Στρωμένο τραπέζι, άσπρα πανιά στον καθρέπτη και στην τηλεόραση.
Τέλεση τρισάγιου, ξεβιδώνουν τα μπουκάλια.
Μοιρολόι από τις γυναίκες.
Όχι πληρωμένες μοιρολογήτρες.
Πολλές φορές παίζουν όργανα και λένε μαντινάδες πάνω στον τάφο.
Αυτό είναι το μοιρολόι του άντρα.
Μηνύματα αποπροσανατολισμού στην τηλεόραση από τις εκπομπές..
Αναγνώριση από τους υπόλοιπους για τον πολιτισμό των Ανωγείων και των καθημερινών τους συνηθειών.
Παλιότερα κουβέντες στα καφενεία χωρίς τηλεόραση.
Γινόταν οι παρέες με κουραμά (ρεφενέ).
Μας λένε ρατσιστές, εγωιστές, τοπικιστές.
Είμαι τοπικιστής μέχρι αηδίας και γιατί να μην είμαι.
Ανωτερότητα κατά πολύ από τα ζωνιανά και τα Σφακιά πολιτιστικά, παρόλο που τα Ζωνιανά απέχουν μόνο έξι – επτά χιλιόμετρα.
Μετά από πρότασή μου είχε έρθει ο Βουλγαράκης.
Κατά της οπλοχρησίας αλλά και κατά του αφοπλισμού της Κρήτης.
Υπέρμαχος των όπλων.
1938 παράδοση του οπλισμού στο Μεταξά.
Λόγος για την κατάληψη της Κρήτης από τους Γερμανούς.
Πληθυσμός Ανωγείων 2500 – 3000
Δύσκολο όταν μένουν τα παιδιά στο χωριό.
350 άντρες ανύπαντροι στο χωριό.
Ορισμένες παντρείες στο χωριό τελευταία αλλά χωρίς προοπτικές. Ξεχωριστή λειτουργία στους άντρες.

Αναγκαίο κακό το κινητό.

Στο βωμό της πολυτέλειας θυσιάζονται τα πάντα.

Δεν υπάρχει ακόμα παντρεία με αλλοδαπό.

Δεν υπάρχουν Αλβανοί στο χωριό.

Μόνο κάποιοι Ρουμάνοι και Σύριοι πολιτικοί πρόσφυγες.

Κουρά: Το πανηγύρι των ζώων.

Άλλοι οι κουράροι και άλλοι οι καλεσμένοι.

Τρεις χιλιάδες λέξεις Δωρικής διαλέκτου που τις χρησιμοποιούμε ακόμη και πολλές φορές δεν ξέρουμε γιατί τις χρησιμοποιούμε.

Ανώγεια – Άνω γη.

Οι γύρω οικισμοί αναφέρονται ως Ανώγεια χωριά.

Το χωριό κήκε από τους Τούρκους το 1822 και 1866 και κατά άλλη μια εκδοχή και το 1867 και από τους Γερμανούς 1944.

Την εφημερίδα εκδίδει η εκκλησία ανά τρεις μήνες.

6.000 φύλλα και 12.000 επισκέψεις στο Ίντερνετ.

Οι παπάδες το πολεμάνε και έχουν σταλθεί πίσω οι εφημερίδες με επιστολές «να μην ξανασταλεί», «απαράδεκτο»

Ο Ανωγειανός πηδηχτός είναι πυρρίχιος, πολεμικός.

Ο πρώτος παλαιότερα σ' αυτό το χορό έκλινε τον κύκλο με τον τελευταίο.

Βουβός χορός αδιευκρίνιστος.

Υακίνθεια: Αφιερωμένα στο Δία.

Σε προηγούμενα Υακίνθεια ήταν στις κορφές τρία – τέσσερα τύμπανα στις κορφές παίζοντας τον Πηδηκτό και τα παιδιά του συλλόγου χορέψανε υπό τον ήχο των τυμπάνων.

Ριζίτικα όχι, μόνο μαντινάδες.

Λουδοβίκος φοβερός.

Νίκος Ξυλούρης: Μάθανε τα' Ανώγεια εξ' αιτίας του.

Κάθε εποχή με λίγους ανθρώπους που είναι σημαίες του τόπου προχωρά η παράδοση.

Χαιρέτης: «Την ιστορία του χωριού θα πω με λίγα λόγια, ότι το κάψαν τρεις φορές και πάλι είναι Ανώγεια».

Παπαντρέας: 1947 Δήμος τιμής ένεκεν από το κράτος λόγω των θυσιών.

Προϋπήρξε Δήμος και το 1890 με Καμαριώτη, Αξό, Λιβάδια, αλλά μετά διάλυσαν τα πράγματα.

Τρίμπου: Τη γυμναστική στα σχολεία πρέπει να την κάνουν οι γυμναστές.

όλα τα παιδιά του χωριού ξέρουν να χορεύουν.

Το γυμνάσιο πήρε τη δεύτερη θέση πανελλαδικά όσο ήμουν στο γυμνάσιο και το 2003 το λύκειο πήρε την πρώτη θέση πανελλαδικά και το 2004 τη δεύτερη.

Εγώ είχα ασχοληθεί με αυτά.

Βοήθεια μόνο στην οργάνωση.

Ελεύθερα για να βγει η αυθεντικότητα όπως στα πανηγύρια.

Όχι σαν μαριονέτες.

Συμμετάσχουν όλα τα παιδιά στους γάμους.

Τώρα δεν υπάρχει σχολή χορού στ' Ανώγεια.

Χαιρέτης: Ο χορός είναι τρόπος ζωής.

Τρίμπου: Να μάθουν τα βήματα στη σχολή αλλά θα ξεχωρίσει αυτός που θα βάλει τη ψυχή του.

Επειδή πληρώνετε η σχολή πρέπει να δείξει τη δουλειά της, γι' αυτό γίνονται οι παραστάσεις.

Είμαι κατά των παραστάσεων.

Δεν γίνεται να χορέψουν όλοι το ίδιο καλά, γιατί είναι και ταλέντο.

Χαιρέτης: Ο χορός είναι ένα δέντρο που χορεύουν τα φύλλα, οι κλώνοι αλλά ο κορμός δεν κουνιέται τόσο.

Τρίμπου: Δεν ξέρουν όλοι οι γυμναστές να χορεύουν.

Ας δίδασκαν οι γυμναστές χορούς και εκτός τοπικής κοινωνίας, για να γνωρίσουν την κουλτούρα και των άλλων περιοχών.

Τη χειρότερη γνώμη για την πλειοψηφία των γυμναστών.

Τον ρυθμό τον έχεις, αν όχι με την προσπάθεια όλα βελτιώνονται.

Χαιρέτης: Όταν χορεύω ξεκουράζομαι.

Δεν χρειάζεται να πιεις για να φτιαχτείς ώστε να χορέψεις.

Η μουσική και ο χορός κουβαλά το δικό του πιστό.

Τρίμπου: Χρειάζεται μια ιστορική, γεωγραφική τοποθέτηση του διδάσκοντα για τον κάθε χορό ώστε να καταλάβουν λίγα πράγματα.

Άντεξαν οι χοροί που ο λαός αγάπησε περισσότερο.

Πρέπει να διδάσκονται πρώτα οι χοροί που χορεύονται και ζουν.

Βασίλης: Παλιά χόρευαν πιο σεμνά.

Αλλιώς χορεύω με τους φίλους μου και αλλιώς με τους παλιούς.

Πρότυπο τους παλιούς και δημιουργείς το δικό σου στυλ.

Πρότυπο ως λαουτιέρη τον Τζουγανάκη (Ο Χαιρέτης λέει να το σβήσουμε από την κασέττα, υπήρξε δισταγμός για να το πει ο Βασίλης).

Χαιρέτης: Πρέπει να σε εκφράζει ο μουσικός, αλλιώς δεν μπορείς να χορέψεις όπως θέλεις.

Με το χορό εκφράζεις συναισθήματα.

Ο πόνος χορεύει μπροστά και σέρνει τη χαρά.

Ο μεγαλύτερος γιος ο Στέφανος παίζει λύρα.

Τρίμπου: Πολύ καλό να συνδυαστεί ο χορός και το τραγούδι σε μια παράσταση.

Στα Κρητικά έχει σημασία ο πρωτοχορευτής γιατί ο καθένας κάνει κάτι διαφορετικό όταν βγει μπροστά.

Χαιρέτης: Όταν πέθανε ο Στραβός ειπώθηκε η μαντινάδα: «Ένας μεγάλος μερακλής στον Άδη κατεβαίνει που από το σκότος έφυγε και μες το σκότος μπαίνει.»

Βασίλης: Ο Στραβός όταν πέθανε ο πατέρας του είχε πει την μαντινάδα: «Φεύγεις ψυχής μου τη ψυχή, γλυκιά παρηγοριά μου, που με τα μάτια σου τα δυο φέγγανε τα δικά μου».

Χαιρέτης: Περίμενα το λεωφορείο και 'κει που στεκόμουνα, περνάει ένας χωριανός και μου λέει: Μώρε 'συ Αριστείδη στ' Ανώγεια πας? Ναι του λέω. Ανέβα να σε πάρω μου λέει. όχι για τη θα χάσω το λεωφορείο.

Σαλούστρος: Τα πάντα ξεκινούνε από τον πόνο.

Οι μαντινάδες είναι βιωματικές και βγαίνουν μέσα από τη ζωή.

Οι παλιές μαντινάδες είναι πιο ωραίες γι 'αυτό το λόγο.

Άσχετα τα θέματα της σημερινής μαντινάδας με την Κρήτη.

Τα θέματα της μαντινάδας στ' Ανώγεια είναι του Αοριού.

Τα βάσανα του χωριού, η αγάπη ο έρωτας.

Υπάρχει αλλοίωση ηθών και εθίμων από το χρήμα και τον τουρισμό.

Εξάλειψη υφαντικής.

Παρατηρώ μεγάλες αλλαγές μετά από 15 χρόνια που έφυγα από το χωριό.

Καντάδες τότε σχεδόν καθημερινώς από τους τσίμαρους.

Αλλαγή θεμάτων συζήτησης.

Κανένα ενδιαφέρον για τον τρόπο ζωής.

Αλλοίωση του χωριού.

Παρατηρώ αρνητικές αλλαγές στην ίδια μου τη γενιά.

Κλείσιμο καφενείων, πολλές ταβέρνες για εξυπηρέτηση τουρισμού, αλλοίωση παραδοσιακής μορφής.

Συμμετοχή του χωριού στο γάμο και στο κτίσιμο του σπιτιού του ζευγαριού.

Να υπάρχει εξέλιξη αλλά όχι αλλοίωση.

Κακός να παίζονται στα πανηγύρια μελωδίες εκτός των κρητικών.

Παλαιότερα στα γλέντια έλεγε ο χορευτής στο μουσικό παίξε μου να χορέψω.

Εδά λένε χορεύω μόνο παίζε.

Ένας δεκαεφτάχρονος στ' Ανώγεια που δεν ξέρει να χορεύει νοιώθει μειονεκτικά.

Βλέπεις και λες αυτός χορεύει στον τάδε χοροδιδάσκαλο.

Στ' Ανώγεια χορεύει ο μικρός και λες αυτός μοιάζει του παππού του.

Πρέπει να υπάρχει χημεία μουσικού και χορευτών.

Μαυρουδής: Ένταση στ' Ανωγειανά γλέντια και υψηλότερα ποιοτικά πιστεύω σε σχέση με άλλα μέρη της Κρήτης.

άμα τους συνορίζεσαι θα κάνεις και δεύτερο γάμο.

Ο καθένας τον Ανωγειανό τον χορεύει όπως εκφράζεται δεν υπάρχουν βασικές εναλλαγές.

Στις μύτες οι περισσότεροι χοροί, οι καλοί χορευτές χορεύουν στις μύτες.

Κατά παραγγελία οι ξεχασμένοι χοροί.

Ανωγειανό και λιγότερο Λαζέικο.

Δεν συμπεριλαμβάνουν ξεχασμένους χορούς στους δίσκους γιατί δεν τους ζητάνε.

Και στα γλέντια οπότε δεν θα έχουν απήχηση.

Στα κέντρα τους αρέσει να παίζουν κιθάρες και τέτοια.

Παραδοσιακότερο όργανο η μπαντούρα (πρώτο όργανο).

Τα πνευστά δεν έχουν την έκταση που έχουν η λύρα και το λαούτο..

Συνεργάστηκα και με το Σκορδαλό και το Μουντάκη και το Δερμιτζογιάννη.

Είχα μαγαζί στη Ρόδο και πέρασαν όλοι οι καλλιτέχνες.

Βιολί – κιθάρα ανατολικά της Κρήτης όχι λαούτο.

Το λαούτο μπορεί να παίζει σόλο, αλλά για να αποδώσει αυτό που είναι πρέπει να λειτουργεί ως συνοδευτικό.

Αεράκης: Κάθε άτομο την κουβαλεί απάνω του την παράδοση.

Παλιότερα διαφορετικά, σήμερα διαφορετικά.

Τι ψάχνουμε να βρούμε αφού γεμίσαμε καφετέριες και μπαράκια.

Να υπάρχει σωστή εξέλιξη της παράδοσης.
Και στη τηλεόραση γίνεται η ερώτηση για την παράδοση.
Η εκπομπή είναι παράδοση?
Κάθε χρόνο και χειρότερα.
Ευκολία, ανέσεις, λούφα. Εκδρομή να κάνεις από 'δω μέχρι εκεί και να 'σαι στο χωριό σου.
Από την τηλεόραση μπορώ να είμαι παντού.
Είκοσι χρονών δεν είχα πάει στο Ηράκλειο και μετά που πήγα τι κατάλαβα?
Η εξέλιξη να μην μας χαλάσει σε βάθος.
Επιλογή τρόπου ζωής.
Ζεστασιά και αληθινό ενδιαφέρον απ' τους γειτόνους.
Αναγκάστηκα και βγήκα στο πάλκο.
Τα πιο παλιά κομμάτια τα πλέκουν και βγαίνουν τα καινούργια.
Προσωπική πινελιά του καθενός.
Δικό μου στυλ στις κοντυλιές.
Σήμερα δεν χορεύει με την ψυχή του ο χορευτής.
Χορεύεις για τους άλλους.
Όταν κάνουν όλοι το ίδιο ο εαυτός ποιος είναι?
Ασυναίσθητα βγαίνει και κάνουν όλοι το ίδιο.
Η μουσική, ο χρόνος και τα βήματα βγαίνει σε άλλα κανάλια.
Δεν πρέπει να στήνεσαι.
Κάνει ένας τρία βήματα και το φυσιολογικό του στήσιμο και τους τρελαίνει όλους και ο άλλος πηδά μέχρι τη στέγη και δεν του δίνουν σημασία.
Μαυρουδής: Οι χορευτές πριν τις σχολές είχαν όλοι ταυτότητα.
Αεράκης: Έτσι που έχουν γίνει είναι σαν μπαλέτο, συγχρονισμένοι όλοι.
Σα να μου λες τη λύρα πρέπει να τη παίζεις έτσι.
Και θα σου πω, άμε να δεις αν έχεις καμιά δουλειά να πας να τη κάνεις.
Βουβός χορός αυτός που παίζουν τα όργανα και χορεύεις ότι θέλεις.
Χορευτής είναι αυτός που βάζει τη ψυχή του και όχι αυτός που κάνει σωστά τα βήματα μόνο.
Ο αετός μες' το κορμί δε κάνει.
Η δύναμη που έχει ο χορός, η ατμόσφαιρα που δημιουργείται σε συνδυασμό με τη μουσική.
Μουσικό όργανο είναι, όπου θες τη βάνεις αλλά που ανήκει η κρητική λύρα.

Το μαντολίνο ταιριάζει στις μαντινάδες, είναι παρειστικό όργανο και είναι σόλο όργανο, όχι συνοδευτικό.

Η μαντινάδα είναι προσωπική υπόθεση, μπορεί του άλλου να μην αρέσει αλλά για μένα ούτε πουλιέται ούτε αγοράζεται.

Μουσικοί είναι οι πρωτομάστορες που πέθαναν στην ψάθα, τώρα τους κατεβάζουν με γερανούς.

Η σημερινή λυράρηδες, δεν έχουν τη δύναμη να καταλάβουν πως χορεύουν για να προσαρμόσουν στο καθένα τη λύρα τους.

Ο χορός είναι ψιλοβελονιά.

Άλλο η ακροβασία, άλλο ο χορός

12.0: Παράρτημα Β

Φωτογραφικό υλικό των Ανωγείων

Στο παράρτημα που ακολουθεί παραθέτουμε πλούσιο φωτογραφικό υλικό από το βιβλίο του Γ. Σμπώκου 2005 σελ. 195 – 300, που απεικονίζει την καθημερινή ζωή των Ανωγείων παλαιότερα και σήμερα και πολλαπλά θέματα που αφορούν: Το γεωφυσικό τοπίο, ιστορικά στοιχεία, παλαιά κτίσματα και γειτονιές, το ανωγειανό σπίτι, την τέχνη, παραδοσιακές ενδυμασίες, στιγμιότυπα από τη ζωή τους, αποθανατισμένες στιγμές γλεντιών, χορός και τραγούδι. Κρίναμε σκόπιμο να συμπεριλάβουμε και τις φωτογραφίες που βγάλαμε μαζί με τους συνεντευξιαζόμενους, κατά τις επισκέψεις μας στα Ανώγεια και τον Αρόλιθο. Ευελπιστούμε ότι το φωτογραφικό υλικό θα εμπλουτίσει τα στοιχεία που περιγράψαμε στα κεφάλαια και θα τεκμηριώσουν πολλά από τα όσα αναφέρθηκαν.

Ανωγειανοί χορευτές σε εκδήλωση

Παραδοσιακή γυναικεία φορεσιά

Ιδαίον Άντρον

Ο Λαξευμένος βομός

Ασπίδα Κουρητών του 8^{ου} αιώνα π.Χ. και παριστά το κυνήγι των λεόντων και άλλων άγριων ζώων (Μουσείο Ηρακλείου)

Χάλκινος τρίποδας (Μουσείο Ηρακλείου)

Χάλκινος τρίποδας (Μουσείο Ηρακλείου)

Αρχοντικό στα Σίσαρχα

Ζάμυθος – Βενετσιάνικο τυροκομείο

Τσίπουρας

Ερείπια κτισμάτων μετά το Ολοκαύτωμα

Ποδάρες (Παλιοί νερόμυλοι)

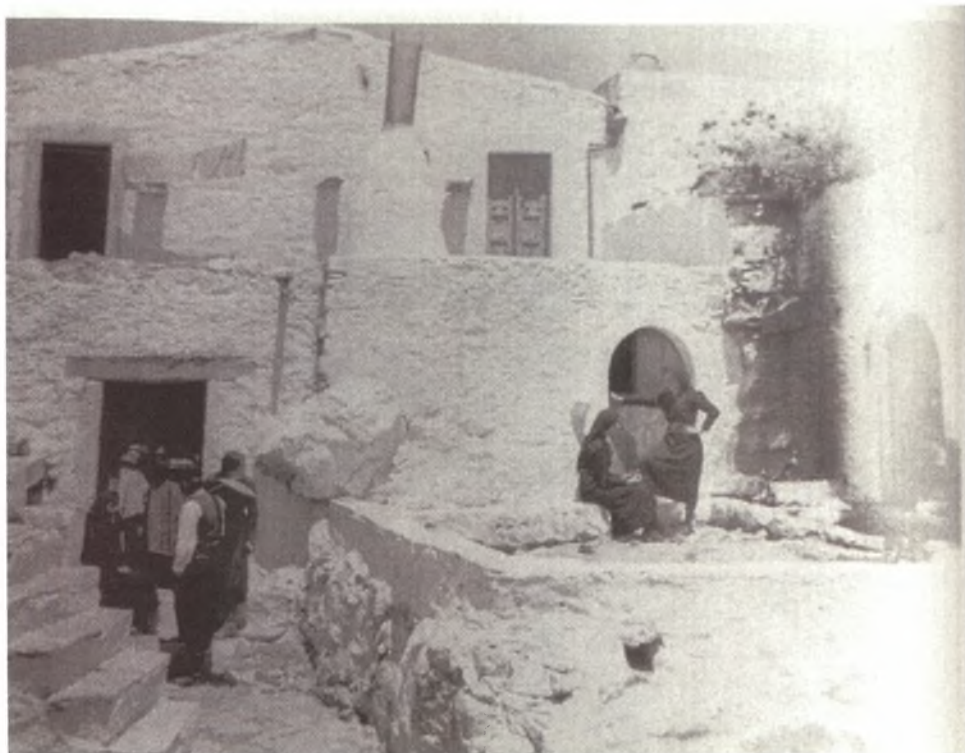
Γειτονιές στ' Ανώγεια μετά την ανοικοδόμηση

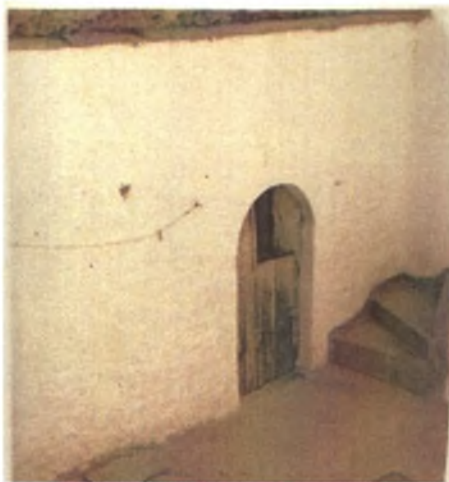
Πηγή Δανουζών

Πηγή Αρκαλιάς

Παλιές γειτονιές λίγο πριν το ολοκαύτωμα

Είσοδος παλιού σπιτιού

Επιτάφιος σταυρός

Η Καμάρα

Παλιά ανογειανή νοικοκυρά

Ξηρολιθικά κτίσματα - Μητάτα

Μηράτα

Ο Γεώργιος Σμπώκος στα μητάτα του Βαρσάμου

Αγροικίες στο Πλατάνι

Το σπιτάκι του Πατραμάνη

Το «Αρχοντικό του Αλμπάντη

Πιατοθήκη

Κρεβάτι (Καργιόγκλα)

Σταμνοστάτης – Καναπές και Καθρέπτης

Πατητήρι - Χειρόμυλος

Γωνιά του βοσκού – Αποθήκη με βαρέλια

Πανιέρια

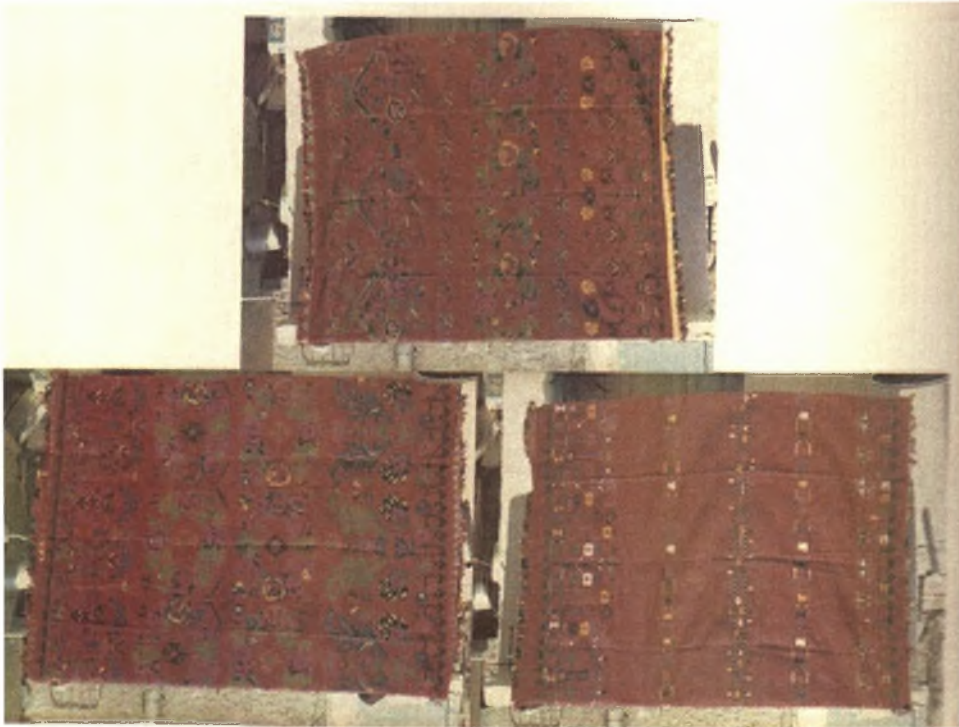
Τριοπατήτjρα

Ανωγειανές βούργιες

Βούργιες

Βελέτζες

Βελέτζες αζίας

Προσκεφαλάδια

Κεντημένο κάδρο

Κεντημένα κάδρα – Κεντοθήκη

Εργαλεία στολίσματος του ψωμιού

Σουβλιά και Σουβλομάνικα

Χτένια

Ποτήρια – Φλασκιά – Καρνοθραύστης – Καβαλάρης αργαλειού

Σαΐτες

Φουσκόροκα – Κουτάλια

Ανωγειανά κουλούρια

Παλιές παραδοσιακές φορεσιές

Ανωγειανοί και Ανωγειανές με τις φορεσιές τους

Ανογειανές γυναίκες

Μαντολίνο – Λυράκι – Λύρα

Μπαντούρες – Νουνούρες

Χορευτικό συγκρότημα εκδρομικού και εκπαιδευτικού συλλόγου (1975)

Ανωγειανός Πηδηκτός και Πεντοζάλης από χορευτές

Μεγάλοι και μικροί χορευτές του χωριού

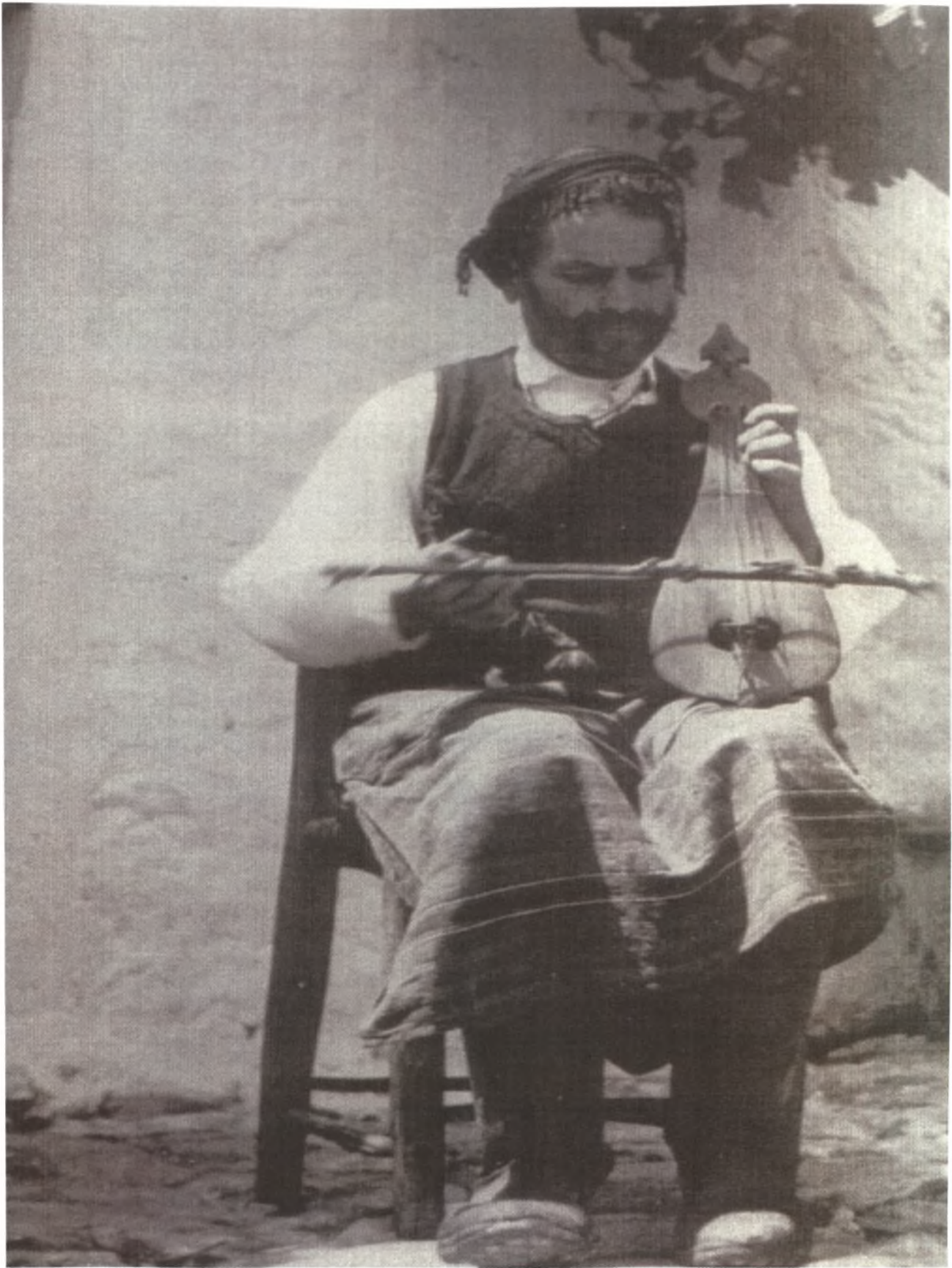
Παλιοί μερακλήδες χορευτές του Ανωγειανού Πηδηχτού

Ο Στραβός

Ψαρονίκος

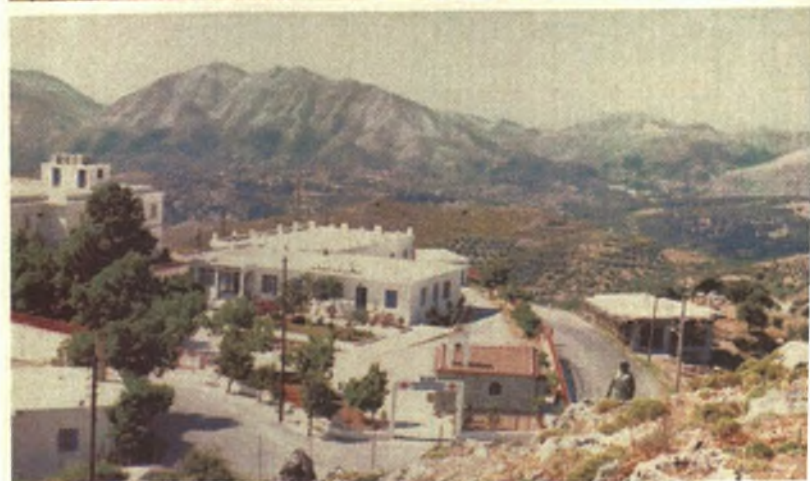
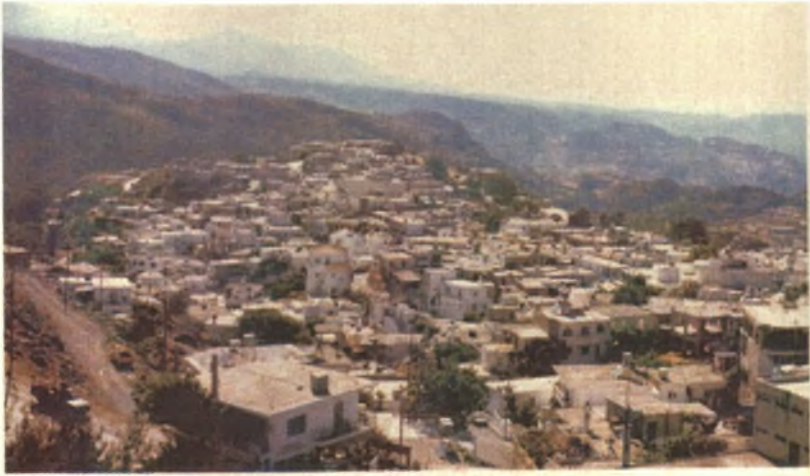
Β. Ξημέρης ή Ξημεροβασίλης – Παλιός ανωγειανός λυράρης

Άποψη του χωριού

Ανώγεια – Σίσαρχα

Ανάγεια και περίχωρα

Το χωριό μετά το ολοκαύτωμα από τους Ναζί (1946)

Παναμπέλια – Ανόγεια – Λεκάνη Μυλοποτάμου

Η Λίμνη

Δρυγιάρες – Απάτες και Κορφή

Πηγή Ζωμόθου

Βενετσιάνικο τυροκομείο

Αγία Μαρίνα τότε και τώρα

Οι κάμποι – Πρασές

Κορίτσι – Μύθια – Βάρσαμος

Το κλησιδάκι του Χριστού

Το οροπέδιο της Νίδας

Πετροδολάκκια

Τοπίο του Αοριού

Πάνω στ' Αόρι

Ξικομπέραμα – Αγία Παρασκευή (Στη ρεματιά στα ερείπια Μετοχίου του Παπα – Βοριά)

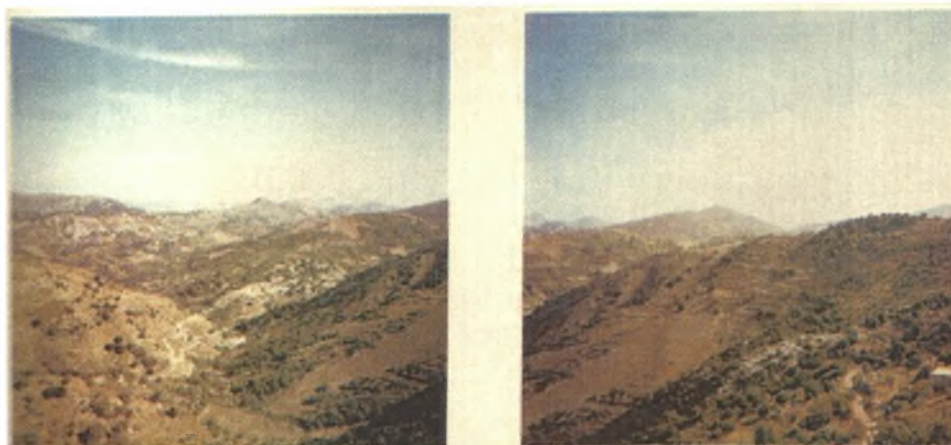
Ακνίδα – Αμπέλα - Ρεκτράς

Νοτικά

Καλογερική – Πλατάνακας και Ποδάρες

Έξω Πλατάνι, Κορφή Καψίλας – Μαντράκι και Αλεπριάς

Κοιλάδα Μάκρη

Ποριά – Σφακάκι – Μάκρης

Καμάρα – Ξικομπέραμα

Σε καφενείο τη δεκαετία του 1950

Χαρακτηριστική κάτοικοι του χωριού

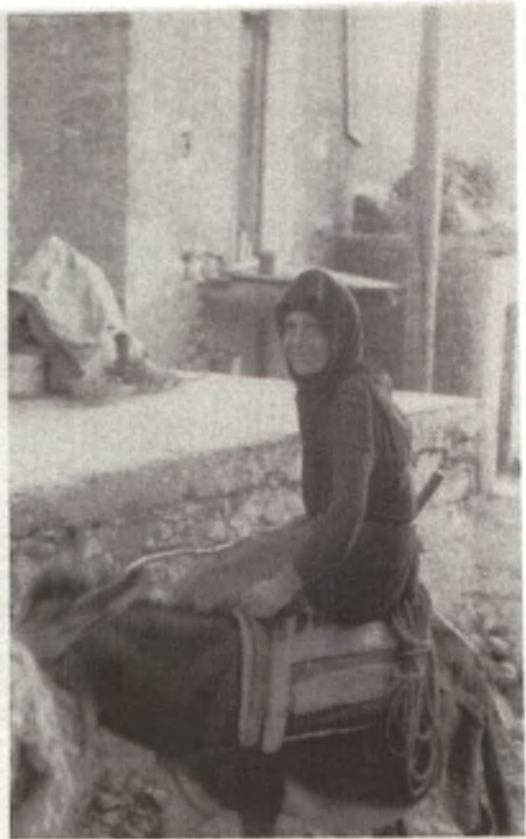
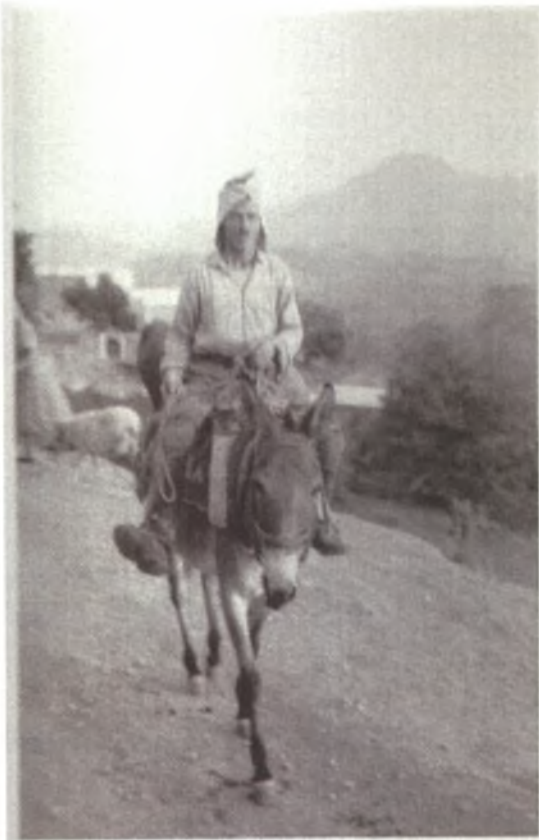
Ανωγειανός και Ανωγειανές τη δεκαετία του 1950

Ανόγεια – «Πανωμούλι» δεκαετία 1950

Ανώγεια – «Πανωμούλι» δεκαετία 1950

Ανώγεια – «Πανομούλι» Δεκαετία 1950

Ανωγειανοί καπετάνιοι

Ο οπλάρχηγός Ζωνός με τη γυναίκα του

Όρθια στη μέση η Ζουμπουλιά Σφακαινάκη – Σμπώκου (Κωστακοζουμπουλιά)

Δάσκαλοι και μαθητές

Από τη γενιά των Αλβανομάχων

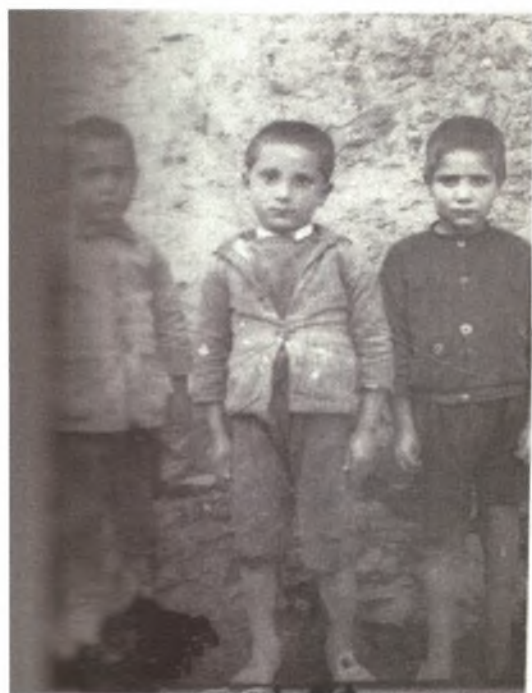
Αρμί – Δημοτικό Σχολείο Γυμναστικές επιδείξεις (πριν το 1940)

Από τη γενιά των Μακεδονομάχων

Ανωγειανοί ζωσμένοι τα' άρματα - ο Νικ. Νταγιαντάς (γιατρός) πριν το 1940

Μικρά κοπέλια

Ο παπα - Μιχάλης Μανουράς με μαθητές

Ο Τσουροδημήτρης (Δημήτριος Κεφαλογιάννης) ένας από τους νεκρούς Ανωγειανούς ήρωες της μικρασιατικής καταστροφής

Η πορεία που διέγραψε ο Δ. Κεφαλογιάννης με τον ελληνικό στρατό στη Μ. Ασία

Εμμ. Ι. Σμπώκος Ανθρωπολογαγός. Εφονεύθη στη Μικρά Ασία

Γεώργιος Μιχ. Σκουλάς Αρχηγός της επαρχίας Μυλοποτάμου κατά την Επανάσταση του 1897 και Αρχηγός του Εθελοντικού Σώματος κατά το 1912

Ο Στραβός (Εμμανουήλ Πασπαράκης) με παρέα

Ο παπα – Μανώλης με μαθητές σε αναμνηστική φωτογραφία

Σάρτζες και σαλβάρια – Ο παπα Μιχάλης

Οικογένεια στ' Ανώγεια

Ο Πατέρας Δραμουντάνης

Ο Γ. Αθ. Σκουλάς με τους αδελφούς του Φρουδά και Μιχαλάκη

Οι δικηγόροι Μιχάλης και Γιώργης Σκουλάς

Ο Καπετανομανώλης με το Γερο – Τζαβέλα και το μικρό Γ. Σκουλά (δικηγόρο)

Η Καλετάνισσα

Ο Γερο - Ντουλγκέρης με την οικογένειά του και το γιατρό Εμ. Κονιό

Από τη γειτονιά του Περαχωριού

Η Χατζίνα

Ο γιατρός Ν. Μανούσος με φιλική παρέα

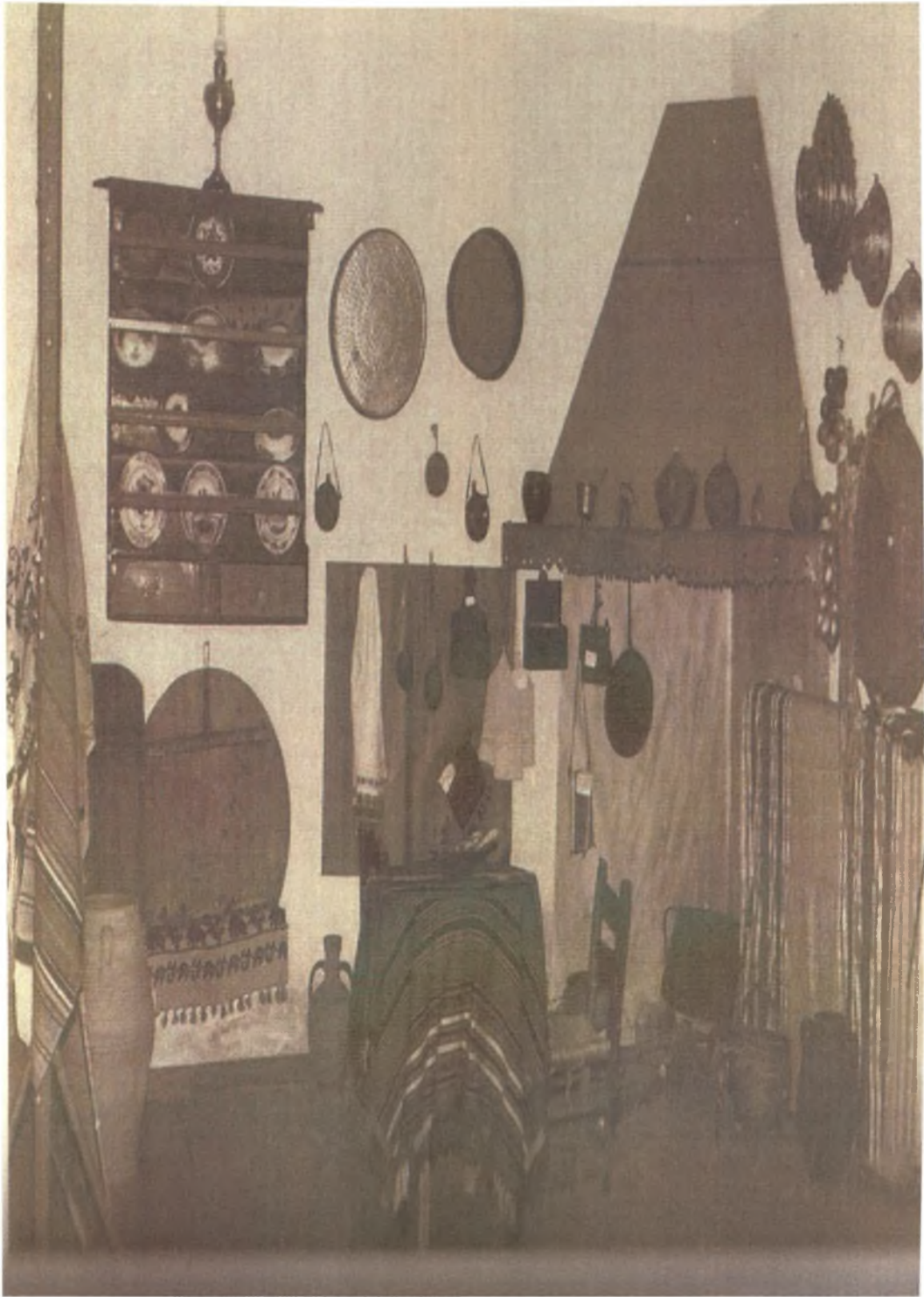
Στο Μείντάνι μετά την απελευθέρωση

Ο καθηγητής Κ. Νεονάκης με παρέα φίλων

Η Κουρνίνα (Χαιρέτη) με τις κόρες της

Παλιό νοικοκυριό (μαγειρείο)

Ο Δήμαρχος Γ. Κλάδος με το δημοτικό Συμβούλιο (1966)

Στο προαύλιο του Γυμνασίου με την Ισμήνη Κεφαλογιάννη

Οι γιατροί Κ. Σμπώκος και Ι. Νταγιαντάς

Ο βουλευτής Μ. Σκουλάς με παρέα στο Λιβάδι

Ανάσταση με τον παπα – Βασίλη Βουιδάσκη – Βοσκοί στο Ασύνακτο

Ανωγειανοί και Ανωγειανές

Χοροεσπερίδα με το Ν. Ξυλούρη

Τρύγος 1964

Στ' Ανώγεια μετά τη δικτατορία

Μετά την απελευθέρωση οι καπετάνιοι κι ο Μουτζουρίνος

Βρέντζηδες: Οι άρχοντες της Γένας Ηρακλείου

Ο Χριστόδουλος Σμπώκος παραλαμβάνει από τον ταξίαρχο Γ. Πασπαράκη τον Πολεμικό Σταυρό Α΄ Τάξεως, για τις υπηρεσίες που προσέφεραν οι Ανωγειανοί στην Πατρίδα (1946)

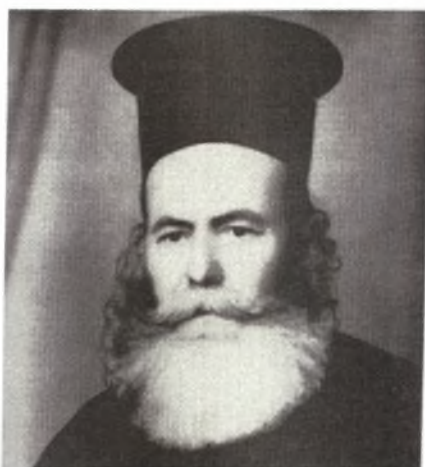
Αντιστασιακοί στ' Αρκάδι

Ο γιατρός Κουνάλης στο Δισκούρι

Ο Μανιάτης (Μανουράς) και η Μανιάταινα

Ο παπα – Γιώργης Ανδρεαδάκης

Ο Τζαβελάκης (Σκουλάς)

Ο καπετάν Μιχάλης Ξυλούρης με συγγενείς

Στιγμές από ανογειανό γλέντι

Στιγμές από γλέντι

Εμβολιασμός άγριων δέντρων 1975

Εκδρομή στην Παλαιόχωρα Χανίων

Στην Παλαιόχωρα

Το πρώτο χορευτικό του συλλ'γου στο Ρέθυμνο 1962

Σε στιγμές ξεγνιασίας

Δέματα βιβλίων για τους κτηνοτρόφους

Καρναβάλι – Μασκαράδες (Κατερινομανώλης, Σκαμπίλα)

Απονομή βραβείων στους πρώτους του καρναβαλιού

Εγκαίνια Λέσχης Συλλόγου

Ανωγειανοί χορευτές

Εμβολιασμός άγριων δέντρων

Από τα εγκαίνια της Λέσχης Συλλόγου

Εμβολιασμός

Εμβολιασμός

Μαθητές στην υπηρεσία του Συλλόγου

Σε χοροεσπερίδα – Ο γεωπόνος διδάσκει τον εμβολιασμό

Στιγμές από τη μαθητική ζωή των παιδιών

Στιγμές από τη σχολική ζωή των παιδιών

Μαθητές και δάσκαλοι σε αναμνηστικές φωτογραφίες

Μαθητές εν δράσει

Μαθητές εν δράσει

Δραστηριότητες μαθητών

Οι μαθητές βοηθούν στην ισοπέδωση του χώρου του Β' Σχολείου

Θεμελίωση Β' Δημοτικού Σχολείου 1964

Ο φανοποιός

Σωμαράδες

Ο ρακοκαζανάς

Τσαγκάρηδες

Ο γανωτής

Ανάβαση για προσκύνημα στον Τίμιο Σταυρό

Αντάρτες στο Γενί Τζαμί Ηρακλείου Δεκαετία 1940

Στρατιώτες δεκαετία 1940

Τρίτη ηλικία (ΚΑΠΗ) δεκαετία 1980

Εκδηλώσεις εις μνήμην 32 μαρτύρων Σίσαρχα 29/09/2002

Στο καφενείο του Πασπαράκη στο Μείντανι. Διακρίνονται οι: Αριστείδης Χαιρέτης (Γιαλάφτης), ο παπα – Αντρέας Κεφαλογιάννης και ο θείος μου Γιώργος Φλουρής

Στο καφενείο του Πασπαράκη στο Μείντανι με τον Αριστείδη Χαιρέτη (Γιαλάφτη) και τον παπα – Αντρέα Κεφαλογιάννη

Αριστείδης Χαιρέτης (Γιαλάφτης) – μαντιναδολόγος και χορευτής

Παπα – Αντρέας Κεφαλογιάννης (Εκδότης τριμηνιαίας εφημερίδας «ΑΝΩΓΗ», πρόεδρος σκοπευτικού ομίλου και της ποδοσφαιρικής ομάδας του Αετού Ανωγείων

Ο Αριστείδης Χαιρέτης (Γιαλάφτης) με την Γυναίκα του Δέσποινα Τρίμπου και τον μικρό του γιο Βασίλη

Με την οικογένεια Χαιρέτη

Η πρώτη δισκογραφική δουλειά του Γιαλάφτη με τους γιούς του. Από κάτω διακρίνεται ο μεγάλος του γιος Στέφανος σε μικρή ηλικία

Ο Βασίλης Χαιρέτης με το λαούτο του

Δύο γενιές Χαιρέτηδων

Από τη συνέντευξη με την Δέσποινα Τρίπου

Στην παραδοσιακή κρητική ταβέρνα «Αρόλιθος» με τους Μύρων Μαυρουδή (λαουτιέρη) και Νικηφόρο Αεράκη (λυράρη)

Με τους Σπαχή Γιάννη και Ξυλούρη Δημήτρη στη μαθητική εστία

Σπαχής Γιάννης (λαουτιέρης) – Ξυλούρης Δημήτρης (λυράρης)

Πασπαράκης Μανώλης – Ραφαέλα – Ανδρεαδάκης Γιώργος – Νταγιαντά Εμμανουέλα

Με όλα τα παιδιά που έπαιξαν και χόρεψαν χορούς που χορεύονται μέχρι και σήμερα στ'
Ανώγεια

13.0: Βιβλιογραφία

- Αλιγιζάκης, Α. (2005). *Κρητικός χορός τέχνη & φυσική άσκηση*, Ηράκλειο.
Εγκυκλοπαίδεια: Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, 48, 1990.
Καλοκύρη, Μ. (1970). *Ανώγεια, Μυλοποτάμου-Ρεθύμνης*, Ηράκλειο.
Μαρκάκη, Ν. (1998). *Τα παλαιά χρόνια, η ζωή, τα ήθη-και τα έθιμα*. Χανιά.
Παπαδογιάννη, Μ. *Γύρω από την Κρήτη και τον κόσμο της*, Ηράκλειο.
Σμπώκος, Γ. (2005). *Ο Ανωγειανός, απόγονος των Κουρητών και Ιδαίων Δακτύλων*, Αθήνα: Καλέντης.
Σπανάκη, Σ. (1991). *Πόλεις και Χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων*, Ηράκλειο: Γραφικές Τέχνες.
Στιβακτάκη Α. *Η Κρήτη της παράδοσης*, Ηρακλειο: Σμυρνιατιάκης.
Τσουχλαράκης, Ι. (2000). *Οι χοροί της Κρήτης, μύθος ιστορία παράδοση*, Αθήνα: Κέντρο σπουδής κρητικού πολιτισμού.
Φασουλάς, Γ. (2005). Ορέστης Βρέντζος: Ο Ψηλορείτης της ξυλογλυπτικής. *ΑΝΩΓΗ*, 4, 14-15.

Πληροφορητές

- Αεράκης Νικηφόρος: Λυράρης (ετών 65)
Αεράκης Πολύδωρος: Ζωγράφος (ετών 62)
Ανδρεαδάκης Γιώργος: Μαθητής – Χορευτής (ετών 16)
Κεφαλογιάννης Ανδρέας:Ιερέας – Εκδότης της τριμηνιαίας εφημερίδας «ΑΝΩΓΗ» - Πρόεδρος του Σκοπευτικού Ομίλου – Πρόεδρος της ποδοσφαιρικής ομάδας «Αετός Ανωγείων» (ετών 35)
Νταγιαντά Εμμανουέλα: Μαθήτρια – Χορεύτρια (ετών 14)
Νταγιαντά Ραφαέλα: Μαθήτρια – Χορεύτρια (ετών 14)
Μαυρουδής Μύρων: Λαουτιέρης (ετών 53)
Ξυλούρης Δημήτρης: Μαθητής – Λυράρης (ετών 12)
Πασπαράκης Μανώλης: Μαθητής – Χορευτής (ετών 16)
Σαλούστρος Βαγγέλης: Ιδιοκτήτης παραδοσιακής κρητικής ταβέρνας «Αρόλιθος» (ετών 30)
Σπαχής Γιάννης: Μαθητής – Λαουτιέρης (ετών 16)
Τρίμπου Δέσποινα: Λυκειάρχης του σχολείου των Ανωγείων (ετών 48)
Χαιρέτης Αριστείδης (Γιαλάφτης): Μαντιναδολόγος – Χορευτής (ετών 52)
Χαιρέτης Βασίλης: Μαθητής – Λαουτιέρης (ετών 15)